

Masarykova univerzita

Filozofická fakulta

Ústav klasických studií

Magisterská diplomová práce

2012

Michaela Smékalová

Masarykova univerzita

Filozofická fakulta

**Ústav klasických studií
Novořecký jazyk a literatura**

Michaela Smékalová

**Zobrazení postavy Turka ve vybraných dílech
reagujících na maloasijskou katastrofu
(S. Dukas: *Istoria enos echmalotu*, I. Venezis:
To numero 31 328, D. Sotiriu: *Matomena chomata*)**

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Nicole Votavová Sumelidisová

2012

*Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala
samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury*

.....

*Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí své magisterské diplomové práce
Mgr. Nicole Votavové Sumelidisové za její cenné rady, připomínky a ochotu a také
Dr. Kyriaki Chrysomalli-Henrich za inspiraci a poskytnutí stěžejní bibliografie.*

Obsah

1. Úvod	7
2. Literatura reagující na maloasijskou katastrofu	9
2. 1. Témata prozaických děl reagujících na maloasijskou katastrofu	12
3. Stratis Dukas	13
3. 1. Životopisné údaje	13
3. 2. Literární tvorba	13
3. 3. <i>Ιστορία ενός αιχμαλώτου</i>	14
3. 3. 1. Recenze	16
4. Ilias Venezis	18
4. 1. Životopisné údaje	18
4. 2. Literární tvorba	18
4. 3. <i>Το νούμερο 31.328</i>	19
4. 3. 1. Recenze	22
5. Dido Sotiriu	24
5. 1. Životopisné údaje	24
5. 2. Literární tvorba	26
5. 3. <i>Ματωμένα χόματα</i>	26
5. 3. 1. Prezentace historických skutečností v díle	29
5. 3. 2. Recenze	32
6. Obraz Turka v novořecké literatuře	35
6. 1. Národní stereotypy v literatuře	35
6. 1. 1. Imagologie, autoobraz, heteroobraz	36
6. 2. Historický vývoj zobrazení Turka v novořecké literatuře	36
6. 2. 1. Obraz Turka v literatuře před generací 30. let	36
6. 2. 2. Obraz Turka v dílech literární generace 30. let	38
6. 2. 3. Turek v literatuře 40. a 50. let	39
6. 2. 4. Turek v díle Dido Sotiriu	41
6. 3. Vztahy Řeků a Turků v románu <i>Ματωμένα χόματα</i>	41
6. 3. 1. Mírový život před válkami	41
6. 3. 2. Období 1. světové války	46
6. 3. 3. Maloasijské tažení	52
6. 4. <i>Ιστορία ενός αιχμαλώτου</i> a <i>Το νούμερο 31.328</i> versus <i>Ματωμένα χόματα</i>	56

6. 4. 1. Shodné postavy	56
6. 4. 2. Další paralely	57
6. 4. 3. Základní rozdíly	58
6. 5. Analýza zobrazení Turka a Řeka v dílech <i>Ιστορία ενός αιχμαλώτου</i> , <i>Το νούμερο 31.328</i> a <i>Ματωμένα χρώματα</i>	59
6. 5. 1. Záporný obraz Turka	60
6. 5. 2. Kladný obraz Turka	65
6. 5. 3. Obraz Řeka	68
6. 5. 4. Konfrontace společenského postavení Řeků a Turků	70
6. 6. Závěr	71
7. Závěr	72
Περίληψη	75
Použitá literatura	77

1. Úvod

V září roku 2012 uplynulo přesně 90 let od konce řecko-turecké války, jak zní oficiální název pro konflikt probíhající mezi Řeckem a Tureckem na území Malé Asie v letech 1919 – 1922. Turci tuto válku nazývají národně osvobozenou, Řekové pak maloasijské tažení, jenž vyvrcholilo událostí, která se do dějin novodobého Řecka zapsala jako maloasijská katastrofa. Byla to událost, která Řeky definitivně připravila o vidinu uskutečnění tzv. Velké myšlenky. Událost, během níž bylo připraveno o život asi 50 000 Řeků a Arménů.¹ Událost, jejímž následkem byla výměna obyvatelstva mezi Řeckem a Tureckem, jenž se dotkla zhruba milionu a půl ortodoxních křesťanů a půl milionu muslimů. Událost, která je z historického hlediska pro Řecko právem považována za ekonomickou, sociální i morální katastrofu. Pro nově se formující turecký stát však naopak za zpečetění snah Mladoturků o národní sebeuvědomění a konečné vypořádání se s řeckým živlem v Malé Asii.

Podle realistických odhadů bylo v letech 1900 – 1923 Turky zabito 3 500 000 až 4 300 000 křesťanů. Avšak ani Řekové v době balkánských válek, 1. světové války a vpádu svých vojsk do Malé Asie neměli s tureckým obyvatelstvem slitování. Na jaké úrovni tedy mohly být vztahy mezi křesťanskými Řeky a muslimskými Turky během těchto pro oba národy přelomových let? Po výčtu všech válečných konfliktů, porážek a vítězství, vypálených a vysídlených vesnic, by se mohly nepochybně jevit jako bezvýhradně nepřátelské. Ale nebylo tomu tak, přestože negativní postoje skutečně převládaly.

Za cíl předkládané práce jsem si určila vysledovat a zhodnotit, jakou roli hrál Turek v novořecké literatuře a jakým směrem se jeho role postupem času vyvíjela s tím, že největší pozornost je věnována období po maloasijské katastrofě. Dalším stěžejním bodem práce je analýza jednotlivých prototypů ve zobrazování nejen Turka, ale i Řeka a jejich vzájemných vztahů během jednoho z nejvyostřenějších období jejich společné historie. Tyto své závěry vždy dokládám ukázkami ze tří vybraných děl.

Těmito vybranými díly jsou: povídka *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* (1929, česky *Zajatcův příběh*, 1963) spisovatele Stratise Dukase. V předkládané práci jsou uváděny ukázky z řeckého 44. vydání z roku 2008 a z českého 1. vydání z roku 1963, které přeložil František Štuřík. Dále se jedná o román *Το νοούμερο 31.328* (1931, Číslo 31 328) od Iliase

¹ HRADEČNÝ, P. a kol. *Dějiny Řecka*, Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1998, s. 391.

Venezise, kdy jsem pracovala s 36. vydáním z roku 1997 a stěžejním dílem pro tuto práci je román *Ματωμένα χώματα* (1962, Zakrvácená země), jehož autorkou je Dido Sotiriu, konkrétně zde byly použity úryvky ze 67. vydání z roku 1996. Toto dílo je zásadní proto, že se jedná o historický román, jehož hrdina prožil všechny nejdůležitější momenty, které předcházely i těsně následovaly rok 1922. Spisovatelka se věnuje nejen vztahům mezi Řeky a Turky ve všech obdobích a podobách, ale mimo jiné také otevřela do té doby tabuizované téma, kterým bylo nepřátelské chování Řeků vůči Turkům. První dvě díla jsou zasazena do doby těsně po katastrofě a do své práce jsem je zařadila proto, že z nich Dido Sotiriu čerpala inspiraci při tvorbě svého románu a především z toho důvodu, že ani v tomto období, kdy Řekové byli v postavení nenáviděných nepřátel, nejsou vztahy mezi těmito dvěma národy v dílech popisovány tak jednoznačně nevražlivě.

Předkládaná diplomová práce je segmentována do čtyř hlavních částí. Druhá kapitola je zaměřena na vliv a odraz maloasijské katastrofy v novořecké literatuře. Vývoj tohoto tématu je podrobněji nastíněn až do 60. let, kdy byl vydán román *Ματωμένα χώματα*. Stratis Dukas, Ilias Venezis a jejich dvě díla jsou tématem třetí a čtvrté kapitoly, které jsou zaměřeny především na námět a přínos těchto děl novořecké literatuře. Pátá kapitola je věnována spisovatelce Dido Sotiriu, jejímu životu, dílům a hlavně románu *Ματωμένα χώματα*. V této kapitole jsem se pokusila nastínit i její názory na tehdejší politickou situaci, které jsou v díle prezentovány. V poslední části práce je rozebírán vývoj zobrazení Turka v novořecké literatuře a také konkrétně v díle *Ματωμένα χώματα*, analýza těchto tří děl z hlediska shod a rozdílů mezi nimi a nakonec rozbor postav Turků, ale i Řeků v těchto dílech, což je doplňováno o praktické ukázky z textů.

Citace z řeckých textů jsou přepisovány podle zásad monotonického systému, české názvy děl jsou čerpány ze *Slovníku novořeckých spisovatelů*,² stejně tak i pravidla pro fonetický přepis abecedy do latinky. Maloasijská toponyma jsou uváděna vždy v původním řeckém znění ve fonetickém přepisu. Vlastní jména osob v turečtině jsou v odborné části textu ponechána v originále, v překladech z krásné literatury jsou pak foneticky přepisována do češtiny.

² BORECKÝ, B. a kol. *Slovník novořeckých spisovatelů*, Praha: Leda, 2006.

2. Literatura reagující na maloasijskou katastrofu

Události maloasijské katastrofy a následné výměny obyvatel byly traumatizujícím zážitkem, který změnil život nejen samotným uprchlíkům, ale i obyvatelům mateřského Řecka. Tato událost je považována za jeden z nejzásadnějších zlomů v novodobých řeckých dějinách. Nejen, že byl řecký stát po přílivu obrovského množství imigrantů ekonomicky velmi zatížen, ale ze stejného důvodu procházel i morální a společenskou krizí.

Maloasijská katastrofa významně ovlivnila také literární generaci 20. let, která se vyvíjela v naprosto odlišném prostředí než celé generace před ní, jež se orientovaly především na lidovou slovesnost a tradici a hledaly kořeny řeckého národa v jeho slavné minulosti.³ Lidé, kteří během deseti let prožili několik válek, z nichž nejtragičtější důsledky měla porážka maloasijského tažení v roce 1922, se museli kromě válečných útrap vyrovnat i s definitivní ztrátou všech nadějí na uskutečnění Velké myšlenky, což bylo považováno za žalostnou porážku celého řeckého národa. Díla této generace jsou proto plná nostalgie, pesimismu, ironie a sarkasmu.

Mnoho předních představitelů novořecké literatury pocházelo právě z maloasijských břehů, z Konstantinopole nebo z ostrovů sousedících s Malou Asií, takže všechny tyto události sami prožili. V poezii byla maloasijská katastrofa inspirací zejména pro Jorgose Seferise a to nejen pro jeho sbírku *Μυθιστόρημα* (1935, *Legenda*), ale odkazy na nucený odchod z rodné Smyrny se prolínají téměř celou jeho básnickou tvorbou. V próze dokonce vznikla i samostatná literární skupina, tzv. maloasijská škola, do níž se řadí větší počet děl inspirovaných událostmi okolo roku 1922. Tvorba maloasijské školy je kromě jiného také díky inovacím v tématech a snaze o nahrazení povídky románem, považována za součást umělecké generace 30. let. Neméně důležitou skutečností je i to, že se v literatuře tohoto období začala silně prosazovat socialistická ideologie a děj byl přenesen z vesnice do měst, která musela přijmout převážnou většinu uprchlíků.⁴

Obecnou náladu literární generace 30. let a atmosféru děl reagujících na rok 1922, včetně jejich ideologického podtextu, velmi dobře vystihl Stratis Myrivilis:

³ TERZAKIS, A. Η ελληνική μεταπολεμική πεζογραφία, In: *Η μεσοπολεμική πεζογραφία*, Athina: Σοκόλης, 1998, σ. 316.

⁴ EIDENEIER, N. Η εικόνα των Τούρκων στην ελληνική λογοτεχνία μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, In: *Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση 1453-1981 (Πρακτικά του Α' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών Βερολίνο 2-4 Οκτωβρ. 1998)*, Athina: Ελληνικά Γράμματα, 1999, σ. 178.

*Za neštěstí obyčejného vojáka, který nemá žádnou chuť stát se národním hrdinou prostřednictvím zabíjení nevinných a nic netušících tureckých obyvatel, je zodpovědná především válka a imperialistická hloupost představitelů států a nejvyšších vojenských činitelů.*⁵

Prvními díly reagujícími na katastrofu, byla *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* Stratise Dukase z roku 1929 a *Το ναύμερο 31.328* Iliase Venezise z roku 1931, jejichž ústředním tématem byly autobiografické zážitky autorů ze zajetí, do kterého upadli po vypálení Smyrny. Obě tato díla jsou otevřeným protestem proti válce, jejich účelem bylo poukázat na válečné hrůzy a projevy až nelidské hrubosti, které se dopouští jeden člověk na druhém. Díla byla napsána pár let po katastrofě a hlavním cílem autorů nebylo nalézt její příčiny ani viníky, protože minulost už se pro hlavní hrdiny nezmění ani tím nejprokazatelnějším obviněním. Spisovatelé pouze cítili potřebu alespoň částečně se osvobodit od nedávných traumatizujících zážitků jejich přetvořením ve slova.⁶

Je jistě zajímavé podotknout, že i přes skutečnost, že se událost maloasijské katastrofy v literatuře prokazatelně projevila nejen v dílech již zmíněné maloasijské školy,⁷ ale i v dílech generací následujících, podle literárních kritiků 30. a 40. let nebyl tento významný historický zlom v literární tvorbě reflektován dostatečně. Jako příklad tohoto mínění uvedme názor Christose Solomonidise, který v roce 1940 považoval za poněkud zvláštní a těžko vysvětlitelné, že tragická událost, která měla tak významný vliv na řecký národ a přinesla mu nepředstavitelné utrpení, zůstala téměř mimo okruh zájmu spisovatelů.⁸ Stejně tak se vyjadřuje i Ilias Venezis o dva roky později: [...] *bylo by logické usuzovat, že současní spisovatelé, že celá řada spisovatelů od roku 1922 a dál, našli v uprchlickém*

⁵ «Ο πόλεμος και η ιμπεριαλιστική ανοησία των αρχηγών των κρατών και των ανώτατων στρατιωτικών είναι οι κύριοι υπεύθυνοι για την δυστυχία του απλού στρατιώτη που δεν έχει καμία διάθεση να γίνει εθνικός ήρωας σφάζοντας αθώους και ανυποψίαστους τουρκικούς πληθυσμούς.» ZEI, E. *Μικρασιατική Καταστροφή και Λογοτεχνία*, Mikra Asia: Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, 27.11.2002 [online]. Dostupné z: <http://asiaminor.ehw.gr/forms/filePage.aspx?lemmaId=5352> [cit. 15. listopadu 2012], σ. 2.

⁶ KOLITSI, F. *Η λογοτεχνία ως 'τόπος μνήμης' της Μικρασιατικής Καταστροφής*, [online]. Dostupné z: users.sch.gr/fk-thess/MNIMI_2011_3.doc [cit. 20. října 2012], σ. 11.

⁷ Za autory, kteří ve 30. letech reagovali na maloasijskou katastrofu, zmiňme ty nejznámější, jako například Tatianu Stavru a její díla *Εκείνοι που έμειναν* (1933, Ti, kteří zůstali) a *Πρώτες ρίζες* (1936, První kořeny). Stratise Myrivilise a jeho román *Η δασκάλα με τα χρυσά μάτια* (1933, Učitelka se zlatýma očima). A také další Venezisovo dílo, které bylo vydáno v roce 1939 s názvem *Γαλήνη* (Klid).

⁸ LIATSOS, D. P. *Η Μικρασιατική καταστροφή στη νεοελληνική λογοτεχνία*, Athina: Το ελληνικό βιβλίο, 1972, σ. 12.

dramatu a jeho důsledcích stálý zdroj námětů. Stal se však přesný opak.⁹ Také Vasos Varikas píše v roce 1962, že maloasijská katastrofa byla jednou z nejdůležitějších událostí v novodobé řecké historii, a přesto se její téma v literatuře objevilo jen zřídka.¹⁰ Tato skutečnost byla vysvětlována nejen tím, že spisovatelé potřebovali časový odstup od událostí, ale také nevraživostí Řeků vůči imigrantům, kvůli které se podle literárních kritiků spisovatelé z mateřského Řecka této tématice vyhýbali a v neposlední řadě Metaxasovou diktaturou, během níž bylo zakázáno psát díla, jenž by mohla poškodit „spřátelené“ země. Řekové tehdy měli navíc dokázat, že jsou národem, který umí rychle odpouštět a zapomínat.¹¹ Podle teorie Iliase Venezise se katastrofa nestala námětem mnoha literárních děl z toho důvodu, že literatura 19. a počátku 20. století se zaměřovala především na psychologii jedince, zkoumala jeho vnitřní pocity a pohnutky. V tomto případě se však jednalo o hrdinu-národ, tzn. o obrovskou masu lidí, se kterou spisovatelé neuměli pracovat.¹²

Téma maloasijské katastrofy bylo aktuální i během 2. světové války a německé okupace, kdy spisovatelé pocházející z maloasijských břehů čerpali náměty ve šťastně prožitém dětství ve své původní vlasti. Téma téměř idylického života před 1. světovou válkou bylo nejen „ideologicky nezávadné“, ale navíc dodávalo románům silný protiválečný podtext. Z děl, které byly vydány během 2. světové války a těsně po ní, uveďme například román *Λεωνής* (1940, česky *Slzy dospívání*, 1979) spisovatele Jorgose Theotokase, v roce 1941 vyšla kniha *Αιολική γη* (česky *Aiolská země*, 1966) Iliase Venezise a v neposlední řadě román *Η Παναγιά η Γοργόνα* (1949, česky *Královna moře*, 1967), jehož autorem byl Stratis Myrivilis.

Reakce na katastrofu se objevovaly i v poválečné literární generaci 50. let, i když už ne v takovém rozsahu jako v předchozích obdobích. Po výčtu všech válečných útrap, které museli Řekové během posledních čtyřiceti let prožít, je zřejmé, že hlavním posláním těchto děl byla především apelace proti válečným konfliktům. Z románů, které byly v 50. letech vydány, jmenujme alespoň *Στην πάλη στα νιάτα* (1953, *Bojovat v mládí*), jehož autorem byl bratr Stratis Dukase Alekos.¹³ Nejvýznamnějším románem reagujícím na

⁹ «[...] θα ήταν λογικό να συμπεράνει πως οι σύγχρονοι συγγραφείς, πως σειρά ολόκληρη συγγραφέων από το 1922 και πέρα, θα βρίσκανε μόνιμη πηγή των θεμάτων τους στο προσφυγικό δράμα και στις συνέπιές τους. Έγινε ωστόσο ακριβώς το αντίθετο.» DIMADIS, K. A. *Δικτατορία – Πόλεμος και πεζογραφία (1936-1944)*, Athina: Γνώση, 1991, σ. 440.

¹⁰ VARIKAS, V. Το χρονικό μιας εποχής. *Το Βήμα*, 1.7.1962.

¹¹ LIATSOS, D. P. Op. cit., s. 12.

¹² DIMADIS, K. A. Op. cit., s. 440-441.

¹³ LIATSOS, D. P. Op. cit., s. 46.

maloasijskou katastrofu tohoto desetiletí byl bezesporu *Οι νεκροί περιμένουν* (1958, Mrtví čekají) spisovatelky Dido Sotiriou, která si tímto dílem ihned získala místo mezi předními spisovateli poválečné generace.

Dido Sotiriou je také autorkou románu *Ματωμένα χόματα*, který vyšel v roce 1962. O rok později byla vydána další dvě významná díla s námětem katastrofy, byl to román *Στου Χατζιφράγκου* (Ve čtvrti Chadzifragu), jehož autorem je Kosmas Politis a *Λωξάνδρα* (Loxandra) autorky Marie Jordanidu. Události okolo roku 1922 jsou pro literární díla tématem prakticky až do současnosti, jako příklad uveďme historický román *Στη Σμύρνη γεννήθηκα...* (Narodila jsem se ve Smyrně...), jehož autorkou je Maria Tastsoglu-Kokkinu a který vyšel v roce 2008.

2. 1. Témata prozaických děl

Prozaická díla, jejichž námětem je maloasijská katastrofa, můžeme rozčlenit do tří základních tematických bloků:

- samotné historické události: v tomto typu děl jsou mnohdy pouze stroze popisovány historické skutečnosti a většinou se v nich neobjevuje citové zabarvení. Námětem těchto děl bývá například vyhnání Řeků z Anatólie, maloasijské tažení, katastrofa a zajetí.
- život v Malé Asii nebo v Konstantinopoli před těmito událostmi: období před vypuknutím 1. světové války je ve většině případů zidealizované, původní vlast je popisována jako ráj na Zemi a dětství jako až pohádkově klidné a šťastné.
- emigrace a usazování uprchlíků v Řecku: téměř všechna tato díla jsou naplněna těžkostmi, útrapami a překážkami, jež prožívají vyvlastnění maloasijských Řeků, kteří se snaží vybudovat si nový domov v pro ně zcela neznámém prostředí. Hlavními hrdiny těchto románů jsou výhradně uprchlíci, místní Řekové tvoří vždy jen anonymní skupinu lidí, která je nějakým způsobem buď přijímá nebo odmítá.

Tato díla byla psána buď několik málo let po katastrofě, kdy měli autoři tyto události ještě stále v živé paměti. Ve většině případů bylo hlavním smyslem těchto literárních děl přetvořit autorovy nedávné zkušenosti a bolestné vzpomínky, osobní i kolektivní, do veřejného literárního díla.¹⁴ Nebo díla vznikala i několik desetiletí po roce 1922 a nazírala tak na události s dostatečným odstupem, díky čemuž autoři k událostem většinou zaujímalí objektivnější postoj.

¹⁴ KOLITSI, F. Op. cit., s. 6.

3. Stratis Dukas

3. 1. Životopisné údaje

Narodil se 6. května 1895 na ostrůvku Moschonisi v Edremitském zálivu v Malé Asii. Gymnázium navštěvoval v blízkém městě Aivali a po jeho absolvování v roce 1912 se zapsal ke studiu práv v Athénách. O dva roky později studia přerušil a navštívil Svatou Horu Athos, poté se usadil na Lesbu, kde pracoval jako korektor místního deníku a spolu se svými přáteli se zde zabýval folkloristikou. Od roku 1916 byl dobrovolníkem ve vojsku Národní obrany, se kterou odešel bojovat do Makedonie a do Malé Asie, kde během války utrpěl zranění. Po porážce řeckých vojsk v řecko-turecké válce odešel do Athén a poté do Soluně. Po překonání těžké nemoci se od roku 1927 začal věnovat také malířství. Během německé okupace vstoupil do Komunistické strany Řecka (KKE) a po 2. světové válce pracoval několik let v lékařských ambulancích Mezinárodního červeného kříže. Zbytek života pak strávil v Athénách, kde roku 1983 zemřel.¹⁵

3. 2. Literární tvorba

Až do roku 1929 publikoval Stratis Dukas především kratší odborné studie na téma lidové slovesnosti a různých lidových nářečí, zároveň psal i lyrické texty, které vydával na pokračování v časopise *Κύκλος* (Kruh). Skutečnost, že se oborem folkloristiky zabýval na vědecké úrovni, se později silně projevila i v jeho nejznámějším literárním díle, kterým byla realistická povídka *Ιστορία ενός αιχμαλώτου*, jež byla vydána v roce 1929. Pod vlivem odborných znalostí řeckých nářečí, dbal autor především na jazykovou podobu díla, kdy jedním z jeho hlavních cílů bylo poukázat na rozmanitost řeckého mluveného slova, díky níž své dílo sám označil za „perlu řeckého jazyka“. Tato povídka vynesla Dukase mezi nejlepší vypravěče tehdejší literární generace.¹⁶

Kromě precizní práce s lidovými dialekty, se další Dukasova díla vyznačují také čerpáním námětů z lidové umělecké tvorby, ze současných světových literárních děl i z jeho vlastních zážitků.¹⁷

¹⁵ Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, *Δούκας Στρατής* [online]. Dostupné z: <http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=461&t=164> [cit. 25. října 2012]

¹⁶ POLITIS, F. *Ιστορία ενός αιχμαλώτου*, In: *Επιλογή κριτικών άρθρων*, Athina: Ίκαρος, 1985, σ. 278.

¹⁷ Εθνικό Κέντρο Βιβλίου [online]. Op. cit.

3. 3. *Ιστορία ενός αιχμαλώτου*

Toto dílo je prvním významnějším literárním počinem reagujícím na maloasijskou katastrofu. Za zmínku zcela jistě stojí, že sám autor v epilogu knihy popisuje okolnosti, za kterých povídka vznikla. Jednoho deštivého prosincového rána roku 1928, kdy se Dukas během svých cest zastavil v malé vesnici v řecké Makedonii poblíž města Katerini a pil kávu v jediné místní kavárně, přišel tam i muž, který byl oblečen trochu jinak než všichni ostatní. V tichosti a o samotě se posadil ke stolečku zastrčenému v rohu. Tím mužem byl Nikolaos Kozakoglu, na kterého upozornil jeden z vesničanů hlasitou poznámkou: «Α, να κι αυτός που ντύθηκε Τούρκος για να γλυτώσει!» [*Hele, to je ten, co se převlékl za Turka, aby se zachránil!*]. Dukas muže ihned oslovil a projevil touhu jeho příběh literárně zpracovat. Díky této shodě náhod pak během jediného týdne vzniklo jedno z nejdůležitějších děl novořecké literatury.¹⁸

Stratis Dukas si celý Kozakoglův příběh vyslechl a na základě svých poznámek jej pak přetvořil do podoby, která odpovídá požadavkům na uměleckou literaturu. Nejedná se tudíž o věrný přepis Kozakoglova vyprávění¹⁹ a to ani po stránce jazykové. Jelikož Nikolaos Kozakoglu pocházel z maloasijského pobřeží a jeho mateřským jazykem byla turečtina, musel Dukas jeho mluvený projev upravit do srozumitelné podoby řečtiny. Vážnější zásahy byly prováděny v oblasti syntaxe, protože turečtina narozdíl od řečtiny klade sloveso až na konec věty a také v oblasti slovní zásoby, kdy mnohé turecké výrazy byly nahrazeny jejich řeckými ekvivalenty.²⁰

Obsahem této povídky je autobiografická zpověď jednoho z vojáků, který byl po maloasijské katastrofě odveden k pracovním praporům. Po několika týdnech se jemu a jeho příteli podařilo ze zajetí uprchnout a čtyři měsíce se spolu ukrývali v horách. Poté se dohodli, že se každý zvlášť pokusí dostat do Smyrny a odtud pak do Řecka. Nikolaos proto předstíral tureckého přistěhovalce z Thrákie a pár měsíců pracoval jako pastýř u hodného hospodáře Chadzimemetise, který si svého nového pomocníka oblíbil natolik, že jej chtěl oženit se svou neteří. Nikolaovy obavy, aby se při oslavách ramadánu neprozradila jeho skutečná identita, jej přiměly k co nejrychlejšímu odjezdu z Malé Asie. Chadzimemetis mu pomohl se zajištěním potřebných dokladů a Nikolaos tak mohl odplout na Lesbos.

Titul knihy zcela koresponduje s celkovým obsahem a záměrem díla vyprávět prostý příběh zajatce, který je výhradně zaměřen na jeho osobní boj o přežití. Původní

¹⁸ AKRIVOS, K. Στρατής Δούκας, Η ιστορία ενός οδοιπόρου. *Το Βήμα*, 12. 9. 2010.

¹⁹ POLITIS, F. Op. cit., s. 279.

²⁰ TZIOVAS, D. Η «Ιστορία» του Στρατή Δούκα. *Το Βήμα*, 14. 8. 1999.

podtitul této povídky zněl: «Αφιερώνεται στα κοινά μαρτύρια του ελληνικού και τουρκικού λαού» [*Věnováno společnému utrpení řeckého a tureckého lidu*], v přepracovaném vydání z roku 1958 došlo ke změně podtitulu na: «Αφιερώνεται στα κοινά μαρτύρια των λαών» [*Věnováno společnému utrpení národů*]. Tato změna věnování byla velmi pravděpodobně zapříčiněna nedávnou německou okupací v Evropě a systematickou likvidací Židů, a nebo se dá také odůvodnit autorovým ovlivněním socialistickou ideologií.²¹

Kromě zmínky o katastrofě ve Smyrně, která příběh uvádí, se autor nijak systematicky nezmiňuje o historických okolnostech, na jejichž pozadí se vyprávění odehrává, což může zanechat dojem, že celý příběh je vytržen z kontextu nebo že se jedná jen o jakýsi detail obecnějších dramatických událostí, které však zůstávají čtenáři utajeny.²² Pro toto Dukasovo dílo je také typická absence jakéhokoliv citového zabarvení. Autor neprojevuje lítost, soucit, naději ani žádné podobné pocity. Děsivá utrpení a mučení, kterými si hrdina a jeho spoluzajatci procházeli, jsou podávána suše a popisně, což vyvolává pocit, že se v podstatě nic závažného neděje. Jeho nezdobný a hutný styl vyjadřování připomíná dílo *Απομνημονεύματα* (1907, Paměti) Ioannise Makrygiannise.²³

Sám Dukas v prvních vydáních své knihy uvádí, že tento příběh pojal jako názornou ukázkou rozmanitosti řeckého jazyka. Toto zachycení mluveného slova sloužilo autorovi jako prostředek k opětovnému zaměření pozornosti společnosti na jednoduchost a přirozenost lidské existence, která byla zatlačena do pozadí tehdy upřednostňovanými hodnotami, jakými byly nacionalismus, militarismus a industrializace.²⁴ Jazykovými prostředky, které Dukas používá pro zvýšení dramatickosti situace, jsou přímá řeč a krátké věty, naopak šetří adjektivy a úplně se vyhýbá lyrickým pasážím.²⁵ Tímto jazykovým stylem autor napodobuje formu Nového Zákona. Pro oblast tematickou je možné v díle vysledovat i paralely s jinými literárními žánry, u kterých se autor inspiroval. Povídkou prostupuje například hlavní motiv starověké řecké tragédie, kterým je morální očista člověka skrze jeho fyzické utrpení. Najdeme zde i vliv lidových pohádek, ve kterých dobro vždy vítězí nad zlem (rolí kouzelného pohádkového pomocníka zde hraje hospodář Chadzimemetis)²⁶ a v neposlední řadě je také zřejmá stylizace hlavního hrdiny do role

²¹ Ibid.

²² Ibid.

²³ SACHINIS, A. *Η σύγχρονη πεζογραφία μας*, Athina: Εστία, 1983, σ. 173.

²⁴ TZIOVAS, D. Op. cit.

²⁵ VITTI, M. *Η γενιά του τριάντα*, Athina: Ερμής, 2000, σ. 248.

²⁶ KOLITSI, F. Op. cit., s. 23.

„chudého svatého“ z byzantských legend o mučednících, kterého z něj vytvořily kruté zkoušky, jenž musel překonat.²⁷

3. 3. 1. Recenze

Kritiky byla tato povídka označena za typickou ukázkou mluveného slova, avšak předmětem samostatné odborné studie se nikdy nestala. Stratis Dukas byl po vydání tohoto díla považován za plnohodnotného spisovatele, i když jeho další tvorba, především lyrická a cestopisná, nebyla tak kvalitní.²⁸

*To, co nám v naší literatuře chybělo, byla díla, která jsou v tak hojné míře psána v jiných zemích [...], jenž v toku času nesmazatelně zanechají otisky dějin a ne jen letopisných, ale i těch živoucích a plných svěží oduševnělosti [...].*²⁹

*Jedná se o malé umělecké dílo. Jednoduchost celého díla je jedinečná. Postavy se zde míhají a vytrácejí a jsou zlehka zachyceny jedním tahem. Z každé věty – kousek po kousku – prýští život, prýští pravda. Toto dílo vyzdvihuje pana Dukase mezi ty nejlepší vypravěče.*³⁰

*Je to opravdový skvost; jsou místa, která se člověk nebojí srovnat se Svatým Písmem i Homérem; je zde i excelentní věnování.*³¹

*Jedná se o silné dílo, jehož největší předností je, že téma naprosto přesně odpovídá formě podání. A to dokonce i v místech, kde se v hlavním hrdinovi příběhu, v zajatci, hromadí obrovské množství emocí, které musí být vyjádřeny [...] Těch 70 stran je jedněmi z nejlepších, které byly za poslední léta v řečtině napsány.*³²

²⁷ Ibid., s. 10.

²⁸ TZIOVAS, D. Op. cit.

²⁹ «Ό,τι μας έλειψε ήταν τα λογοτεχνικά έργα που τόσο άφθονα είδαμε να γράφονται στις άλλες χώρες [...] θ'αφίσουν ανεξίτηλα στο πέρασμα του χρόνου τα σημάδια μιας ιστορίας όχι απλά χρονογραφικής, αλλά ζωντανής και γεμάτης ψυχικότητα σπαρταριστή [...]» TERZAKIS, A. *Η Μεσοπολεμική πεζογραφία, Τόμος Α'*, Athina: Σοκολή, 1998, σ. 206.

³⁰ «Είναι ένα μικρό αριστούργημα. Η απλότητα του όλου κομματιού είναι μοναδική. Τύποι περνούν και χάνονται, αρπαγμένοι με μια μονοκονδυλιά. Στάζει η ζωή, στάζει η αλήθεια – στάλλα στάλλα – από κάθε περιγραφή. Το έργο τούτο ανεβάζει τον κ. Δούκα στη σειρά των καλλιτέρων διηγηματογράφων.» POLITIS, F. Κρίση για την «Ιστορία ενός αιχμαλώτου», In: DUKAS, S. *Ιστορία ενός αιχμαλώτου*, Athina: Κέδρος, 2005, σ. 71.

³¹ «Είναι ένα αληθινό διαμάντι· έχει μέρη που θαρρείς πως είναι Αγία Γραφή και Όμηρος· έχει και μια έξοχη αφιέρωση.» KONTOGLU, F. Κρίση για την «Ιστορία ενός αιχμαλώτου», In: DUKAS, S. Op. cit., s. 71.

³² «Είναι ένα δυνατό κομμάτι που η μεγαλύτερη αρετή του είναι ότι το θέμα ισορροπεί τελείως με τη μορφή. Ακόμα και στα σημεία που στο κύριο πρόσωπο της ιστορίας, τον αιχμάλωτο, συσσωρεύονται όγκοι από συναισθήματα που πρέπει να εκφραστούν [...] Οι 70 σελίδες του είναι από τις καλύτερες που έχουν

*Tato kniha je napsána mistrovsky a výjimečně originálně.*³³

*V prostotě a čistotě výrazu, kterým Dukas popisuje děsnou skutečnost, tají se formální dokonalost a mravní hodnota díla zcela proniknutého myšlenkou míru a touhou přispět k vzájemnému porozumění lidu všech národností a odstranit hrůzu a strach z vražedných válek.*³⁴

γραφτεί τα τελευταία χρόνια στα ρωμέικα.» VENEZIS, I. Κρίση για την «Ιστορία ενός αιχμαλώτου», In: DUKAS, S. Op. cit., s. 72.

³³ «Το βιβλίο αυτό είναι γραμμένο με μια μαεστρία και μια πρωτοτυπία εξαιρετική» JIOFYLLIS, F. Κρίση για την «Ιστορία ενός αιχμαλώτου», In: DUKAS, S. Op. cit., s. 72.

³⁴ DUKAS, S. *Zajacův příběh*. Přeložil Štuřík František. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1963, s. 68-69.

4. Ilias Venezis

4. 1. Životopisné údaje

Narodil se jako Ilias Mellos v roce 1904 v Aivali, jeho otcem byl Michail Mellos a matkou Vasiliki Jianaku Bibela, pocházel ze šesti sourozenců. Když vypukla 1. světová válka, jeho otec a sestra zůstali uvězněni v Malé Asii, zatímco celý zbytek rodiny se uchýlil na Lesbos, kde se Ilias zapsal ke studiu na gymnáziu. V roce 1919 se všichni vrátili zpět do Aivali s vírou, že tato území budou připojena k řeckému státu. Po katastrofě, sotva Ilias dokončil svá gymnaziální studia, byl stejně jako ostatní maloasijské křesťané odveden do pracovních praporů a čtrnáct měsíců pracoval v anatólském vnitrozemí. V roce 1923 byl propuštěn na svobodu a vrátil se za rodinou na Lesbos. Poté pracoval jako bankovní úředník a usadil se v Athénách. Během německé okupace byl jednotkami SS držen několik dní ve vězení, zemřel v roce 1973 po dlouhé a těžké nemoci.³⁵

4. 2. Literární tvorba

Ilias Venezis byl jedním z nejvýznamnějších představitelů literární generace 30. let, který téměř pro všechna svá díla čerpal náměty z vlastního života v Malé Asii. V literatuře se poprvé objevil v roce 1921, kdy vydával krátké povídky v konstantinopolském časopise *Ο Λόγος* (Slovo), v roce 1928 byl časopisem *Νέα Εστία* oceněn za svou novelu *Ο Μανόλης Λέκας* (Manolis Lekas). Později začal v časopise *Καμπάνα* (Zvon) v Mytilini vydávat na pokračování své zážitky z pracovních praporů *Το ναύμερο 31.328*, které byly knižně vydány v roce 1931. O osm let později následoval román *Γαλήνη* (Klid), jenž popisuje útrapy, se kterými se potýkali přistěhovalci z Malé Asie během usidlování v nové vlasti, a v roce 1941 román *Αιολική γη*, ve kterém se objevují zidealizované vzpomínky na téměř pohádkové dětství prožité v maloasijských horách.³⁶ Tato tři díla jsou považována za Venezisovu tzv. maloasijskou trilogii.

³⁵ Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, *Μέλλος Ηλίας* [online]. Dostupné z: <http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=461&t=121> [cit. 28. října 2012]

³⁶ BORECKÝ, B. a kol. Op. cit., s. 546.

4. 3. *To nóμepo 31.328*

Ilias Venezis patřil mezi třiatvacet zajatců, kteří z třítisícové skupiny přeřili čtrnáctiměsíční pobyt v pracovních táborech. Tyto zážitky pak zpracoval ve svém prvním románu *To nóμepo 31.328*, který má stejný námět jako jiné významné dílo této generace, Dukasova povídka *Ιστορία ενός αιχμαλώτου*.³⁷ Jak sám autor prozradil, cítil potřebu se ze svých otřesných zážitků „vypsat“, k čemuž jej podle jeho slov přivedl jiný spisovatel – Stratis Myrivilis:

Ήταν η μέρα που γύριζα στη Μυτιλήνη από τα κάτεργα της Ανατολής [...] Τότε με πλησίασε ένας άγνωστος άνθρωπος, ο Μυριβήλης! Μου έσφιξε το χέρι και με ρώτησε:

- Τι σκοπεύεις να κάνεις τώρα;
- Να ξεχάσω! του είπα απλά.
- Πρέπει να τα γράψεις όλα.
- Όλα; ρώτησα με αγωνία.
- Όλα.³⁸

[Byl to den, kdy jsem se vracel z nucených prací v Anatolii do Mytilini [...] Tehdy ke mně přistoupil neznámý člověk, Myrivilis! Stíkl mi ruku a zeptal se mě:

- „Co máš teď v plánu?“
- „Zapomenout!“ řekl jsem prostě.
- „Musíš to všechno sepsat.“
- „Všechno?“ zeptal jsem se vyděšeně.
- „Všechno.“]

I Myrivilis vzpomínal na to, jak Venezise žádali, aby popsal své zážitky z prožitého pekla s nadějí, že se literatura konečně dočká uměleckého zpracování těchto tragických událostí. A jejich přání bylo vyslyšeno.³⁹

V prologu k třetímu vydání z roku 1945 autor čtenářům přiznal, jak bolestný byl pro něj návrat k těmto událostem. Dle jeho slov se jedná o knihu «γραμμένο με αίμα» [*psanou krví*] a prohlašuje, že «τίποτα δεν υπάρχει πιο βαθύ και πιο ιερό από ένα σώμα που βασανίζεται» [*nic není opravdovější a posvátnější než týrané tělo*]. Svou předmluvu

³⁷ ZEI, E. Op. cit., s. 2.

³⁸ BASKOZOS, J. N. Ηλίας Βενέζης, Η ελεγία του πόνου στο «Νόμepo 31.328». *Το Βήμα*, 12. 9. 2010

³⁹ MYRIVILIS, S. Το Νο 31.328, In: KORFIS, T. *Ματιές στη λογοτεχνία του μεσοπολέμου*, Athina: Πρόσπερος, 1991, σ. 72.

uzavřel prohlášením, že toto dílo «ήταν η διαμαρτυρία ενός παιδιού εναντίον του πολέμου» [*bylo protestem dítěte proti válce*].⁴⁰

Hlavním hrdinou románu *To vouμερο 31.328* je sám autor, který při vyprávění používá ich formu. Příběh začíná rozkazem, jenž byl vydán ihned po vypálení Smyrny: ženy a děti měly odplout do Řecka a všichni muži ve věku osmnáct až pětadvaceti let museli zůstat v Malé Asii, kde byli shromážděni do pracovních praporů, jejichž úkolem bylo znovu postavit a opravit to, co bylo během předchozích válek zničeno. Ilias byl na začátku románu popisován jako ustrašený mladý chlapec, který se bál i šramotu myší ve sklepě. Po několika dnech skrývání nakonec i on odešel k praporům a tím pro něj začala čtrnáctiměsíční tvrdá práce v nelidských podmínkách, v nichž byla smrt na denním pořádku. V knize je popisováno otřesné chování Turků k poraženým křesťanům, ale na rozdíl od Dukase Venezis několikrát naznačil i kruté skutky, jichž se v minulosti dopustili i Řekové na Turcích. Ke konci vyprávění získal Ilias své evidenční číslo, což považoval za určitou ochranu před smrtí. Celý příběh zakončil Iliasův odjezd do Řecka.

Knihy má charakter dokumentu, to dokládá i její titul, který odkazuje na skutečně žijící osobu a její příběh. 31 328 je číslo, které Venezis nosil na ruce během svého pobytu v pracovních praporech. Titul je symbolický i ironický zároveň – v podstatě je to známka zotročení, ale v očích zajatce se jednalo o jakousi jistotu, že odtud už je v bezpečí.⁴¹ Kniha měla ze začátku podtitul «Σκλάβοι στα εργατικά τάγματα της Ανατολής» [*Otroci v maloasijských pracovních praporech*], v roce 1945 dostala podtitul «Το Βιβλίο της Σκλαβιάς» [*Knihy Otrůctví*].⁴²

Stejně jako Stratis Dukas se ani Venezis nezabývá historickými okolnostmi. Ve svém vyprávění se zaměřuje pouze na svou osobu a na pár jemu blízkých spoluzajatců. V rámci těchto převratných historických událostí totiž není pro autora zajatec ničím jiným než jen číslem, které je pouze součástí anonymní týrané masy lidí, pro obecnější dějiny je tento člověk naprosto bezvýznamnou existencí.

Avšak na rozdíl od Dukase Venezis ve svém románu projevil i citové rozpoložení, přestože jen velmi vzácně. Kromě strohého popisu událostí, jichž byl hrdina svědkem, se projevila i autorova snaha přinutit čtenáře zamyslet se nad jejich nesmyslností. Za tímto účelem používal ironický podtón, který je zřetelný ve srovnávání dvou synchronních událostí odehrávajících se na různých místech, takovým příkladem je:

⁴⁰ KOLITSI, F. Op. cit., s. 7.

⁴¹ Ibid., s. 9.

⁴² BELLA, Z. K. – PTOLEMEU, D. *Κείμενα νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Athina: Gutenberg, 1983, σ. 23.

Ο αξιωματικός παραγγέλνει στους άντρες:

- Αν κάμη κανείς τους να ξεφύγει απ'τη γραμμή, μια και στον τόπο! Εμπρός!

Τ'άστρα λάμπουν πολύ. Τα δέντρα δε σαλεύουν· μήτε μια ανασαυιά. Κάπου τέτοια ώρα θα είναι. Απόψε. Στο δωμάτιο πολλά φώτα. Φωτιά, λίγο τσάι. Μερικοί πιπιλιάνε με γυαλιστερά μαλλιά [...] Η κυρία θα λεί με νωχέλεια πως προτιμά άξαφνα τον Μυσσέ απ'τον... τον... να πούμε τον Μότσαρτ, που είναι πολύ βαρύς. Ναι, ναι.⁴³

[Důstojník poroučí svým mužům:

„Jestli někdo vystoupí z řady, na místě ho zastřelte! Kupředu!“

Hvězdy jasně září. Stromy se nepohnou; ani trošku. I jinde teď bude stejný čas. Dnešní večer. V pokoji bude hodně světel. Oheň, trocha čaje. Několik snobů s lesklými vlasy [...] Dáma pojednou nedbale prohodí, že dává přednost radši Mussetovi než... než... řekněme než Mozartovi, který je až příliš vážný. Ano, ano.]

Román je rozdělen do dvaceti kapitol, z nichž každá je uvedena úryvkem z Žalmů Davidových, které jsou použity jako tituly, jak je sám Venezis nazývá. Prostřednictvím těchto starozákonních textů autor čtenáři naznačuje, co bude obsahem následující kapitoly a také jejich pomocí dokládá své tvrzení, že křesťanské náboženství považuje za posvátnou jak lidskou bolest: «Περιέσχον με ωδίνες θανάτου. Ωδίνες άδου περιεκύκλωσάν με.» (Venezis, s. 17) *[Ovinuly mě provazy smrti [...], provazy podsvětí se kolem mne stáhly [...]]*⁴⁴, tak i trpící duši: «Εκακώθην και εταπεινώθην έως σφόδρα, ωρυόμην από στεναγμού της καρδιάς μου.» (Venezis, s. 57) *[Jsem ochromen, zcela zdeptán, křičím a mé srdce sténá.]* (Žalm 38:9, s. 426). Pomocí úryvku z Žalmů celou současnou situaci v Malé Asii odsuzuje: «Και εφονοκτονήθη η γη εν τοις αίμασι και εμιάνθη εν τοις έργοις αυτών.» (Venezis, s. 76) *[...] proléváním krve zhanobili zemi. Tak se poskvrnili svými činy [...]]* (Žalm 106:38-39, s. 487). Někdy tyto Žalmy vyjadřují předčasnou útěchu a víru ve spasení: «Και εγένετο Κύριος καταφυγή τω πένητι, βοηθός εν ευκαιρίαις, εν θλίψει.» (Venezis, s. 129) *[Bůh je naše útočiště, naše síla, pomoc v soužení vždy velmi osvědčená.]* (Žalm 46:2, s. 433).

Venezis v závěru svého románu projevuje naději, že on sám i jeho spoluzajatci budou díky těmto prožitým strastem v budoucnosti rozumnější a rozvážnější: «Αν κάποτε

⁴³ VENEZIS, I. *To νούμερο 31.328*, Athina: Εστία, 1997, σ. 51. Další citace v textu budou z tohoto díla.

⁴⁴ *Bible, Písmo Svaté Starého a Nového Zákona*. Žalm 18:5, Ekumenická rada církví, 1984, s. 407. Další citace v textu budou z tohoto díla.

φύγουμε απ'τα εργατικά τάγματα των σκλάβων, ελπίζω να είμαστε τα πιο κριτικά μυαλά του κόσμου.» (Venezis, s. 233) [*Pokud se někdy z otrockých pracovních praporů dostaneme, doufám, že budeme těmi nejroznějšími lidmi na světě.*]

Toto dílo bylo bezvýhradně věnováno tělesným mukám. Autor věnoval největší pozornost tomu, co jeho osobně poznamenalo nejvíc – nebyla to ani tak bestiálnost vítězných Turků, jako spíš absolutní ztráta lidské důstojnosti poražených křesťanů, kteří tím byli vystaveni i utrpení duševnímu. Jako každá živá bytost totiž sváděli i zajatci svůj instinktivní boj o přežití, jež jim však byl ztěžován právě onou potřebou zachovat si lidskou hrdost.⁴⁵ Román je svědectvím o špatnostech a strastech, které světu přináší válka, proto je z tohoto hlediska považován za mírumilovné a hluboce humanistické dílo. Paradoxně to však byl důvod, proč byl o několik let později zakázán cenzurou režimu 4. srpna.⁴⁶

4. 3. 1. Recenze

Apostolos Sachinis charakterizoval knihu *To vóμepo 31.328* takto:

*Obvyklým a upřednostňovaným duševním klimatem je pro Iliase Venezise strach, děs, ponížení. V jeho starších knihách to byli Turci [...], kteří jeho hrdiny utlačovali. Venezisovi hrdinové neustále žijí ve strachu a úzkosti, ne duševním nebo myšlenkovém, ale v opravdovém boji o život a přežití bez možnosti se bránit [...]*⁴⁷

Sachinis pokládá za Venezisův úmysl nechat otřesné a mučivé okolnosti hovořit samy za sebe, proto v románu převládá čistě realistický popis událostí bez autorovy záměrné dramaturgie.⁴⁸

[...] ostatní postavy nejsou uceleně vykresleny. V době, kdy se zrovna nachází po hrdinově boku během jeho složitých chvil v zajetí, jsou pouze naznačeny jednoduchými,

⁴⁵ KASTRINAKI, A. Το 1922 και οι λογοτεχνικές αναθεωρήσεις, In: *Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση 1453-1981 (Πρακτικά του Α' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών Βερολίνο 2-4 Οκτωβρ. 1998)*, Athina: Ελληνικά Γράμματα, 1999, σ. 168.

⁴⁶ LIATSOS, D. Op. cit., s. 43.

⁴⁷ «Το συνηθισμένο και προτιμημένο ψυχικό κλίμα του Ηλία Βενέζη είναι ο φόβος, ο τρόμος, η υποταγή. Στα παλαιότερα βιβλία του ήταν οι Τούρκοι [...], που δυναστεύουν τα πρόσωπά του. Αυτό το κλίμα του φόβου και της αγωνίας, όχι της ψυχικής ή διανοητικής, αλλά της πραγματικής αγωνίας για την ζωή και την επιβίωση, όπου ζουν συνεχώς τα πρόσωπα του Βενέζη χωρίς να μπορούν να αντιδράσουν [...]

» SACHINIS, A. *Πεζογράφοι του καιρού μας*, Athina: Ινστιτούτο του βιβλίου Μ. Καρδαμίτσα, 1989, σ. 268.

⁴⁸ SACHINIS, A. *Η σύγχρονη πεζογραφία μας*, Athina: Εστία, 1983, σ. 188.

*hrubými a obecnými rysy [...]*⁴⁹. Podrobněji se spisovatel věnoval jen několika svým spoluvěžňům a to zejména proto, aby jejich prostřednictvím dokázal, že i mezi nespravedlností a krutostí, jež byly v zajateckém táboře běžné, existoval prostor pro laskavost a citlivost. Autor neusiloval o vytvoření postav, které by měly svůj charakter a svůj vlastní příběh. V kronice, jako je tato, mají podle Venezisova názoru konkrétní osoby jen nepatrný význam.⁵⁰

Petros Charis považuje za největší negativum celého díla to, že hrdina musel prožít tolik utrpení a tolikrát bojovat o život, který si mnohdy zachránil jen čirou náhodou. Podle něj měl Ilias Venezis jistě mnoho zážitků, zkušeností a byl plný rozhořčení, které měl potřebu ve svém díle vyjádřit. Jeho záměrem bylo ukázat čtenáři, jak hrozné důsledky má pro člověka válka. Podle Charise se však neomluvitelně nechal ovládnout emocemi. Předpokládal, že nahuštěním surovostí a utrpení se víc přiblíží svému cíli a proto hlavního hrdinu podrobil všemožnému tělesnému i duševnímu strádání. Číslo 31 328 je všude, nechybí u žádné krizové situace, u žádného nebezpečí. Jako kdyby představoval tělo i duši tisíců Řeků, kteří byli po maloasijské katastrofě odvedeni do zajetí. Ilias je bez nadsázky ztělesněním nadlidské vytrvalosti. Ovšem s každou další překonanou překážkou vzrůstá i čtenářovo podezření, zda se tento příběh mohl ve skutečnosti opravdu stát, což Charis považuje za nejvýraznější nedostatek tohoto románu.⁵¹

⁴⁹ «[...] τα άλλα πρόσωπα δεν ολοκληρώνονται· σχεδιάζονται μόνο με απλές, αδρές και χαρακτηριστικές γραμμές όσα περνούν πλάι του στις δύσκολες ώρες της αιχμαλωσίας.» Ibid., s. 190.

⁵⁰ Ibid., s. 190.

⁵¹ CHARIS, P. *Σαραντα χρόνια κριτικής ελληνικού πεζού λόγου (1928-1949)*, Athina: Ελληνικό λογοτεχνικό και ιστορικό αρχείο, 1981, σ. 87.

5. Dido Sotiriu

5. 1. Životopisné údaje

Dido Sotiriu se narodila 18. února 1909 v maloasijském Aidini jako třetí z pěti sourozenců. Rodina jejího otce Evangelose Papase pocházela z Volosu a její matka Marianthi Papadopulu z ostrova Rhodos. «Εγώ γεννήθηκα στο Αϊντίνι της Μικράς Ασίας, κοντά στο Μαίαντρο, όπου και η λάσπη του ήτανε χρυσάφι [...]»⁵² [*Narodila jsem se v Aidini v Malé Asii nedaleko řeky Meandros, kde i bahno bylo zlatem [...]*]. Celou Malou Asii Sotiriu popisovala jako ráj, v němž mnohé dary od Boha – měla tím na mysli obchod, průmysl, vzdělání, infrastrukturu – drželi ve svých rukou Řekové.⁵³

V roce 1919 se s rodinou přestěhovala do Smyrny, kde její otec vlastnil závod na výrobu mýdla. Na příchod řeckého vojska téhož roku vzpomíná takto:

Μεθυσμένος ήταν ο λαός από ευτυχία, οι ραγιάδες πίστευαν στ' αλήθεια πως ήρθε το πλήρωμα του χρόνου [...] Θυμάμαι πως μέσα σε ώρες γέμισαν οι γειτονιές της γκιαούρ Ισμίρ γαλανόλευκες μεταξωτές σημαίες και στους δρόμους πατούσες πάνω σε φέσια.⁵⁴

[*Lid byl opilý štěstím, nemuslimové opravdu věřili, že přišel jejich čas [...] Pamatuji si, jak se během pár hodin zaplnily nemuslimské čtvrti Izmiru modrobílými hedvábnými vlajkami a na ulicích se šlapalo po tureckých čapkách.*]

Pár dní před 13. zářím 1922 pak uprchli do Řecka: «Με τα τρία χρόνια φωτιά και σφαγή μας ξερίζωσε πια οριστικά και μας πέταξε στο λιμάνι του Πειραιά με την πικρή ταμπέλα στο στήθος ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ.»⁵⁵ [*Tři roky ohně a vražd nás definitivně připravily o domov a vyhnaly nás do Pirea s hořkým nápisem UPRCHLÍCI na hrudi.*]

V Athénách dokončila gymnázium, poté ve studiu pokračovala na Francouzském institutu a v roce 1937 navštěvovala několik měsíců přednášky o francouzské literatuře na Pařížské univerzitě v Sorbonně.

Dido Sotiriu pronesla v roce 1935 svůj projev vztahující se k hrozícímu nebezpečí fašismu na mezinárodním kongresu OSN v Ženevě, kde se také seznámila s družkou

⁵² *Ματωμένα χώματα: Η Διδώ Σωτηρίου μιλά στην Ελληνική Υπηρεσία του BBC* [online]. Dostupné z: <http://estamou.blogspot.cz/2009/03/m-bbc.html> [cit. 2. listopadu 2012]

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid.

Vladimíra Iljiče Lenina Alexandrou Kollondajovou.⁵⁶ Až do roku 1947 byla členkou KKE a vliv levicové ideologie se v jejích románech silně projevil zejména při prezentování historických skutečností.

V roce 1936 se profesně zaměřila na oblast žurnalistiky. V novinách *Νέος Κόσμος* (Nový svět) působila jako redaktorka, v časopise *Γυναίκα* (Žena) jako šéfredaktorka. Během německé okupace spoluvydávala první pokrokový časopis pro ženy, pracovala také pro zakázaný tisk, v roce 1945 byla šéfredaktorkou komunistických novin *Ριζοσπάστης* (Radikál) a později spolupracovala i s časopisem *Κομμουνιστική Επιθεώρηση* (Komunistická revue).⁵⁷

Dido Sotiriu byla také jedním ze zakládajících členů Výboru řecko-tureckého přátelství.⁵⁸ V roce 1983 jí byla udělena Cena míru a přátelství Abdi İpekçihio za podporu řecko-tureckých přátelských vztahů a mnohé další pocty.

V roce 2001 zavedla Asociace řeckých spisovatelů Cenu Dido Sotiriu, jenž je udělována řeckým i cizím autorům, kteří svým dílem pomáhají zprostředkovat komunikaci mezi národy a kulturami.

Dido Sotiriu zemřela 23. září 2004 v Athénách.

Sama o sobě prohlásila, že je pro svou zemi „představitelkou 20. století“. Během svého života totiž prožila události, které jsou v novořecké historii považovány za přelomové. Jako malé dítě zakusila ekonomický i společenský pád své rodiny, jež se musela vyrovnat s vysídlením, vraždami a emigrací. Zažila diktaturu, druhou světovou válku, občanskou válku, vojenskou juntou i krizi počátku 21. století. Své dojmy ze všech těchto událostí pak zasazovala i do svých románů.⁵⁹

5. 2. Literární tvorba

Nejspíše vinou širokého pole zájmů a mnoha jiných aktivit vstoupila Dido Sotiriu do oblasti literatury až v roce 1959 románem *Οι νεκροί περιμένουν* (Mrtví čekají), který vydala na vlastní náklady. U kritiků vzbudilo toto dílo velmi kladný ohlas, což ji přimělo věnovat se v budoucnu už jen románové tvorbě.

⁵⁶ KASSOS, V. Διδώ Σωτηρίου, In: *Η μεταπολεμική πεζογραφία (Από τον πόλεμο του '40 ως την δικτατορία του '67), Τόμος Ζ'*, Athina: Σοκολής, 1992, σ. 210-211.

⁵⁷ Ibid., s. 229.

⁵⁸ KURTOVIK, D. *Έλληνες μεταπολεμικοί συγγραφείς*, Athina: Πατάκη, 1995, σ. 226.

⁵⁹ RAFTOPULOS, D. Η συγγραφέας Διδώ Σωτηρίου. *Επιθεώρηση τέχνης*, τεύχος 92, Αύγουστος 1967.

Za její nejvýznamnější díla jsou považována tato: *Οι νεκροί περιμένουν*, *Ματωμένα χόματα*, *Η εντολή* (1976, Příkázání), *Κατεδαφιζόμεθα* (1982, Jsme srovnáváni se zemí). První dva romány jsou inspirovány maloasijskou katastrofou, další dva občanskou válkou a obdobím po ní. Ve spisovatelčině prvním literárním díle se jí ještě zcela nepodařilo vymanit se z vlivu literární generace 30. let, její styl je však daleko jistější a dostatečně oproštěn od bezcílného bloudění a pesimismu, typických znaků autobiografických děl té doby.⁶⁰

Romány Dido Sotiriou jsou psány v realistickém stylu a nesou znaky historické kroniky. Jejich charakteristickým rysem je tudíž práce s historickými událostmi a autorčina snaha o jejich objektivní zpracování. Přesto se v nich ale zřetelně objevuje vliv levicové ideologie, pod níž autorka ve svých dílech historické skutečnosti přizpůsobuje socialistické propagandě a jejichž prostřednictvím za viníky nastalé situace přímo označuje pravicové mocnosti. Tento znak její tvorby přetrvává dokonce i poté, co v roce 1947 z KKE neočekávaně vystoupila.⁶¹

Protože si spisovatelka sama všechny popisované události prožila, projevuje svým románovým hrdinům citovou spoluúčasť. Její díla byla v jistém smyslu považována za revoluční především díky snaze o projev úcty a vyjádření lidskosti při zobrazování postav Turků.

5. 3. *Ματωμένα χόματα*

Již samotný titul románu *Ματωμένα χόματα* prozrazuje citové zabarvení. Autorka jím chtěla naznačit dramatické okolnosti, které se odehrají na rodné půdě hlavního hrdiny, jenž k ní má, jako téměř každý člověk, silné citové vazby.

Své dílo rozdělila do čtyř tématických celků. První část s názvem «Ειρηνική ζωή» [„Poklidný život“] je situována do doby před maloasijskou katastrofou, kdy v Malé Asii vládl klid a mír. Hlavní hrdina přirovnává krásu svého rodného kraje k pravému ráji (stejně jako sama autorka): «Αν υπάρχει αυτό που λένε παράδεισος, το χωριό μας, ο Κιρκιντζές, ήτανε ένα δείγμα του.»⁶² [Pokud existuje to, čemu se říká Ráj, naše vesnice Kirkindze byla jeho příkladem.]. Až do vypuknutí 1. světové války vedle sebe Řekové a Turci harmonicky žili a spolupracovali. Vzájemná náklonnost mezi těmito dvěma národnostmi byla tehdy přirozená a nenávisť naopak nepředstavitelná a nepochopitelná: «Τη χρειαζόντανε τη φιλία

⁶⁰ KASSOS, V. Op. cit., s. 213.

⁶¹ KOLITSI, F. Dosud nepublikovaná studie *Ποικίλες πτυχές του λογοτεχνικού έργου της Διδώς Σωτηρίου*.

⁶² SOTIRIU, D. *Ματωμένα χόματα*, Athina: Κέδρος, 1996, σ. 18. Další citace v textu budou z tohoto díla.

και τη συνεργασία μας. Μας είχε γεννήσει και τους δύο λαούς η ίδια γη. Στα βάθη της ψυχής μας ούτε μείς τους μισούσαμε ούτε αυτοί.» (Sotiriu, s. 70) [*Potřebovali naše přátelství a spolupráci. Oba naše národy zrodila stejná země. V hloubi duše jsme nenávist necítili ani my k nim ani oni k nám.*].

Druhá část nazvaná «Αμελέ Ταμπουρού» [„Pracovní prapory“] začíná rokem 1914, kdy Osmanská říše speciálně pro maloasijské křesťany vytvořila tzv. pracovní prapory, kam narukoval i Manolis. Tato část popisuje nelidské podmínky v pracovních táborech včetně naturalistického zobrazení epidemie tyfu, která tábor zasáhla. Na vesnicích už se nepřátelství mezi Turky a Řeky stalo běžným jevem a velmi živě jsou líčeny i brutální vraždy Arménů.

«Ἦρθαν οἱ Ἕλληνες» [„Přišli Řekové“] je název třetího celku, který začíná koncem 1. světové války a popisuje nečekaný vpád řeckého vojska na území Smyrny v květnu roku 1919. Maloasijské Řekové se považovali za šťastnou generaci, jenž bude konečně osvobozena z osmanského područí a důkazem nezlomnosti jejich přesvědčení bylo vítězoslavné oznámení příchodu svobody jejich mrtvým předkům na hřbitovech: «Σηκωθείτε παληκάρια! Ἦρθε η λευτεριά!» (Sotiriu, s. 206) [*Vstaňte, chlapci! Přišla svoboda!*]. V tomto období fanatického nadšení a pod vidinou jistého vítězství byli do řeckého vojska odváděni i maloasijské Řekové, včetně Manolise.

Poslední část románu nazvaná jednoduše «Καταστροφή» [„Katastrofa“] popisuje zhroucení fronty a bezhlavý útěk vojáků do přístavů. Maloasijské křesťané se shromáždili ve Smyrně na konci srpna roku 1922. Den před jejím vypálením provedli Angličané evakuaci několika žen a dětí nákladními čluny ke svým válečným lodím, což v lidech vzbuzovalo optimismus, který byl navíc podpořen přítomností dalších vojáků Dohody a ujištěním tureckého vojenského velitele, že žádnému křesťanovi nebude ublíženo. Náhle se však scéna změnila a ozvaly se výkřiky: «Φωτιά! Σφαγή! Τούρκοι! Τσέτες! Μας σφάζουν!» (Sotiriu, s. 312) [*Oheň! Masakr! Turci! Vojáci! Vraždí nás!*]. Po prohrané válce byl Manolis opět zajat a odveden k pracovnímu praporu, ze kterého se mu podařilo uprchnout a na rybářské loďce odplout za rodinou na ostrov Samos.

Základem románu *Ματωμένα χρώματα* se stal zápisník skutečného Manolise Axiotise, hlavního hrdiny, zemědělce pocházejícího z vesnice Kirkindze nedaleko Efesu: «[...] ο μικρασιάτης αγρότης που έζησε τ'Αμελέ Ταμπούρια του 14-18, που φόρεσε αργότερα τη στολή του Έλληνα φαντάρου, που είδε την καταστροφή, έζησε

την αιχμαλωσία [...]»⁶³ [[...] byl to maloasijský zemědělec, který zažil pracovní prapory v letech 14 – 18, který si později oblékl uniformu řeckého vojáka, viděl katastrofu, žil v zajetí [...]]. Poté, co si Manolis přečetl román *Οι νεκροί περιμένουν*, vyhledal jeho autorku a vyjádřil svou lítost nad tím, že ji neznal dřív, podle něj mohla totiž své dílo obohatit o jeho poznámky. Svůj zápisník jí však i přesto věnoval a autorka jej použila jako hlavní osnovu pro svou druhou knihu *Ματωμένα χόματα*, ze které se tak stala autobiografie skutečně žijícího člověka doplněná mimo jiné o prvky dokumentárního charakteru i osobní spisovatelčiny vzpomínky. Za zmínku stojí, že sám Axiotis vydal v letech 1965 a 1972 knihy o svém životě, ve kterých chtěl „doplnit“ nedostatky (nebo spíš „opravit chyby“), které se podle jeho názoru v díle Sotiriou vyskytovaly.⁶⁴

Kromě těchto zápisků Manolise Axiotise využila Dido Sotiriou při psaní svého románu i další zdroje, kterými byly kromě již zmíněných autorčiných vlastních zážitků, vzpomínky mnoha jiných uprchlíků, realie z vojenského prostředí, aby předešla nepřesnostem v této oblasti, povídka *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* Stratise Dukase a román *Το βούμερο 31.328* Iliase Venezise, jakož i další díla odkazující na život v Anatolii během těchto událostí.⁶⁵

Román byl vydán v době, kdy v Řecku ještě doznivaly hrůzy občanské války a ve světě vládla atmosféra tzv. studené války. Američané zasahovali do vnitropolitických záležitostí Řecka a stoupenci levice byli ještě stále tvrdě pronásledováni. Proto byla hlavním cílem díla především podpora antimilitarismu a humanity. Tento protiválečný charakter románu je úmyslně zdůrazňován srovnáváním protikladných životních podmínek a kvality mezilidských vztahů mezi Turky a Řeky před válkami a během nich. Jelikož Sotiriou psala své dílo pod vlivem socialistického realismu, který byl ještě podpořen jejími zidealizovanými vzpomínkami na dětství a ztrátou dokonalého domova-ráje, je pochopitelné, že svou největší pozornost věnovala lidové vrstvě obyvatel, jejíž vlastnosti byly téměř bezchybné. Z těchto výše uvedených důvodů byla kniha během vlády vojenské junty po celých sedm let zakázána.

Podle Dimitrise Raftopulose se jedná o dílo pro novořeckou literaturu srovnatelného významu, jakým byla *Βοηνη και ειρήνη* pro ruskou literaturu 19. století. Výjevy ze života v míru a posléze ze života během války jsou tak živé a skličující, až čtenáře nutí

⁶³ BALASKOS, K. *Λογοτεχνία και Παιδιά: Γνώση και ανάγνωση λογοτεχνικών κειμένων*, Athina: Επικαιρότητα, 1985, σ. 134.

⁶⁴ KOLITSI, F. *Η λογοτεχνία ως 'τόπος μνήμης' της Μικρασιατικής Καταστροφής*, σ. 16.

⁶⁵ Ibid., s. 15.

si uvědomit, že spolu s konkrétním člověkem trpí celé lidstvo, že osud současného člověka je mimo jiné určován i prolitou krví a slzami celých předchozích generací.⁶⁶ Velký přínos tohoto díla je spatřován ve snaze realistického a objektivního podání jak agresivity a nelidského jednání Turků, ale i Řeků během válečných konfliktů, tak i vyobrazení čestných a přátelských obyvatel Malé Asie bez ohledu na jejich národnost v období míru.⁶⁷ Dido Sotiriu svým druhým románem určila směr uměleckého a tematického vývoje nejen vlastních budoucích děl, ale i řecké poválečné literatury vůbec.⁶⁸

5. 3. 1. Presentace historických skutečností v díle

Nejcharakterističtějším rysem děl Dido Sotiriu je úzké propojení s historickými událostmi. Všechny její čtyři romány jsou s nimi tak těsně svázány, že by bez nich nedávaly smysl.⁶⁹ Její dílo tím dostává zcela jiný rozměr než dílo Dukase a Venezise, kteří se zaměřili pouze na autobiografické prožitky a životy svých hlavních hrdinů. Na rozdíl od nich se Sotiriu neomezila pouze na popis příběhu konkrétního člověka na pozadí historických skutečností, ale naopak se snažila na životní cestě jednoho člověka ukázat současný obecný historický vývoj. Tyto souvislosti u zmíněných autorů zcela chybí, což je dáno i tím, že Sotiriu napsala svůj román celých čtyřicet let po vypálení Smyrny, díky čemuž měla dostatečný časový odstup k tomu, aby získala objektivní náhled na tyto skutečnosti a také potřebné informace o nich.

Για να γράψω τα Ματωμένα χόματα διάβασα δεκάδες ιστορικά βιβλία, ελληνικά και ξένα, ανασκάλεσα αρχεία, εφημερίδες κλπ. Με βοήθησαν ακόμα και λεπτομέρειες που ανακάλυπτα σε βιβλία συγγραφέων που αγάπησαν με πάθος και γνώριζαν τη μικρασιατική ζωή [...] Μια μέρα στον «Κέδρο» μού διηγήθηκε την ιστορία του Χότζα που έδινε στους άρρωστους να καταπίνουν χαρτάκια με γραμμένα λόγια απ' το Κοράνι, για να γιαιτρεύονται. Την ίδια μέρα το ανεκδοτάκι βρήκε τη θέση του στο μυθιστόρημά μου.⁷⁰

[Abych byla schopná napsat Matomena chomata, přečetla jsem desítky historických knih, řeckých i cizích, převrátila jsem vzhůru nohama archivy, noviny apod. Pomohly mi i detaily, které jsem objevovala v knihách spisovatelů, jenž znali a vášnivě milovali maloasijský život [...]]
Jednoho dne mi v nakladatelství Kedros vyprávěl (Manolis Axiotis) příběh o Hodžovi, jenž

⁶⁶ RAFTOPULOS, D. Op. cit.

⁶⁷ EIDENEIER, N. Op. cit., s. 182.

⁶⁸ KASSOS, V. Op. cit., s. 213.

⁶⁹ Ibid., s. 218.

⁷⁰ BALASKOS, K. Op. cit., s. 134.

uzdravoval nemocné tak, že jim dával polykat papírky popsané úryvky z koránu. Hned ten den si tahle historika našla své místo v mém románu.]

Ovšem i přes veškerou snahu o nestrannost jsou v díle velmi snadno rozpoznatelná místa, kdy podlehla vlivu levicové ideologie. Například se historicky správně snažila poukázat na to, že pravou příčinou katastrofy nebyla nenávisť mezi dvěma národy, ale faktor zvenčí, kterému se podařilo tuto nenávisť vyvolat, aby poté mohl na území Malé Asie snadněji prosazovat své vlastní zájmy.

Υπεύθυνοι δεν είναι μονάχα οι Τούρκοι. Οι συμπαγείς χριστιανικοί πληθυσμοί, πού κρατούσανε στα χέρια τους τον πλούτο και τα κλειδιά της Ανατολής, έπρεπε να φύγουν απ'τη μέση, γιατί'τανε εμπόδιο για το γερμανικό επεκτατισμό κι αργότερα για τους κεφαλαιούχους πού στεκότανε πίσω απ'την Αντάντ. (Sotiriu, s. 160)

[Odpovědní [za to] nejsou jen Turci. Veškeré křesťanské obyvatelstvo, které ve svých rukou drželo bohatství a klíče k Malé Asii, muselo vyklidit pole, protože představovalo překážku pro německou rozpínavost a později pro kapitalisty, kteří stáli za státy Dohody.]

Svá obvinění vůči tomuto „cizímu faktoru“ však autorka směřovala výhradně proti imperialistickým zájmům západních mocností a zápornou roli Sovětského svazu nápadně přehlížela.⁷¹ Ba právě naopak, neubránila se propagaci režimu, který v Rusku nastolil V. I. Lenin.⁷² Nejzávažnější obvinění otevřeně vznášela zejména proti Německu:

Πολύ πριν κηρυχτεί ο πόλεμος, είχαν μπουκάρει σ'όλη τη χώρα Γερμανοί «ειδικοί», για να μελετήσουνε την κατάσταση: Εμπορευόμενοι, σταρτιωτικοί, αστυνομικοί, αρχαιολόγοι, κοινωνιολόγοι, ψυχολόγοι, οικονομολόγοι, γιατροί, ιεροκήρυκες, εκπαιδευτικοί! Ψαχούλευαν να μάθουνε τα μύχια της καρδιάς μας: το παρελθόν και το παρόν μας, τις σχέσεις μας με τους Τούρκους, τις ικανότητές μας, τις περιουσίες και τα πόστα μας. Κι η σούμα πού βγάλαν από τις έρευνες και τις στατιστικές δεν τους άρεσε. Κάτι σαν παραπανήσιοι πέφταμε μείς οι Ρωμιοί και οι Αρμεναίοι. [...] Με μια λέξη οι Ρωμιοί, καθώς και οι Αρμεναίοι, ήταν σοβαρό εμπόδιο για το γερμανικό νιτερέσο κι έπρεπε όπως όπως να παραμεριστούνε [...] Τ'άρχισε ο Λίμαν φόν Σάντερς και τα ξεκεφάλωσαν οι φίλοι και προστάτες μας της Αντάντ! (Sotiriu, s. 87)

⁷¹ KOLITSI, F. Op. cit., s. 18.

⁷² SOTIRIU, D. Op. cit., s. 183.

[Dlouho před vypuknutím [1. světové] války se celou zemí [= Anatolií] zabývali němečtí „vědci“, aby prozkoumali situaci: Obchodníci, vojenští činitelé, policisté, archeologové, sociologové, psychologové, ekonomové, doktoři, církevní kazatelé, pedagogové! Snažili se tak poznat náš vnitřní svět; naši minulost a současnost, naše vztahy s Turky, naše schopnosti, majetek a postavení. A výsledek, který jim z jejich výzkumu a statistik vyšel, se jim nelíbil. My, Řekové a Arméni, jsme byli tak nějak nadbyteční [...] Jednoduše řečeno, Řekové, stejně jako Arméni, představovali pro německé zájmy vážnou překážku a museli být za každou cenu odstraněni [...] Začal to Liman von Sanders a dokončili naši přátelé a ochránci ze států Dohody!]

Αφέντης τώρα στη Μικρασία δεν ήταν μόνο Τούρκος` ήταν κι ο Γερμανός. Ο Γερμανός ήταν ο νούς κι ο Τούρκος το χέρι [...] Στην ουσία η Τουρκία ήταν τώρα μια γερμανική αποικία. (Sotiriou, s. 86 - 87)

[Pánem Malé Asie ted' nebyl jen Turek, byl to i Němec. Němec přemýšlel a Turek vykonával [...] Turecko ted' bylo v podstatě německou kolonií.]

Podle autorčina podání bylo maloasijské tažení po dvou letech zrazeno mocnostmi Dohody. V srpnu roku 1922 se totiž v řeckých vládních novinách objevily žádosti řeckých spojenců o urychlené vyklizení Malé Asie řeckým vojskem. Hlavním interpretem autorčiných politických názorů byl Krét'an Nikitas Drosakis, který věřil, že listopadové volby i rozštěpení vlády byly dílem cizinců:

Ο Φραντσέζος κλείνει συμφωνίες με τον Κεμάλ για ενενήντα χρόνια! Ο Εγγλέζος μάς παζάρεψε για τα πετρέλαια της Μοσούλης. Που να βρεις πια άκρη! Θυμάσαι τι σου`λεγα για κείνη τη διάσκεψη του Λονδίνου; Δεχτήκανε τον Μπεκίρ, σαν άσωτο υιό, πού γυρίζει στους δικούς του, και τους Έλληνες τούς δεχτήκανε σαν φτωχούς συγγενείς, πού κοιτάς πως θα τους ξεφορτωθείς [...] (Sotiriou, s. 251)

[Francouz uzavírá smlouvy s Kemalem na devadesát let! Angličan nás prodal za mosulskou ropu. Kdo už se v tom má vyznat! Pamatuješ si, co jsem ti říkal o té londýnské konferenci? Přijali Bekira [= Sami Kunduha] jako marnotratného syna, který se vrací zpět ke svým lidem, a Řeky přijali jako chudé příbuzné, kterých se člověk snaží co nejrychleji zbavit [...]]

[...] όλα είναι έργα των ξένων. Δεν τό'χεις ακουστά το «διαίρει και βασιλεύε»; Αυτοί μας βάλανε να φαγωθούμε' αυτοί. (Sotiriou, s. 252)

[[...] všechno je dilem cizinců. Nikdy jsi neslyšel „rozděl a panuj“? To oni nás poštvali proti sobě, oni.]

Καταλαβαίνεις, Αξιώτη, τι κρύβουνε όλ'αυτά; Συμφέροντα, πετρέλαια, μεταλλεία, σίδηρα, χρώμιο, το ξένο χέρι στον ανέγγιχτο πλούτο της Ανατολής. Όταν νταραβερίζεσαι με μεγάλους, εσύ ο μικρός πρέπει να μην μπιστεύεσαι στιγμή [...] (Sotiriu, s. 274 - 275)

[Rozumiš, Axiotisi, co se za tím vším skrývá? Zájmy, ropa, doly, kovy, chrom, cizí ruka, která sahá po netknutém anatolském bohatství. Když kšeftuješ s mocnými, nesmíš ty, slabý, důvěřovat ani na chvíli [...]]

Autorčin negativní postoj k řeckým spojencům – tedy k Velké Británii, Francii a Itálii – vrcholí při samotném masakru ve Smyrně, kdy si pokládá otázku: «Τι κάνουν, λοιπόν, οι προστάτες μας;» (Sotiriu, s. 314) *[Co tedy dělají naši ochránci?]*, na kterou si odponidá: «Στήσανε κινηματογραφικές μηχανές στα καράβια τους και τραβούσανε ταινίες τη σφαγή και τον ζολοθρεμό μας!» (Sotiriu, s. 314) *[Postavili si na palubě svých lodí kamery a natáčeli si masakr a vyhlazování našeho lidu!]*.

5. 3. 2. Recenze

Vasos Varikas se pochvalně vyjádřil o literárním umění Sotiriu, o její schopnosti vést nás po časové přímce přirozeným a nenásilným způsobem, který je navíc důvěryhodný:

*To, co nezaměnitelně charakterizuje prozaická díla paní Sotiriu, je hluboce lidský tón a objektivita. Pro autorku neexistují Řekové a Turci. Existují prostě lidé, kteří podstupují to samé, na události reagují stejným způsobem [...] A přece i tito lidé za určitých podmínek, těch, které s sebou přináší válka, ztrácí svou lidskou tvář a aniž by to sami na sobě pozorovali, mění se v opravdové zřůdy.*⁷³

⁷³ „Ο,τι ιδιαίτερα χαρακτηρίζει το πεζογράφημα της κ. Σωτηρίου είναι ο βαθύτατα ανθρώπινος τόνος και η αντικειμενικότητα της έκθεσης. Για τη συγγραφέα δεν υπάρχουν Έλληνες και Τούρκοι. Υπάρχουν άνθρωποι, που υποφέρουν το ίδιο, που αντιδρούν στα γεγονότα κατά τον ίδιο τρόπο [...] Και όμως οι άνθρωποι αυτοί, κάτω από ορισμένες συνθήκες, αυτές που δημιουργεί ο πόλεμος, χάνουν τον ανθρωπισμό τους, μεταβάλλονται, χωρίς να τ'αντιληφθούν και οι ίδιοι, σε πραγματικά κτήνη.“ VARIKAS, V. Κριτική για τα Ματωμένα χώματα, In: *Συγγραφείς και κείμενα Α', 1961-1965*, Athina: Ερμής, 1975, σ. 90-92.

Největší chybou tohoto románu je podle Alexandrose Kotziase to, že se Sotiriu snažila obsáhnout do života jednoho člověka vše, co zažil, jak jednal a jak žil celý národ o počtu kolem milionu lidí během asi patnácti až dvaceti let plných důležitých historických zvratů. Hrdina tak prožívá mírumilovné dětství ve své rodné vesnici, v raném mládí pracuje asi v patnácti obchodech ve Smyrně. Jako mladý muž si prošel všemi válkami, během 1. světové války se dostal do pracovního tábora, kde se setkal se zběhy, dezertéry, masakry, partyzány, pronásledováním, různými nástrahami, krádežemi, útoky a vraždami. Poté se vrátil domů, zasnoubil se s Katinou a po vpádu řeckého vojska do Malé Asie pro něj začalo vše od začátku. Podle Kotziase se tak každý musel velmi rychle uvědomit, že tolik prožitých situací z Manolise dělá spíše Tarzana.⁷⁴

Autorka chtěla říct všechno a v podstatě neřekla nic. Vše je vypravováno tak chvatně, mdle, stručně [...] Minimálním a cenným prostorem je zbytečně plýtváno pouze na scénách, v nichž jsou prvoplánově prezentovány autorčiny politické názory [...] V celé knize je odsuzována nepřátelská role bezpáteří Anglie a Francie. Nikde však není ani nejmenší zmínka o rusko-turecké smlouvě o přátelství z března roku 1921, která toho Kemalovi tolik usnadnila. To je na tom to nejhorší.⁷⁵

Kostas Balaskos příznačně označil román *Ματωμένα χόματα* za „kroniku maloasijské katastrofy“. Její děj totiž začíná nedlouho před rokem 1912 a končí těsně po samotné katastrofě v roce 1922. Sotiriu se podle něj nesnažila poukázat na řecká práva nebo na Turky spáchané křivdy, ale na utrpení, kterým si prochází všechny národy během válek, jež jsou vedeny kvůli vyšším zájmům.⁷⁶

Sama Dido Sotiriu v rozhovoru pro časopis *Καθημερινή* v roce 1979 přiznala, že:

Στην Κατοχή έμαθα πως ένας προοδευτικός άνθρωπος οφείλει να πει την αλήθεια. Το κίνημα των Νεοτούρκων ήταν κίνημα απελευθερωτικό και ο Κεμάλ φωτισμένος ηγέτης. Όσο για την ελληνική αστική τάξη, είχε προνόμια και καταπίεζε τους Τούρκους.⁷⁷

⁷⁴ KOTZIAS, A. Κριτική για τα Ματωμένα χόματα, In: *Μεταπολεμική πεζογράφοι` Κριτικά κείμενα*, Athina: Κέδρος, 1988, σ. 151-153.

⁷⁵ «Η συγγραφέας θέλησε να πει τα πάντα και ουσιαστικά δεν είπε τίποτα. Όλα εξιστορούνται τόσο γοργά, ισχνά, περιληπτικά [...] Ο ελάχιστος και πολύτιμος χώρος διατίθεται αφειδώς μόνο στις σκηνές όπου εκτίθενται οι προδιαγεγραμμένες πολιτικές απόψεις της συγγραφέως [...] Σ'όλο το βιβλίο στηλιτεύεται (ορθότατα) ο αισχρός ρόλος των αδόντων Αγγλογάλλων. Πουθενά όμως δεν γίνεται η ελάχιστη νύξη για κάποια Ρωσοτουρκική Συνθήκη Φιλίας του Μαρτίου 1921, η οποία τόσα πρόσφερε στον Κεμάλ. Κάκιστα.» KOTZIAS, A. Op. cit., s. 152-153.

⁷⁶ BALASKOS, K. Op. cit., s. 133.

⁷⁷ EIDENEIER, N. Op. cit., s. 181.

[Během okupace jsem pochopila, že progresivní člověk by měl říkat pravdu. Hnutí Mladoturků bylo hnutím osvobozovacím a Kemal byl osvěcěným vůdcem. Co se týče řecké městské třídy, tak ta měla privilegia a utlačovala Turky.]

6. Obraz Turka v novořecké literatuře

6. 1. Národní stereotypy v literatuře

Stereotyp je „jednotvárný, ustálený, navyklý vzorec myšlení a chování“.⁷⁸ Ten způsobuje odlišný postoj příslušníků konkrétní skupiny vůči příslušníkům jiných, ať už náboženských, národnostních, sociálních či dalších skupin. Stereotypy mohou být jak pozitivní (například tvrzení, že Francouzi jsou vždy elegantní, lidé s brýlemi inteligentní apod.), tak i negativní. Pro negativní stereotypní myšlení se používá označení „předsudek“.⁷⁹

Definice předsudku může znít takto: „Odmítavý až nepřátelský postoj vůči člověku, který patří do určité skupiny, jen proto, že do této skupiny patří, a má se tudíž za to, že má nežádoucí vlastnosti připisované této skupině.“⁸⁰ Avšak lidé, kteří předsudkům podléhají, většinou nemají žádnou přímou zkušenost s příslušníky odsuzované skupiny. Jedná se o postoj, který je pro konkrétní společnost obecně platný a pro její členy je jednoduché a pohodlné jej přijmout. Tyto stereotypní názory mají téměř vždy historický akcent, pohled na určitou skupinu lidí byl mnohdy generalizován v závislosti na vypjatých historických událostech (například rasové předsudky mezi obyvateli kolonií a kolonizátory v 19. století, úroveň vztahů mezi Čechy a Němci během 2. světové války, Řeků a Turků v době osmanské nadvlády atd.). Změna takového zavedeného postoje je téměř vždy vyvolána jen silným osobním zážitkem.

Odmítání cizích skupin jako důsledek předsudku má několik podob. Od osočování, diskriminace a fyzického napadání členů těchto skupin až po jejich systematické vyhlazování. Reakcí příslušníků odmítané skupiny může být zatajování příslušnosti k této společnosti nebo dokonce připojení se na stranu odmítajícího proti lidem z vlastních řad. Velmi pravděpodobně si odmítání snáz vytvoří předsudky vůči jiné slabší skupině nebo jí naopak projeví své silné sympatie. Výjimkou není ani vykonání pomsty na utiskovateli.⁸¹

⁷⁸ LINHART, J. a kol., *Slovník cizích slov pro nové století*, Litvínov: Dialog, 2005, s. 351.

⁷⁹ Jako příklad předsudku uveďme tento: „Poláci často o Ukrajincích mluvili jako o „hadech“, aby tak vyjádřili své opovržení skupinou lidí, které považovali za nevděčné, mstivé, lstivé a proradné. V téže době říkali Němci svým východním sousedům „polský dobytek“. A Poláci jim opláceli „pruskými sviněmi“ – pošklebovali se tak jejich údajné neotesaností a nedostatkem cti.“ ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. Přeložil E. Geissler. Praha: Prostor, 2004, s. 35.

⁸⁰ Ibid., s. 39.

⁸¹ Ibid., s. 232-235.

6. 1. 1. Imagologie, autoobraz, heteroobraz

Imagologie je literární komparatistická věda, jež se zabývá obrazy druhých i sebe sama, které jsou formovány národní identitou a vyskytují se v literatuře, jakož i v jiných oblastech literární vědy a kritiky.⁸² Jelikož se u označení „stereotyp“ a „předsudek“ předpokládá jistá časová stálost, neměnný pohled na společnost a negativní emocionální evokace, jsou v předkládané práci používány termíny „obraz, zobrazení“, které nesou i pozitivní náboj.

Autoobraz je obraz, který si příslušníci určité skupiny vytvořili sami o sobě. Heteroobraz je naopak postojem, který tato skupina zaujímá k jiné společnosti, k cizinci, nepříteli a je velmi často ovlivňován politickou propagandou a také historickým kontextem. Mimo jiné lze také vysledovat, že negativní heteroobraz dává vzniknout pozitivnímu autoobrazu. Autoři literárních děl při vytváření těchto obrazů velmi často generalizují a významnou roli hrají také jejich individuální zkušenosti, vzdělání, výchova apod.⁸³

V dílech novořecké literatury, v nichž se vyskytuje problematika autoobrazu a heteroobrazu, hraje úlohu druhého nejčastěji Turek. Tato skutečnost je úzce spjata s národním sebeuvědomováním řeckého národa, a to zejména po roce 1821 a později.

6. 2. Historický vývoj zobrazení Turka v novořecké literatuře

Postavy Turků se v dílech řecké literatury objevují v podstatě už od doby, kdy spolu tato dvě etnika začala přicházet do styku, tehdy se mluvilo o Osmanech, muslimech, Arabech apod. Postavení Turka a jeho role v literatuře se měnily v závislosti na tom, s jakými aktuálními historickými situacemi se musel řecký národ vypořádat a jaké politické propagandě měla být literatura v daném období poplatná.

6. 2. 1. Obraz Turka v literatuře před generací 30. let

Obecně je možné konstatovat, že obraz druhého byl až do roku 1821 v podstatě neutrální. To dokazuje i případ hlavního hrdiny eposu *Διγενής Ακρίτας* (11. – 12. století, Digenis Akritas), který měl arabského otce a řeckou matku. V 17. a na začátku 18. století byl Turek vnímán spíše kladně, býval v dílech charakterizován jako čestný, hloubavý,

⁸² NÜNNING, A. *Lexikon literární teorie*. Přeložili A. Urválek, Z. Adamová. Brno: Host, 2006, s. 335.

⁸³ TESAŘOVÁ, V. bakalářská diplomová práce *Obraz Ruska v české meziválečné literatuře*, Jihočeská univerzita, České Budějovice, 2010, s. 3-5.

vážný, hodný, klidný apod. Turek začal být zobrazován čím dál negativněji ke konci 18. století a především pak pod vlivem Velké francouzské revoluce, kdy byl vnímán jako „nevzdělaný“ a Osmanská říše obecně byla v protikladu ke vzdělanému Západu považována za „barbarskou“. V tomto období se stal Turek symbolem tyranie, útlaku a nadvlády nad prostým řeckým lidem. V díle *Αδελφική διδασκαλία προς τους ευρισκόμενους κατά πάσαν την Οθωμανικήν Επικράτειαν Γκραικούς* (1798, Bratrské kázání pro všechny Řeky, kteří se nacházejí v celé Osmanské říši) Adamantiose Koraise hrál Turek nejen bezvýhradně zápornou roli, ale byl také považován za příčinu všeho neštěstí celého řeckého národa. Korais zobrazil Turky jako národ, který existuje pouze na úkor nevinných, jejichž krev je systematicky prolévána.⁸⁴

Role Turka v novořecké literatuře po roce 1821, kdy vypuklo řecké národněosvobozenecké povstání proti Osmanské nadvládě, by mohla být obecně zhodnocena jako výhradně záporná. Postoj příznivců povstání, kteří šířili negativní obraz Turka jako nepřitele národa, v té době zcela převládl. I přesto se však dá z písemných záznamů účastníků povstání usuzovat, že vztahy mezi těmito dvěma národy byly vesměs dobré, mnohdy navíc podpořené tzv. aktem „sbratření“, o kterém se zmiňuje například Nikolaos Ypsilantis ve svém díle *Απομνημονεύματα* (1900, Paměti).⁸⁵

Rokem 1830 se datuje nejen oficiální vznik samostatného řeckého státu, ale také nová umělecká epocha romantismu, pod jehož vlivem vznikaly historické romány. Jejich námětem byla vždy oslava hrdinů řeckého národa, jenž neohroženě bojovali za svobodu svého lidu během významných okamžiků řeckých dějin. V dílech, v nichž je prezentován autoobraz a heteroobraz, lze vysledovat opakující se rysy postav Řeků a Turků, které silně ovlivnily tvorbu následujících období. V historických románech byl řecký národ na rozdíl od ostatních zobrazován jako výjimečný a téměř vždy byl nositelem pouze kladných vlastností. Naopak druhý byl zobrazován výhradně negativně. Hlavními hrdiny těchto románů byli vždy Řekové, respektive Řekyně, Turci nikdy, Turecko bylo v dílech stále označováno jako „barbarský, nevzdělaný Východ“, Řecko jako „učený Západ“.⁸⁶ Příkladem konfrontace „nás“ a druhých, dobrých a zlých, Řeků a Turků, je román Stefanose Xenose *Η Ηρωίς της Ελληνικής Επανάστασεως* (1852, Hrdinka řecké revoluce). Turci zde byli zobrazeni jako krutí, násilní barbaři, kteří vypalovali vesnice a kláštery,

⁸⁴ MILLAS, I. *Εικόνες Ελλήνων και Τούρκων*, Athina: Αλεξάνδρεια, 2001, σ. 298.

⁸⁵ Ibid., s. 300.

⁸⁶ Ibid., s. 329.

unášeli řecké dívky apod. Oproti tomu Řekové jako neohrožení hrdinové bojující za svou svobodu a čest.

Generace roku 1880 se odklonila od romantismu a začala ve svých dílech prosazovat realistické zobrazování skutečnosti. Realistickým podáním okolností povstání z roku 1821 se vyznačuje román *Λούκης Λάρας* (1879, *Lukis Laras*, česky 1890), ve kterém jsou mimo jiné popisovány i masakry ve Smyrně, jenž se na stejném místě téměř podle stejného scénáře odehrály přesně za sto let. V románu vystupovali lidé, kteří nebyli typickými romantickými národními hrdiny, o ideji povstání neměli ani tušení a někteří jej dokonce i odmítali. Pokud byl Vikelasův román převratný díky neidealizovanému přístupu k událostem a postavám národněosvobozenického povstání, musel ještě odvážněji působit Jeorjios Vizyinos, když učinil hlavním hrdinou své psychologické povídky *Μοσκόβ-Σελήμ* (1895, *Moskov-Selim*) pronásledovaného a neprávem odsouzeného Turka Selima. Vizyinos si jej vybral záměrně, aby se prostřednictvím realistického vyličení jeho osobního života pokusil zmírnit nenávist mezi těmito dvěma národy a vytvořit nový pohled na Turka jako na obyčejného člověka.

6. 2. 2. Obraz Turka v dílech literární generace 30. let

V dílech literární generace 30. let byl Turek zobrazován dvojitým způsobem. Buď vystupoval v roli historicky ustáleného archetypu zlého, krutého a nevzdělaného nepřítele Řeků nebo bylo v dílech navazováno na snahu o změnu tohoto zastaralého vnímání druhého, jenž se začala objevovat v období realismu. Je pochopitelné a logické, že historicky ustálenou podobu Turka obsazovali do svých děl autoři z mateřského Řecka, kdežto o zobrazení jeho „lidské“ stránky se snažili autoři pocházející z Malé Asie a z Konstantinopole, ti totiž, narozdíl od první skupiny spisovatelů, s tureckým obyvatelstvem ještě donedávna žili na stejném území, ve stejné vesnici, ve stejném městě. Takovými autory jsou představitelé maloasijské školy.

Kromě krutého a nevzdělaného člověka bývá historicky ustálený archetyp Turka zobrazován také jako dobrý voják, fanatický barbar a tyran, ale i líný zemědělec, který závidí Řekům jejich bohatství a má slabost pro Řekyně. Řekové mívají v těchto případech samozřejmě opačné vlastnosti a pod nadvládou Turků trpí. Jako příklady lze uvést díla Pandelise Prevelakise reagující na osvobozenický boj Kréťanů proti Turkům. I v dílech, ve kterých se objevuje zřetelná snaha o realistické zobrazení Turků, se druzí se dopouštěli násilí na Řecích, avšak jejich činy byly do jisté míry omluvitelné okolnostmi války. Občas

se setkáváme i s Turky, kteří se snažili Řekům pomoci. V takových románech už nebyli Řekové výhradně trpěteli pod tyranskou nadvládou Turků, objevily se totiž i případy, kdy byli naopak vůči bezmocným Turkům stejně nelítostní.⁸⁷

Turek nebyl hlavním hrdinou žádného literárního díla této generace. Ta totiž byla zaměřena čistě na to, jaký měly současné události vliv na Řeky a na jejich životy. Druhý byl v románech zmiňován buď jako přítel řeckého hrdiny (většinou z dětských let), který představuje lidskost, nevinnost a dobré úmysly, nebo (a to je častější případ) jako ztělesnění zločinů, jichž se na křesťanech dopouštěli jedinci nebo zfanatizované skupiny muslimů, jenž plnily rozkazy shora a „vykonávaly spravedlnost“.⁸⁸

6. 2. 3. Turek v literatuře 40. a 50. let

Přesto, že během 2. světové války a zejména po ní bylo obecnou světovou tendencí šíření antimilitarismu a mírových myšlenek, v řecké společnosti vůči Turkům opět převládli výrazně negativní postoj. Literatura tohoto období oslavovala hrdiny 2. světové války tím způsobem, že je přirovnávala k hrdinům z řecké minulosti, včetně období osmanské nadvlády. Turek byl proto určitým způsobem stylizován do role nenáviděných Němců a časem opět přetvořen do archetypu národního nepřítele.⁸⁹ Příkladem výhradně záporného zobrazení Turka v literatuře tohoto období je román Nikose Kazantzakise *Ο καπετάν Μιχάλης, ελευθερία ή θάνατος* (1953, *Kapitán Michalis, svoboda nebo smrt*, česky 1960), který zdůrazňoval neohroženost Kréťanů ve válce proti Turkům v 19. století. Jako jednu z výjimek z této obecné tendence lze uvést například Iliase Venezise a jeho román *Αιολική γη*, ve kterém i jednoznačně záporná postava tureckého zbojníka Lazose dostala lidskou tvář, když se dozvěděl, že hospodářova žena právě prožívá těžký porod.

Stylizaci Turka do role nepřítele řeckého národa napomáhalo i pozměňování úhlu pohledu na historické události, především na činy Řeků a Turků, k němuž docházelo při přepracování textů starších děl. Úpravy jednotlivých vydání knih nejsou ničím neobvyklým. Poněkud nestandardní však je, že k těmto úpravám nedochází jen v oblasti jazykové, ale i ideologické.⁹⁰

Tento fenomén je zřetelný i v dílech Stratise Dukase a Iliase Venezise. Dukas dost zásadním způsobem přepracoval třetí vydání své knihy *Ιστορία ενός αιχμαλώτου*, které

⁸⁷ Ibid., s. 352 - 353.

⁸⁸ EIDENEIER, N. Op. cit., s. 179.

⁸⁹ KASTRINAKI, A. Op. cit., s. 174.

⁹⁰ Ibid., s. 165.

vyšlo v roce 1958. Změny jsou rozsahem sice malé, ale velice podstatné, citelně se tím totiž změnil charakter celého vyprávění. Ze začátku se jednalo jen o prostou povídku o přežití, ovšem ne národa jako celku, ale o přežití víry a identity jednoho konkrétního člověka. Ve vydání z roku 1958 dostalo vypravování především nacionálnější charakter. Toho autor dosáhl tak, že např. vymazal ponižující výkřiky žízňivých Řeků prosících o vodu: «Τούρκοι γεννιόμαστε» [*Jsme také Turci*] a jejich provolávání slávy Kemalovi.⁹¹ Oslabil výhradní zaměření na přežití jednotlivce ve prospěch přežití celku, kolektivu. Například ve vydání z roku 1929 dal hrdina románu spolu se svým bratrem všechny své peníze strážci, aby jim dovolil napít se vody: «Κι εγώ μόλις τον [τενεκέ] πήρα στα χέρια μου, έπεσα κι έπινα· κι οι άλλοι πέρνουν είδηση και με τραβούν απ'το λαιμό.» [*Sotva jsem ho [vědro] popadl, začal jsem pít; a ostatní si toho všimli a chytali mě pod krkem*]. V novém vydání se úzký příbuzenský vztah dvou bratrů rozšířil na kolektiv: «Έδωσε [λεφτά] κι η παρέα μας σ'έναν αράπη και μας έφερε έναν τενεκέ γεμάτο.»⁹² [*I naše skupina podplatila jednoho černocha a ten nám přinesl celé vědro.*]⁹³. Prostředek, kterým Dukas významně podpořil národní cítění, byla samozřejmě ortodoxní víra. Do třetího vydání vložil zcela novou větu: «Άναψα ένα κερί, γονάτισα και προσευχήθηκα.» (Dukas, s. 63)⁹⁴ [*Koupil jsem svíci a pomodlil se.*] (Dukas, český překlad, s. 64).

Základní změnou, kterou prošlo nové vydání Venezisova románu *To vóμepo 31.328* z roku 1945, bylo přepracování kritického bodu, v určitém smyslu slova jakéhosi tabu řecko-tureckých vztahů, čímž bylo zobrazení násilí, jenž páchali Řekové na Turcích. Dukas se ze své knihy snažil zcela vymazat prvek jakéhokoliv, byť jen potencionálního nebezpečí, jenž by mohlo hrozit ze strany Řeků. Postupem času se i Venezis snažil vytěsnit nebo alespoň zmírnit části, ve kterých se objevila snaha Řeků o pomstu. Strašné utrpení, kterému někteří Řekové vystavili své protivníky, se vydání od vydání nenápadně vytrácelo. Z výše uvedených změn ve vydáních tedy můžeme konstatovat, že Řekové jsou v těchto románech morálně očišťováni, čemuž po 2. světové válce napomáhal i tzv. albánský epos, zobrazení utrpení během okupace, povstání apod. Tento přístup postupně vybudoval nový obraz Řeka, jehož dávné prohřešky byly přepsány

⁹¹ Ibid., s. 174.

⁹² DUKAS, S. *Ιστορία ενός αιχμαλώτου*, Athina: Κέδρος, 2005, σ. 14. Další citace v textu budou z tohoto díla.

⁹³ DUKAS, S. *Zajatcův příběh*. Přeložil F. Štulík. Praha: SNKLU, s. 11. Další citace v textu budou z tohoto překladu.

⁹⁴ KASTRINAKI, A. Op. cit., s. 166-167.

nebo zcela vymazány. To však vedlo k zatížení pohledu na Turka, který se tím pádem stal jediným člověkem, jenž byl schopen dopustit se násilí na někom jiném.

I přes to všechno se však v dílech obou autorů projevovала snaha nezobrazovat Turka pouze jako nepřítele. Dukas i Venezis zdůraznili i solidarnost Turků a jejich snahu Řekům pomoci.

6. 2. 4. Turek v díle Dido Sotiriou

Celá tato záměrná snaha o obecné přijetí vzorce Turek (muslim) – automaticky špatný člověk a Řek (křesťan) – automaticky dobrý člověk, byla čtyřicet let po maloasijské katastrofě významně podkopána dílem *Ματωμένα χόματα* spisovatelky Dido Sotiriou. Kromě zdůrazňování kladných stránek u postav Turků, které bylo běžné již v minulosti, si odvážně dovolila otevřeně hovořit o nečistých praktikách a o naprosté ztrátě etiky a lidskosti Řeků během jejich vítězství v 1. světové válce a maloasijského tažení.⁹⁵ Tím se dotkla přísně střeženého tabu, čehož se před ní nikdo v tak otevřené formě neodvážil.

6. 3. Vztah Řeků a Turků v románu *Ματωμένα χόματα*

Z těchto důvodů je román *Ματωμένα χόματα* považován za jedno z nejdůležitějších děl, ne-li vůbec nejdůležitější, pro analýzu zobrazení Turka v novořecké literatuře reagující na maloasijskou katastrofu. Objektivní přístup autorky totiž poskytuje hned několik úhlů pohledu na příslušníky této národnosti, jelikož jsou zde druzí jednoduše prezentováni jako reální lidé se svými lidskými vlastnostmi. Nejvýznamnějším přínosem tohoto románu je však možnost vysledovat, jaký vliv měly na kvalitu řecko-tureckých vztahů současné historické události.

6. 3. 1. Mírový život před válkami

V době před 1. světovou válkou a katastrofou bylo možné soužití Řeků a Turků charakterizovat jako „poklidné“. Turci byli vnímáni kladně, jednalo se o obyčejné lidi, obyvatele sousedních vesnic, většinou nevzdělané, ale hodné zemědělce, kteří řeckým obchodníkům prodávali své produkty.⁹⁶

⁹⁵ KASTRINAKI, A. Op. cit., s. 174.

⁹⁶ EIDENEIER, N. Op. cit., s. 180.

Μέρα δεν περνούσε που να μην κατεβούνε στην αγορά μας Τούρκοι χωριάτες [...] τα πουλούσανε στο παζάρι κι αγόραζαν ύστερα από τα μαγαζιά μας ό,τι είχαν ανάγκη. Το βράδυ ξαναγυρίζανε στα χωριά τους. Μερικοί μέναν μουσαφिरαίοι σε φιλικά σπίτια. Τρώγανε ψωμί μαζί μας και κοιμόντανε στα στρώματά μας. Το ίδιο κάνανε κι οι δικοί μας όταν πήγαιναν κατά τα τουρκοχώρια [...] (Sotiriu, s. 25)

[Nebylo dne, kdy by k nám na tržiště nepřišli turečtí vesničané [...] prodávali je na trhu a pak u nás v obchodech kupovali, co potřebovali. Večer se zase vraceli zpátky do svých vesnic. Někteří byli hosty u svých přátel. Jídávali s námi chléb a spávali v našich postelích. Stejně to dělávali i naši lidé, když chodívali do tureckých vesnic [...]]

Této nevzdělanosti a naivity tureckých zemědělců však občas využívali vychytralí řeční obchodníci, jako například pan Michalakis Chadzistavris ze Smyrny, ke kterému šel mladý Manolis do učení: «Ο έμπορας βρήκε όμορφα λόγια να παινέψει το γιό του Τούρκου, μα τις σαράντα οκάδες τις έφαγε στο ζύγι, δίχως να ντραπεί.» (Sotiriu, s. 52) *[Obchodník měl pro Turkova syna samá krásná slova chvály, ale těch čtyřicet oka mu na váze ubral beze studu.]*

V této době Řekové také díky svému vzdělání spravovali velké statky Turků, což byl i případ Anestise na statku pana Mullaha ve vedlejší vesnici. Anestis využíval toho, že hospodář nerozuměl číslům a začal jej okrádat.⁹⁷ Křesťané zastávali i vedoucí pozice v bankách, vysoké funkce v sultanátu a v mořeplavbě.

V maloasijských městech a na vesnicích existovaly mezi Turky a Řeky kromě obchodních také rodinné a přátelské vztahy a panovala mezi nimi vzájemná úcta.

Οι Τούρκοι απ'τα γύρω χωριά [...] μας τιμούσανε και μας θαυμάζανε· έκοβε λέει το μυαλό μας κι ήμασταν εργατικοί. Και μείς, είν'αλήθεια, ποτέ δεν τους δίναμε αφορμή ν'αλλάξουνε γνώμη. (Sotiriu, s. 25)

[Turci z okolních vesnic [...] si nás vážili a obdivovali nás; prý nám to myslí a jsme pracovití. A pravdou je, že jsme jim nikdy nedávali důvod k tomu, aby svůj názor změnili.]

⁹⁷ SOTIRIU, D. Op. cit., s. 33 - 36.

Například Manolisovým nejlepším přítelem z dětství byl Turek Şevket: «Με τούτο το βοσκόπουλο είχα μιαν αξέχαστη φίλια.» (Sotiriu, s. 29) [*S tímhle pasáčkem mě pojilo nezapomenutelné přátelství.*].

Výjimkou mezi nimi nebyla ani tzv. „svátost sbratření“. Tento rituál pocházel už ze starověku a i když ho křesťanská církev tvrdě odsoudila, byl v době míru praktikován celkem běžně.⁹⁸ Jednalo se o akt, během něhož si oba muži vyměnili svou krev a složili hlubokou přísahu Bohu a přírodě. „Sbratření“ nemohlo být za žádných okolností zrušeno. Jeden proti druhému nikdy nepozvedli zbraň ani ve válce. Naopak se navzájem bránili i proti souvěrcům.⁹⁹

Turci si velmi vážili vzdělaných a chytrých křesťanů. Když třeba onemocněli, vyhledávali raději pomoc řeckých lékařů, než svých Hodžů, jako příklad poslouží příběh nemocného Şevketova otce:

Η εμπιστοσύνη που μού'χε ο Σεφκιέτ δυνάμωσε και στέριωσε ακόμα πιο πολύ από ένα περιστατικό. Το χωριό του ήτανε καθυστερημένο, σαν όλα τα τουρκοχώρια. Μήτε ακουστά δεν είχανε τι θα πει γιατρός ή δάσκαλος. Άμα αρρώστανε άνθρωπος, πέμπανε καβαλάρη, τρεις ώρες δρόμο, να πάει να βρει το Χότζα ενός άλλου χωριού που είχε τη φήμη σοφού.

[...]

Ο Χότζας έπεφτε σε βαθιά συλλογή. Ο νους του βαθυζότανε στα όσα γράφει το Κοράνι. Όταν έβρισκε τι ταίριαζε στην περίπτωση, καθότανε και τό'γραφε. Ο άνθρωπος τότε πλέρωνε για τον κόπο του, έπαιρνε το διπλωμένο χαρτί, γύριζε πίσω στο χωριό και τό'δινε στον άρρωστο να το καταπιεί για να γιατρευτεί!...

Κάποτες αρρώστησε βαριά ο πατέρας του Σεφκιέτ κι ήρθε και μού'πε:

- Τον χάνουμε τον πατέρα μου. Τα χαρτιά του Χότζα δεν τον γιατρεύουνε και σβήνει ώρα την ώρα.

- Δεν δοκιμάζεις να τότε φέρεις στο χωριό μας, τού μίλησα. Εμείς έχουμε σπουδαίο γιατρό. Δε δίνει χαρτιά στους άρρωστους, δίνει φάρμακα, σερμπέτια, χάπια, αλοιφές που τα φτιάχνει σπουδαγμένος επί τούτο σπετσιέρης.

Ο Σεφκιέτ παραξενεύτηκε, και λίγο σκιάχτηκε, μήπως και κριματιστεί αν πάει σε γιατρό κι όχι στο Χότζα. Ωστόσο την άλλη μέρα, αυγές, να κι έφερε τον πατέρα του ξαπλωμένον πάνω σε μια τάβλα, μισοαναίσθητο. Οι δικοί μου τον καλοδεχτήκανε, του στρώσανε να πέσει και καλέσανε το γιατρό. Με την περιποίηση και με τα φάρμακα άνοιξε τα μάτια του

⁹⁸ VATIDU, O. Αγαθεί σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων, In: KOROVINIS, Th. *Σμόρνη, Μια πόλη στη λογοτεχνία*, Athina: Μεταίχμιο, 2005, σ. 171.

⁹⁹ Ibid., s. 170.

και στις οχτώ καβάλησε το γάιδαρο και γύρισε σαν Λάζαρος στο χωριό του. Οι Τούρκοι άμα τον είδανε ζωηρό και καλοστεκούμενο τα χάσανε.

- Μπρέ! Τι μιλέτι είναι τούτοι οι Ρωμιοί; Πώς τό'φτιαξε έτσι ζύπνιο το μυαλό τους ο δικός τους Αλλάχ; (Sotiriu, s. 30 – 31)

[Důvěra, kterou ve mě Ševket měl, byla po jedné příhodě ještě více posilněna a upevněna. Jeho vesnice byla zaostalá, stejně jako všechny turecké vesnice. Nikdy neslyšeli, co to znamená doktor nebo učitel. Když u nich někdo onemocněl, vyslali jezdce na koni na tříhodinovou jízdu, aby vyhledal Hodžu nějaké jiné vesnice, o kterém se říkalo, že je moudrý.

[...]

Hodža pak dlouze přemýšlel. Jeho mysl se soustředila na písmo Koránu. Když našel něco, co se dané situaci podobalo, sedl si a napsal to. Ten člověk mu za jeho úsilí zaplatil, vzal si složený papír, vrátil se zpátky do vesnice a dal ho nemocnému, aby ho spolkl, a tím se uzdravil!...

Jednou když se těžce roznemohl Ševketův otec, přišel za mnou a řekl:

„Můj otec umírá. Papíry od Hodži mu nepomáhají a hodinu od hodiny je to s ním horší.“

„Zkus ho přivést k nám do vesnice,“ navrhl jsem mu, „my máme vynikajícího doktora. Nemocným nedává papíry, ale léky, sirupy, prášky, masti, které vyrábí studovaný lékárník.“

Ševket se tomu podivil, na chvíli se zamračil, co když to bude rouhání, když půjde k doktorovi, a ne k Hodžovi. Druhý den za svítání však otce přivezl, ten ležel polomrtvý na fošně. Naši jej přivítali, ustlali mu a zavolali doktora. Díky péči a lékům otevřel oči a v osm už si osedlal osla a jako Lazar se vrátil zpět do vesnice. Když ho Turci spatřili živého a na nohou, nevěřili vlastním očím.

„Jak jsou ti Řekové vzdělání? Jak moudré je ten jejich Alláh stvořil?“]

Muslimové měli v úctě i starší představené řeckých vesnic, se kterými se dokonce chodili radit v různých záležitostech:

Για ό,τι καλό ή κακό τους έβρισκε, τρέχανε σε μας και ζήταγαν ορμήνια. Τη μεγαλύτερη υπόληψη ωστόσο την είχανε σ'έναν μπάρμπα μου τσέλιγκα, το Βοτάνογλου. Τους φαινότανε ο σοφότερος άνθρωπος του κόσμου, κι ας μην ήξερε ο χριστιανός να βάλει ούτε την υπογραφή του. (Sotiriu, s. 40)

[Ať už se jim přihodilo cokoliv dobrého nebo špatného, vždycky si pro radu běželi k nám. Největší úctu chovali k jednomu mému strýci, vrchnímu pastýři, Votanoglovi. Považovali ho za nejchytřejšího člověka na světě, co na tom, že se chudák neuměl ani podepsat.]

I přesto, že byli příslušníci těchto dvou národů jiného náboženského vyznání a dodržovali jiné lidové tradice, slavili společně svatby i náboženské svátky:

Τις χριστιανικές γιορτές τις χαιρόντανε οι Κιρλήδες το ίδιο όπως και μεις. Ήταν μια ευκαιρία να φάνε κατά πού ζητούσε το πελώριο κορμί τους. Σπίτι ρωμαίικο δεν έμενε που να μην τους φιλέψει ό,τι καλύτερο είχε [...] Αν πεις πια την Καθαρή Δευτέρα, που άρχιζε η νηστεία και οι Κιρκιτζώτισσες τρίβανε τα τσουκάλια μη λάχει και μείνει μέσα μυρουδιά από αρτίσιμο, τότες για τους Κιρλήδες ξημέρωνε η ωραιότερη μέρα της ζωής τους. Κάθε σπίτι τους έδινε ολόκληρα σινιά με τυρόπιτες, αυγόπιτες, μακαρονάδες, γλυκίσματα. (Sotiriu, s. 26)

[Z křesťanských svátků se stejně jako my radovali i Kirlové (pozn. statní muži pocházející z provincie Konya). Byla to pro ně příležitost, aby se jejich obrovské tělo najedlo do sytosti. Nebylo řeckého domu, který by jim nenabídl to nejlepší, co měl [...] Když si člověk představí Čisté pondělí, začátek půstu, kdy vesničanky z Kirkindze drhly hrnce, aby v nich náhodou nezůstala vůně jídla, nastával pro Kirly ten nejkrásnější den jejich života. Každý dům jim dával plné plechy sýrových a vaječných koláčů, zapečené makarony, sladkosti.]

Στο πανηγύρι τ'Αι-Δημητρίου γέμιζε το χωριό Τούρκους που φτάνανε από πολύ μακριά [...] (Sotiriu, s. 25)

[Na slavnost svatého Dimitrise byla naše vesnice plná Turků, kteří přijížděli z velké dálky [...]]

Celkem běžnou praxí bylo i to, že pověřiví Turci posílali po svých přátelích své prosby „pro jistotu“ i do kostelů a tajně zapalovali svíčku u ikon křesťanských svatých.¹⁰⁰

Ήταν και μερικοί που, στα κρυφά, προσκυνούσανε την ασημένια εικόνα τ'Αι-Γιώργη κι αφήνανε τάματα για να τους γιατρέψει κάποια κακιά τους αρρώστια και να τους κρατάει γερούς στα μακρινά ταξίδια τους. (Sotiriu, s. 27)

[Byli i tací, co se tajně klaněli před stříbrnou ikonou svatého Jiří a nechávali mu dárky, aby je vyléčil z nějaké těžké nemoci a aby je na jejich dalekých cestách zachovával při síle.]

Avšak navázání partnerství mezi mužem a ženou bylo velmi vzácné, jednalo se o jakési tabu:

¹⁰⁰ KARTSAGULI, E. Εκεί πού τα ρόδα δεν είχαν αγκάθια, In: Ibid., s. 171.

Τέτοια περιστατικά ήταν σπάνια στα μέρη μας· κι όποιος τ'αποτολμούσε, Τούρκος σαν τον Αλή ή Ρωμιός σαν τον Ντελημανώλη, τό'καμε από μεγάλον έρωτα. Στα τόσα τουρκοχώρια που μας ζώνανε, δε θυμούμαι νά'χε γίνει άλλο τέτοιο ζευγάριωμα [...]
(Sotiriu, s. 39 - 40)

[Takové případy byly v našem okolí velmi vzácné; a když už se k tomu někdo odhodlal, ať to byl Turek jako Ali nebo Řek jako Delimanolis, udělal to z velké lásky. Nepamatuji si, že by v některé z tolika okolních tureckých vesnic došlo k nějakému podobnému svazku [...]]

Pokud k tomu někdy opravdu došlo, celá vesnice tento skutek považovala za neomluvitelný a (většinou) žena byla bezpodmínečně vyloučena ze společnosti: «Μονάχα οι γυναίκες κρυφοκουσελεύανε και λέγανε: «Κάποτες θα ξεσπάσει το κακό [επειδή] να τουρκέψει χριστιανή δεν γίνεται...» (Sotiriu, s. 37) *[Jenom ženské potají reptaly a říkaly: „Jednoho dne se všechno ve zlé obrátí [protože] křesťanka se nikdy nemůže stát muslimkou...“]*. Tento poklesek se pak předával od člověka k člověku, z generace na generaci jako odstrašující příklad.¹⁰¹ Manolis byl svědkem jednoho takového vyprávění, když se na statku u pana Mullaha jeho syn Ali zamiloval do křesťanky Artemitsy, vzpomínala jedna ze stařenek na Řeka Delimanolise a Turkyni, do které se zamiloval a unesl ji do Pirea. Tam ji pokřtili a vzali se, potom se vrátili zpět na maloasijské pobřeží. Avšak už ne do své rodné vesnice, ze které byli vyloučeni. Měli spolu čtyři děti a když nejstarší syn dospěl, chtěl navštívit rodnou vesnici své matky. Druhého dne jej našli mrtvého s dýkou v srdci.¹⁰² Také sám Manolis se stal středem zájmu Turkyně, dcery hospodáře Aliho, na jehož statku pracoval.¹⁰³

Je na místě zdůraznit, že Turci byli v období míru velmi tolerantní. Křesťané mohli mít doma vystavené ikony svatých i obrazy hrdinů, kteří byli nějakým způsobem spojováni s národněosvobozeneckým povstáním z roku 1821. Měli povoleno veřejně provozovat divadelní hry, hudbu a tance, které odkazovaly na pád Konstantinopole nebo na povstání z roku 1821.¹⁰⁴ Ovšem jen do roku 1914.

¹⁰¹ Ibid., s. 172.

¹⁰² SOTIRIU, D. Op. cit., s. 36-37.

¹⁰³ Ibid., s. 142 - 143.

¹⁰⁴ VATIDU, O. Op. cit., s. 168-169.

6. 3. 2. Období 1. světové války

V tomto roce se totiž Turecko začalo probouzet z dlouhé apatie. A ono probuzení mělo pro Řeky opravdu katastrofální následky, jak správně pochopil i jeden starší hospodář, u něhož zrovna v tu dobu Manolis pracoval: «Ο Θεός να με βγάλει ψεύτη, μα πολύ φοβούμαι πως μας περιμένουνε σκληρές μέρες. Δεν είναι πια η Τουρκιά που ξέραμε...» (Sotiriu, s. 68) [*Kéž dá Bůh a já se mýlil, ale mám velké obavy, že nás čekají těžké časy. Tohle už není to Turecko, které jsme znali...*]. Úroveň vzájemných vztahů mezi řeckým a tureckým obyvatelstvem byla ještě během balkánských válek výstižně charakterizována takto:

Όμως ένας λαός, που έμαθε να ζει αδερφικά πλάι σ'έναν άλλον, χρειάζεται γερές δόσεις μίσους για ν'αλλάξει αισθήματα. Οι απλοί Τούρκοι, που ζούσανε μακριά απ'το φαρμάκι της προπαγάντας, χρόνια συνεχίσανε αδέρφια να μας ανεβάζουνε κι αδέρφια να μας κατεβάζουνε. (Sotiriu, s. 68)

[*Avšak lidé, kteří jsou zvyklí žít vedle sebe jako bratři, potřebují silné dávky nenávisti, aby své city změnili. Obyčejní Turci, kteří žili daleko od jedovaté propagandy, nás ještě mnoho dalších let považovali za své bratry.*]

Po roce 1912 se na území Malé Asie začínali stěhovat vyhoštění muslimové z Řecka a byli to právě oni, kdo začal původním obyvatelům našeptávat, že křesťané jsou nebezpeční a zlí. Ti jim však ze začátku nevěřili: «Χρόνους και χρόνους ζήσαμε σιμά με τους Ρωμιούς σαν αδέρφια κι άλλο από καλό δεν είδαμε. Και τώρα, μαθές, θα βάλουμε όχτρα ανάμεσά μας;» (Sotiriu, s. 96) [*Léta letoucí jsme s Řeky žili jako bratři a nic zlého nám neudělali. A teď snad mezi nás necháme vstoupit zášť?*]. Nenávist vůči Řekům začali v tureckých vesnicích šířit tito muslimští imigranti a příslušníci v podstatě nového nacionalistického hnutí Mladoturků, jejichž snahy významně podpořilo šíření pamfletu pocházejícího z tiskárny Deutsche Palestinien Bank.¹⁰⁵ Jeden z těchto letáků se dostal i do rukou Timiosovi, který jej se zděšením podal svému otci:

- Κακά μαντάτα σου φέρνω, πατέρα, είπε. Οι Τούρκοι παράγιναν μουφλούζηδες. Τους τρώνε τ'αφτιά ένα σωρό πράχτορες Γερμανοί, Ταλιάνοι, Φράγκοι. Στο Μπεϋρούτ αντάμωσα

¹⁰⁵ KARTSAGULI, E. Op. cit., s. 172.

το Νουρήμπεη και μού'δωσε ένα φυλλάδιο που κυκλοφόρησε στη Μέση Ανατολή. Διάβασε να δεις τι γράφει.

[...]

Αν πινούμε και υποφέρουμε μείς οι Τούρκοι – έγραφε το φυλλάδιο – αιτία είναι οι γκιαούρηδες που στα χέρια τους κρατούνε τον πλούτο μας και το εμπόριό μας. Ως τότε όμως θ'ανεχόμαστε την εκμετάλλευση και τις προκλήσεις τους; Μπούκοτάρετε τα προϊόντα τους. Σταματήστε κάθε δοσοληψία μαζί τους. Τι τη θέλετε τη φιλία τους; Ποιο τ'όφελος να συναδελφώνεσθε και να τους προσφέρετε με τόση ειλικρίνεια την αγάπη και τον πλούτο μας...

[...]

- Ξέρεις, πατέρα, ποιός κυκλοφόρησε το άτιμο αυτό γραφτό σ'ολόκληρη την Ανατολή; [...]

- Οι Νεότουρκοι. Ποιος άλλος;

- Δεν το βρήκες. Μην κουράζεσαι άδικα και ψάχνεις. Θα σου πω εγώ: Η Ντόντσε Παλαιστίνιεν Μπάνκ! Μάλιστα, η Γερμανική Τράπεζα της Παλαιστίνης το κυκλοφόρησε. Κατάλαβες τώρα; (Sotiriu, s. 67 – 68)

[„Nesu ti špatné zprávy, otče,“ řekl. „Turci neplatí. Navádí je celý zástup německých, italských, francouzských špehů. V Bejrútu jsem potkal Nuri beye a ten mi dal leták, který se šíří po Středním Východě. Přečti si ho, ať vidíš, co se tam píše.“

[...]

Jestliže my Turci hladovíme a trpíme – bylo tam napsáno – příčinou jsou d'auři, kteří drží ve svých rukou naše bohatství a naše obchody. Jak dlouho ještě budeme snášet jejich vykořisťování a provokace? Bojkotujte jejich výrobky. Přerušete s nimi veškeré styky. K čemu je vám jejich přátelství? Co máte z bratříčkování a z toho, že jim tak upřímně nabízíte lásku a naše bohatství...

[...]

„Víš, otče, kdo rozšiřuje tenhle sprostý pamflet po celém Východě?“

„Mladoturci. Kdo jiný?“

„Chyba. Zbytečně se nenamáhej a nehádej. Já ti to povím: Deutsche Palestinien Bank! Jistě, Německá banka Palestiny to rozšířila. Už tomu rozumíš?“

Postupem času tak získali i obyčejní Turci představu o křesťanech jako o původcích všeho zla a utrpení tureckého lidu:

Απ'το λέγε λέγε τα τουρκοχώρια μάθαν να μας οχτρεύονται. Νιζάμηδες και χοτζάδες και μουατζίρηδες, διωγμένοι απ'την Ελλάδα, επιστρατευτήκανε για να διδάξουνε

πως οι γκιαούρηδες είναι φίδια φαρμακερά κι αλί σε κείνον που τα ζεσταίνει στον κόρφο του...
(Sotiriu, s. 94)

[Díky tomu neustálému omilání se nás turecké vesnice naučily nenávidět. Výběrčí daní, Hodžové a uprchlíci, kteří byli vyhnáni z Řecka, byli povoláni k tomu, aby ostatním vtloukali, že d'auři jsou jedovatí hadi a běda tomu, kdo si je hřeje na prsou...]

Když se do celé věci zapojily i ekonomické zájmy: «Αμα ξεκάνουμε τους γκιαούρηδες – σου λένε – τη γη κι ούλα τα καλά και τ'αγαθά τους, εμείς θε να τα πάρουμε.» (Sotiriu, s. 96) *[Prý, že když se zbavíme d'aurů, jejich zem a všechno bohatství bude naše.]*, měli Liman von Sanders a skrytá německá propaganda vyhráno. Právě od té doby začaly být na Řecích páchány systematické zločiny, pomsty a byli nuceni k vysídlování.¹⁰⁶

[...] άρχισε συστηματικό ξεκλήρισμα του ελληνικού στοιχείου που κατοικούσε στα παράλια. Διαταγή είχε δοθεί, μέσα σε ώρες οι χριστιανοί να ξεσηκώνονται, να παίρνουν τις οικογένειές τους και να πορεύονται για το εσωτερικό της Τουρκίας. Ρουθούνι ρωμαίικο δεν έπρεπε να μείνει στα παράλια! (Sotiriu, s. 88)

[[...] začalo systematické vyhlazování řeckého lidu žijícího na pobřeží. Byl vydán rozkaz, že se křesťané spolu se svými rodinami musí během několika hodin vystěhovat a odejít do tureckého vnitrozemí. Na pobřeží nesměl zůstat jediný řecký chloupek!]

Jednoho podzimního dne roku 1914 bylo obyvatelům vesnice Kirkindze oznámeno, že vypukla válka a všichni muži Osmanské říše nad dvaadvacet let musí narukovat.¹⁰⁷ Touto událostí byl definitivně ukončen poklidný život na maloasijském pobřeží.

Osmanská vláda, která vstoupila do války na straně států Ústředních Mocností, nedůvěřovala oddanosti svých křesťanských obyvatel, a proto Řekové, Arméni a jiní nerukovali k válečnému vojsku nebo na frontu, ale do pracovních praporů:

Το τούρκικο γκουβέρνο δεν είχε μπιστοσύνη – σου λέει – στους χριστιανούς· τους στράτευε όλους, μα όπλο δεν τους έδινε, μ'ουδέ στολή. Σκάρωσε επί τούτο κάτι Τάγματα που τα βάφτισε Αμελέ Ταμπουρού (Τάγματα Εργασίας) μα πιο σωστό θε νά'τανε να τα πει Τάγματα Θανάτου. (Sotiriu, s. 83)

¹⁰⁶ Ibid., s. 172.

¹⁰⁷ EIDENEIER, N. Op. cit., s. 181.

[Turecká vláda prý neměla v křesťany důvěru; zmobilizovala je všechny, ale nedala jim ani zbraň, ani uniformu. Vymyslela si pro ně nějaké prapory, které nazvala Amele Taburu (pracovní prapory), přesnější by však bylo, kdyby je pojmenovala prapory smrti.]

Z posledních dvou slov předchozí ukázky je zjevné, že křesťané byli v těchto táborech vystaveni nelidským a krutým podmínkám, což potvrzuje i dopis, který dostal otec jednoho z narukovaných:

Στ' Αμελέ Ταμπούρια, σου λέει, τους βασανίζουνε χειρότερα κι απ' το χειρότερον οχτρό [...] Πείνα, ψείρα, βρόμα, δουλειά βαριά, να μη σηκώνεις κεφάλι δεκάξι με δεκοχτώ ώρες και σα λυποθυμάς ή αντιστέκεσαι, καμτσίκι και βασανιστήρια! (Sotiriu, s. 84)

[Říká, že je v Amele Taburu týrají huř než nejhoršího nepřítele [...] Hlad, vši, špína, tvrdá práce, hlavu nezvedneš šestnáct osmnáct hodin a když je ti na omdlení nebo se bráníš, tak bič a mučidla!]

Mnoho mužů se před odvedením do pracovních táborů ukrývalo v provizorních skrýších ve svých domech, ve sklepě, pod střechou a výjimkou nebylo ani zazdění do nějakého menšího prostoru. V románu je popisován případ ženy, která se zbláznila ze stresu při ukrývání svých tří synů na půdě.¹⁰⁸

Během 1. světové války se Turci dopouštěli na křesťanech mnoha zločinů. Krádeže a vraždy byly všední realitou a největší nebezpečí pro obyčejného křesťana představovali turečtí dezertéři: «Ληστείες και φόνοι γίνονταν κάθε μέρα.» (Sotiriu, s. 93) *[Krádeže a vraždy byly na denním pořádku.]*

Ωστόσο, οι πιο λυσσασμένοι οχτροί μας στάθηκαν οι Τούρκοι λιποτάχτες. Θα μπορούσε να μας ενώσει η κοινή μοίρα, μα το κράτος το πρόβλεψε: τους χαριζότανε, φτάνει να ξεκάνουνε χριστιανούς, όσο μπορούν περισσότερους. Έτσι για ένα τσιγάρο, ένα γρόσι, μια μπουκιά, οι Τούρκοι κατσακήδες σε ξέκαναν στο άψε σβήσε, όπου κι αν σ' ανταμώναν, κι όποιος κι αν ήσουνα. (Sotiriu, s. 94)

[Nejhoršími nepřáteli se však pro nás stali turečtí dezertéři. Společný osud by nás sice mohl svést dohromady, ale stát to předvídal; dával jim milost, stačilo jen, aby zlikvidovali co nejvíc

¹⁰⁸ SOTIRIU, D. Op. cit., s. 91 - 93.

křesťanů mohli. A tak turečtí zběhové v mžiku zabíjeli kdekoliv a kohokoliv pro jednu cigaretu, groš, sousto.]

Vznik partyzánských skupin v horách byl tedy jen přirozeným vyústěním stále nesnesitelnějšího utlačování ze strany Turků. Jedním z vedoucích řeckého odboje byl i Stratis Xenos. Na jeho slavné svatbě byla muslimy spáchána první hromadná vražda ve vesnici a proto hned druhého dne odešel Stratis bojovat proti Turkům do hor. Vyvrcholením jeho obrazu hrdiny téměř národního významu bylo jeho sebeobětování ve prospěch mužů své skupiny.¹⁰⁹

I přes všechny válečné útrapy a uměle vyvolanou nenávist, se i v období války u Turků projevoval lidský přístup a staré přátelství. Takovým příkladem byl doktor Šukri:

Στις αρχές του Μάη μας ήρθε ένας Τούρκος αρχίατρος. Σουκρή εφέντη τον λέγανε. [...] Ήρθε σαν άγιος της χριστιανοσύνης και μας έσωσε. Η στολή κι ο πόλεμος δεν καταφέρανε να διώξουν από κείνη τη γενναία καρδιά τον άνθρωπο. (Sotiriu, s. 122)

[Na začátku května k nám přišel podplukovník zdravotní služby. Jmenoval se pan Šukri. [...] Přišel jako svatý naší křesťanské víry a zachránil nás. Ani uniformě ani válce se z jeho statečného srdce nepodařilo vypudit člověka.]

Nebo laskavý hospodář Ali s dcerou Edviye, která se do Manolise zamilovala: «Ο Αλή νταής δε μας ζόριζε ποτέ` ήταν αγαθός άνθρωπος.» (Sotiriu, s. 140) *[Ali dai nás nikdy nepřetěžoval; byl to laskavý člověk.]*. Výmluvná je i situace, kdy řečtí zajatci a turečtí vojáci společně kopali tunel v těch nejhorších pracovních podmínkách a když jej po několika měsících úspěšně dokončili, jeden druhému si padli do náruče a všichni se spolu radovali z velkého úspěchu.¹¹⁰

Ρωμιοί και Τούρκοι αποξεχαστήκαμε και σφίγγαμε τα χέρια σαν τ'αγαπημένα αδέρφια που κοπίασαν να ρίξουνε σκεπή στο σπιτικό τους κι όταν τέλεσαν καθίσανε και στρίψανε τσιγάρο και φάγανε ήσυχα ψωμί. (Sotiriu, s. 133 - 134)

¹⁰⁹ Ibid., s. 97 - 106.

¹¹⁰ EIDENEIER, N. Op. cit., s. 182.

[Řekové a Turci na chvíli zapomněli na svá postavení a stiskli si ruce jako milovaní sourozenci, kteří se nadřeli, aby si spolu postavili střechu nad hlavou. A potom se posadili, ubalili cigaretu a v klidu pojedli chléb.]

6. 3. 3. Maloasijské tažení

Po 1. světové válce stáli Turci na straně poražených a Řekové na straně vítězů. To mělo samozřejmě významný vliv na další utváření jejich vzájemných vztahů. Náhle se vše změnilo. Strach už neměli Řekové z Turků, ale naopak:

Τους Τούρκους δεν τους φοβόμαστε πια εμείς· αυτοί μας τρέμανε. Είχαμε μεταλλάξει θέση, αντί ν'αλλάξουμε κεφάλι. [Οι Τούρκοι] είχανει κάμει τόσες χριστιανικές οικογένειες, που τρέμανε.

Χρόνια και χρόνια ξαρμάτωτος ο ραγιάς, υπόμενε κάθε ταπείνωση και συφορά και τώρα που πέσανε στα χέρια του όπλα, θά τ'άφηνε; Δύσκολο, πολύ δύσκολο να σβήσεις τα μίσση και την αγριύλα του πολέμου μεμιάς. Το αίμα κι ο τρόμος φέρνει τρόπο. (Sotiriu, s. 205)

[Už to nejsme my, kdo se bojí Turků; teď mají strach oni z nás. Vyměnili jsme si role místo toho, abychom změnili myšlení. [Turci] vyvraždili tolik křesťanských rodin, že se teď klepali strachy. Tolik let snášel neozbrojený křesťan všechna ponížení a rány a teď, když se mu do rukou dostaly zbraně, měl by je nechat jen tak ležet? Je těžké, velmi těžké náhle zapomenout na válečnou nenávisť a zuřivost. Krev a strach plodí zase strach.]

Role se vyměnily a byli to muslimové, kdo teď opouštěl své domy a pozemky a utíkal do větších měst:

Οι Τούρκοι απ'τα γειτονικά μας χωριά, μόλις μάθανε πως οπλιστήκαμε, παρατήσανε σπίτια και χωράφια, και τραβήξανε για τα Σώκια και το Κουσάντασι. Ο φόβος άλλαξε τώρα κονάκι. (Sotiriu, s. 206)

[Jakmile se Turci ze sousedních vesnic dozvěděli, že jsme se ozbrojili, opustili své domovy a pole a odešli do Söke a Kuşadası. Strach se teď přestěhoval k nim.]

Sotva uplynulo od konce 1. světové války půl roku, vylodilo se u břehů Smyrny řecké vojsko. Maloasijské Řekové nadšeně provolávali slávu, vyvěšovali řecké vlajky, v kostelech zvonily zvony. Všichni cítili ten výjimečný okamžik a věřili ve vysvobození

z pětisetletého osmanského podruží: «Νομίσαμε πως ήμασταν η ευτυχισμένη γενιά των ραγιάδων που θα εισπράξει την πλερωμή για πέντε αιώνες αίμα και δάκρυ.» (Sotiriu, s. 208) [*Mysleli jsme, že my jsme tou šťastnou generací křesťanů, která se dočká odškodnění za pět set let krve a slz.*]. Avšak v tomto vítězném opojení přítomné chvíle se začaly odehrávat další násilné činy, které jen plodily další a další:

Μόλις μαθεύτηκε πως στη Σμύρνη ξεμπάρκαρε ο ελληνικός στρατός, και τα πέντε γειτονικά τουρκοχώρια γίνηκαν στάχτη! Νέα στάχτη, νέες συφορές που θα φέρουνε κι άλλες κι άλλες! Μα ποιος μπορούσε να κάνει τέτοιο απλό λογαριασμό μέσα στο μεθύσι της νίκης... (Sotiriu, s. 206)

[*Hned jak se rozšířila zpráva, že se ve Smyrně vylodilo řecké vojsko, všech pět sousedních tureckých vesnic lehlo popelem! Nový popel, nové neštěstí, které s sebou přinese jen další a další! Ale kdo by si tohle uvědomoval ve chvíli omamného vítězství...*]

Rozkaz k narukování do řeckého vojska, které mělo za cíl zmocnit se Konstantinopole, byl přirozeně vydán i pro všechny maloasijské Řeky nad patnáct let. Manolis se pokusil této povinnosti vyhnout, čímž však u vesničanů sklidil ostrou kritiku a jeho postoj byl považován téměř za vlastizradu:

- Μανώλη, τοιμάσου, μας παίρνουνε στρατιώτες! Η γαζέτα γράφει για δεκαπέντε ηλικίες!

[...]

Άρπαξα την πρώτη φημερίδα που βρήκα στο καφενείο και διάβασα προσεχτικά την κάθε αράδα. Έγραφε για «τους εν Μ. Ασία Έλληνας υπηκόους, δεκαπέντε κλάσεων, ανυποτάκτους κλπ.»

- Τι κάνετ'έτσι! είπα σε κάτι φίλους μου που τα βάψανε μαύρα. Δε γράφει για Οθωμανούς, μα για Έλληνες υπήκοους.

[...]

Οι κεφαλές του χωριού, δημογερόντοι και παπάδες, που ήτανε όλοι συναγμένοι εκεί, ριχτήκανε πάνω μου να με φάνε:

- Πολύ έξυπνο σε γέννησε η μάνα σου! Κρίμας που κάνεις και τον πατριώτη! Από πότε τό'χεις τιμή σου νά'σαι Οθωμανός;

[...]

- Ακούς Οθωμανοί και Έλληνες! Όσοι θέλουνε να περάσουνε για Οθωμανοί να μας το πούνε... (Sotiriu, s. 216 – 217)

[„Manolisi, nachystej se, rukujeme! V novinách se píše od patnácti let!“

[...]

Popadl jsem první noviny, které byly v kavárně po ruce a pozorně jsem četl každý řádek. Psalo se v nich o „řeckých občanech Malé Asie, od patnácti let, dezertérech atd.“

„Co šílíte!“ řekl jsem několika svým kamarádům, kteří už to viděli černě. „O Osmanech se tady nic neříká, jen o řeckých občanech.“

[...]

Byli u toho i zástupci vesnice, starší a popové, ti všichni se na mě vrhli a začali mi nadávat:

„Ty jsi chytrý už od narození! Škoda, že si hraješ i na vlastence! Od kdy máš tu čest být Osmanem?“

[...]

„Slyšeli jste, prý Osmané a Řekové! Kdo se chce považovat za Osmana, ať nám to řekne...“

Během maloasijského tažení se role Řeků a Turků v podstatě vyměnily. Řekové během svého postupu do vnitrozemí pálili turecké vesnice, vraždili s pocitem, že se mstí. Turci odcházeli do hor a tvořili proti nepřátelům odbojové partyzánské skupiny. Když se Manolis se svým velitelem vydali vypátrat vedoucího jedné z těchto skupin a nebyli úspěšní, ubil Manolis při výslechu alespoň jeho švagra: «Ούτε και θυμόμαστε πως μόλις χτές κατηγορούσαμε τους Τούρκους πως ήτανε θηρία. Τώρα ο πόλεμος είχε βάλει στα δικά μας χέρια τα βάρβαρα όπλα του. Ήμασταν κυρίαρχοι!» (Sotiriu, s. 221) *[Už jsme úplně zapomněli na to, že jsme ještě včera Turky odsuzovali za to, jaká jsou to zvířata. Ted' vložila válka své barbarské zbraně do rukou nám. Ted' jsme byli pány situace my!]*

V srpnu 1922 byl řeckému vojsku vydán rozkaz, aby co nejrychleji vyklidilo území Malé Asie. Ústup se postupně změnil v hromadný útěk. Kudy poražené řecké vojsko procházelo, tam po sobě zanechávalo stopy v podobě zničených a vypálených tureckých vesnic: «Όπου περνούσαμε, κοσμοχαλασιά' στα τουρκοχώρια φωτιές, σκοτωμοί, βιασμοί, λεηλασίες. Πλήρως ο άμαχος τούρκικος πληθυσμός.» (Sotiriu, s. 287) *[Kudy jsme procházeli, všechno bylo zničené; v tureckých vesnicích požáry, vraždy, znásilňování, rabování. Odnášel to bezbranný turecký lid.]* Po porážce maloasijského tažení se všichni křesťané uchýlili do Smyrny, odkud se měli na obchodních lodích přeplavit na blízké egejské ostrovy. Stále ještě nikdo nevěřil, že by museli ze svých domovů odejít navždy: «Τώρα, μόλις θα σμίξουμε όλοι στη Σμύρνη, θα πρέπει να μπαρκάρουμε για καμιά Σάμο, και σαν περάσει η φουρτούνα, μια δρασκελιά είναι – ξαναγυρίζουμε στα μέρη μας.»

(Sotiriu, s. 290) *[Jakmile se teď všichni shromáždíme ve Smyrně, budeme se muset přeplavit třeba na Samos a až se tahle bouře přežene, vždyť je to kousek – znovu se sem vrátíme.]*. 13. září bylo pro všechny křesťanské obyvatele Anatolie osudným dnem. Maloasijská katastrofa vyvrcholila vypálením Smyrny a vyhlazením jejích křesťanských čtvrtí:

Το άλλο πρωί μας ξυπνήσανε χλιμιντρίσματα και καλπασμός αλόγων. Πεταχτήκαμε μεμιάς ορθοί κι ανοίξαμε τα μάτια μας. Το τούρκικο ιππικό περνούσε καμαρωτό από την παραλία [...]
Σε λίγο ακούστηκε ο τελάλης.

- Μπρέ σείς, τι λέει;

- Λέει, να βγει ο κόσμος και να πάει στις δουλειές του δίχως να φοβάται κανένας δε θα κακοπάθει.

[...]

- Οι Μεγάλες Δυνάμεις δώκανε εντολή να μην ανοίξει ρουθούνι χριστιανικό.

- Αυτή'ναι η αλήθεια. Φτάνει το αίμα.

[...]

Ξάφνου, μέσα στη γενική χαρά, ακούστηκε μια φωνή κι ύστερα πολλές μαζί:

- Φωτιά!

- Φωτιά!

- Βάλαν φωτιά στη Σμύρνη!

Πεταχτήκαμε ορθοί. Κοκκινόμαυρες φλόγες τινάζονταν στον ουρανό.

- Είναι κατά την Αρμενογειτονιά.

- Κατά κεί φαίνεται νά'ναι.

- Πάλι οι Αρμεναίοι θα τα πλερώσουνε!

- Αποκλείεται να κάψουνε ολόκληρη τη Σμύρνη. Ποιο συμφέρον έχουνε; Αφού έγινε πια δική τους...

Ποιο συμφέρον είχαμε μείς που καίγαμε τα τουρκοχώρια στην υποχώρηση; (Sotiriu, s. 310 311)

[Druhý den ráno nás probudilo řehání a cval koní. Okamžitě jsme sebou trhli a otevřeli oči.

Turecká jízda se pyšně projížděla po nábřeží [...] Po chvíli byl slyšet hlásný.

„Hej, vy, co to říká?“

„Říká, aby se lidé nebáli a šli do práce; že se nikomu nic zlého nestane.“

[...]

„Státy Dohody vydaly rozkaz, aby nebyl zkršven jediný křesťanský vlásek.“

„To je pravda. Krve už bylo dost.“

[...]

Náhle se z obecné radosti ozval jeden hlas a potom spousta dalších:

„Požár!“

„Požár!“

„Podpálili Smyrnu!“

Okamžitě jsme vyskočili na nohy. Rudočerné plameny šlehaly až k nebi.

„Je to blízko arménské čtvrti.“

„Zdá se, že je to tam.“

„Zase to odnesou Arméni.“

„Není přece možné, aby zapálili celou Smyrnu. Proč by to dělali? Vždyť už je jejich...“

Proč jsme my při ústupu pálili turecké vesnice?]

6. 4. Ιστορία ενός αιχμαλώτου a Το νούμερο 31.328 versus

Ματωμένα χόματα

Román *Ματωμένα χόματα* byl vydán více než třicet let po prvních vydáních knih *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* a *Το νούμερο 31.328*. Jelikož tato díla reagují na stejnou událost, kterou všichni tři spisovatelé osobně zažili, všechna jsou zasazena do prostředí Malé Asie a do téměř shodného období okolo roku 1922, nesou mnoho společných rysů. Jak Dido Sotiriu sama uvedla, čerpala inspiraci mimo jiné i z těchto dvou děl, ta je nejvíce zřetelná ve zobrazování postav, jenž v dílech vystupují.

6. 4. 1. Shodné postavy

V *Ματωμένα χόματα* se proto setkáváme s dobrosrdečným hospodářem Alim, jenž je téměř totožný s Chadzimemetisem, u něhož v *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* pracoval dezertér Kozakoglu. V obou dílech pocítil hospodář ke svému pracovitému pomocníkovi hluboké sympatie a úctu. Paralela této epizody pokračuje i rolí ženy, kdy se měl Kozakoglu do Chadzimemetisovy rodiny přiznít a do Manolise se tajně zamilovala Aliho dcera.

Venezis a Sotiriu ve svých dílech zmiňují případy lidí, kteří se kvůli stresu ze skrývání před odvedením do pracovních praporů psychicky zhroutili. Takřka totožné jsou kladné postavy tureckých doktorů Kamila a Şukriho. Kamil v *Το νούμερο 31.328* zachrání velké množství epidemií postižených řeckých vojáků, Şukri se ujme nemocného Manolise a dopřeje mu několikadenní odpočinek.

Ve všech třech dílech vystupuje i postava Arména, ta je zobrazována vždy jako cíl nenávislného chování Turků. K postavám trpících Arménů zaujal každý autor jiné

stanovisko. Dukas se omezil na prostý popis arménského zahradníka jdoucího na smrt, Venezis už s Arménem Zakem navázal přátelství a po jeho smrti dokonce projevil obdiv jeho chytrosti. Sotiriu věnovala masakrům Arménů celou delší epizodu, která nese i znatelné citové zabarvení.

6. 4. 2. Další paralely

V dílech Venezise a Dukase je popisováno pouze období, které nastalo po maloasijské katastrofě. Způsob jeho ztvárnění u těchto dvou autorů můžeme v díle Sotiriu srovnat nejen s popisem pracovních praporů, kam byl v září 1922 odveden i Manolis, ale také s těmi, ve kterých sloužil během 1. světové války. Podle očekávání jsou v tomto období vztahy mezi vítěznými Turky a poraženými Řeky téměř výhradně prezentovány jako nepřátelské. Všichni tři autoři popisují silnou vlnu nenávisti, jež se strhla proti zajatcům, kteří procházeli tureckými vesnicemi do vnitrozemí. Prostí turečtí vesničané se chtěli na zajatcích mstít za prožité útrapy během nedávné řecko-turecké války.

Dalším společným motivem jsou nelidské podmínky, kterým byli zajatci v pracovních praporech vystaveni. Venezis i Sotiriu podrobně popisují prostředí, ve kterém museli zajatci žít a pracovat, příkoří, kterých se na nich dopouštěli turečtí důstojníci a každodenní boj o život. Především zdůrazňovali nedostatek jídla a vody, kterou velitelé zajatcům ve všech třech dílech přímo zakazují.

Hlavní hrdinové těchto děl se opět vrátili do své rodné vysídlené vesnice, kterou našli opuštěnou, vykradenou a částečně vypálenou. Tato skutečnost autorům sloužila k dramatizaci děje a zdůraznění protiválečného charakteru díla. Ve všech třech dílech se také objevuje myšlenka, že za všechny tyto válečné hrůzy nejsou odpovědny národy jen z toho důvodu, že by jejich národním rysem bylo tyto hrůzy páchat, ale protože se nechali ovládnout válkou.

Všichni tři autoři zakončili svá díla v podstatě optimisticky, záchranou hlavního hrdiny:

Σα φτάσαμε στη Χίο, απάνω στο κορδόνι, βλέπω χωριανούς μου. Κοιτάζοντας μέσα στον κόσμο βρίσκω και τους δικούς μου, που την ίδια μέρα έφευγαν για την Κοζάνη.
(Dukas, s. 64)

[Když jsme přijeli na Chios, spatřil jsem na molu své krajany. A když jsem si je prohlížel, uviděl jsem své příbuzné, kteří toho dne odjížděli do Kozani.] (Dukas, český překlad, s. 65)

- Σε λίγο θα βγη ο ήλιος. μουρμουρίζει αδιάφορα.

Κοιτάζω, βαθιά, αυτή την απροσδιόριστη γραμμή που πάει να γίνη φλόγα.

- Ναι. Σε λίγο.(Venezis, s. 245)

[„Za chvíli vyjde slunce.“ mumlá nezaujatě.

V dálce na obzoru spatřuji tu neurčitou linii, která se za chvíli změní v plamen.

„Ano. Za chvíli.“]

[...] χαιρέτα μου τη γη όπου μας γέννησε [...] Ας μη μας κρατάει κάκια που την ποτίσαμε μ' αίμα. (Sotiriu, s. 340)

[[...] pozdravuj ode mně zemi, která nás porodila [...] Ať se na nás nezlobí, že jsme ji zalili krví.]

6. 4. 3. Základní rozdíly

Kromě toho, že Dido Sotiriu ve svém románu obsáhla širší časové rozpětí než Stratis Dukas a Ilias Venezis, je asi nejzásadnějším rozdílem postoj, který zaujala vůči historickým událostem a jejich prezentaci. Výše bylo již několikrát zmíněno, že román *Ματωμένα χρώματα* byl napsán pod vlivem autorčina levicového smýšlení, kdežto ostatní dvě díla se politickou situací nezabývala vůbec. Dukas ve svém díle neuvedl ani rok, ve kterém se příběh odehrává, Venezisův román naopak zmínkou o roce 1922 začíná. Kdy končí můžeme odvodit od informace na konci románu, že v pracovních praporech sloužil čtrnáct měsíců. Dido Sotiriu však klade silný důraz na popis a zejména na polemiku o situaci na tehdejší politickohistorické scéně Řecka i evropských mocností.

Tento fakt nevyplývá jen z toho, že Sotiriu měla potřebný časový odstup od událostí a dostatek informací, které se k nim vztahovaly, nýbrž z aktuálních osobních potřeb autorů. Dukas a Venezis se chtěli od těchto zážitků „pouze“ uměleckou cestou osvobodit, nehledali nebo nechtěli hledat za vypálením Smyrny ničí mocenské zájmy. Jejich záměrem nebylo nikoho z ničeho obvinít a celou situaci posuzovali z pohledu pokorného křesťana, který se s touto „boží vůlí“ musí nějakým způsobem vyrovnat. Venezis sám zdůrazňuje, že «τίποτα δεν υπάρχει πιο ιερό από ένα σώμα που βασανίζεται» a jednotlivé kapitoly ještě uvádí úryvky z Žalmů Davidových. Dukas pak stylizuje svého hrdinu do role byzantského svatého mučedníka prostřednictvím utrpení a pokušení,

kterými si musel projít. Na rozdíl od nich měla Sotiriou osobní potřebu projevit svou levicově orientovanou ideologii hraničící až s propagandou Ruska a za viníky porážky maloasijského tažení otevřeně označila západní mocnosti.

Dalším propastným rozdílem mezi těmito díly je již několikrát zmiňované převratné prolomení tabu ze strany Dido Sotiriou o násilí, které páchali Řekové na Turcích během maloasijského tažení. V Dukasově díle tyto skutky prostě neexistují a Venezis se o nich jen zběžně zmínil v epizodě o hodináři:

- Βαστά απ'την Πέργαμο. Ήταν και στο 4^ο. Γι'αυτό.

Α, ήταν κι αυτός; Γνώριμη ιστορία. Τον καιρό της ελληνικής κατοχής βρέθηκαν έξω απ'την Πέργαμο τα πτώματα – καμιά σαρανταριά φαντάροι δικοί μας, σφαγμένοι απ'τους Τούρκους και πεταλωμένοι. Ύστερα πήγε εκεί το 4^ο ελληνικό σύνταγμα. Γινήκανε, τότες, αντίποινα πολλά. (Venezis, s. 72)

[„Pochází z Pergamonu. I on sloužil ve čtvrtém. Tak proto.“

Aha, takže i on tam sloužil? Známa historie. V době řecké okupace byla u Pergamonu nalezena těla – asi čtyřiceti našich vojáků, zavražděných Turky a jen tak pohozených. Později tam byl vyslán čtvrtý řecký pluk, který se jim za to mnohokrát pomstil.]

Dalším významným rozdílem ve zobrazení událostí okolo maloasijské katastrofy jsou již také několikrát zmíněné projevy citové spoluúčasti autorů s jejich hlavními hrdiny.

6. 5. Analýza zobrazení Turka a Řeka v dílech *Ιστορία ενός αιχμαλώτου, Το νούμερο 31.328 a Ματωμένα χόματα*

V předchozích částech této kapitoly byla provedena analýza historického vývoje zobrazení Turka v dílech novořecké literatury a poté v konkrétním románu *Ματωμένα χόματα*. Následoval rozbor znaků, které jsou společné a rozdílné pro všechna tři díla a nyní přistoupíme k analýze zobrazení Turka a Řeka v těchto třech dílech pouze z hlediska jejich charakterových vlastností a projevů chování během vypjatých událostí okolo roku 1922.

Všichni tři autoři si byli velmi dobře vědomi obecného obrazu Turka nejen v literatuře, ale i ve společnosti a snažili se, někdo cíleněji někdo méně, tento ustálený pohled změnit. Ve svých dílech se vyvarovali obecných tvrzení o Turcích a hovořili pouze

o konkrétních případech. Také zdůrazňovali, že válka má stejně bolestné následky pro všechny bez ohledu na národnost.¹¹¹

6. 5. 1. Záporný obraz Turka

Se zápornou postavou Turka se setkáváme vždy jako se ztělesněným nepřítelem řeckého národa, který má buď podobu násilnických vojenských důstojníků nebo velkého zfanatizovaného davu vesničanů. Jako příklad obou případů uvedme ukázky z *Ιστορία ενός αιχμαλώτου*:

Μετά πέντε ώρες, ήρθε ένας ξανθός, καλοντυμένος χότζας, κι εμείς όλοι με μια φωνή τον παρακαλούσαμε:

- Χότζα, Αλλάχ ασκινά, διψούμε, νερό!

Σα να φχαριστήθηκε με τα χάλια μας, είπε:

- Έτσι θέλω να σας βλέπω ως το τέλος, σαν τα φίδια να σερνόσαστε. Κι έφυγε. (Dukas, s. 15)

[Asi za pět hodin přišel planovlasý a pěkný hodža; všichni jsme ho prosili jako jeden hlas:

„Hodžo, Alláh je svědek, máme žízeň, dej nám vody!“

Když se pokochal naším utrpením, odpověděl:

„Tak vás chci vidět až do konce, abyste se plazili jako hadi.“ Pak odešel.] (Dukas, český překlad, s. 12)

Τέλος, ένα βράδυ, φτάσαμε έξω απ'τη Μαγνησία. Εκεί ο κόσμος μας περίμενε με ρόπαλα στο χέρι φωνάζοντας:

- Αιχμάλωτοι έρχονται! Κι έτρεχαν κατά μας.

Ο λοχαγός τώρα τους έλεγε:

- Τραβηχτείτε μακριά! Όταν εμείς πολεμούσαμε, εσείς κάνατε τα κέφια σας. (Dukas, s. 14)

[Konečně jsme jednou večer dorazili k Magnesii. Tam nás čekali lidé s klacky v rukou a křičeli:

„Zajatci přicházejí!“ A utíkali za námi.

„Táhněte pryč! Když my jsme bojovali, vy jste se tu váleli!“] (Dukas, český překlad, s. 10)

¹¹¹ EIDENEIER, N. Op. cit., s. 181.

Útlak maloasijských Řeků však začal mnohem dříve než během vypalování Smyrny, již na počátku 1. světové války.¹¹² Během ní pak byli největším nebezpečím pro obyčejné vesničany muslimští dezertéři:

Οι Τούρκοι λιποτάχτες δεν αφήνανε ήσυχο αγρότη. Για ν'αρπάξουνε προσφάι, ρούχο, βεργέτα ή χρυσό δόντι, ξαπλώνανε τον πασαένα νεκρό. Οι νοικοκυραίοι άμα βγαίνανε απ'το σπίτι τους, κάνανε το σταυρό τους και παρακαλούσανε το Θεό, κι έναν έναν τους άγιους, να τους αξιώσουνε να γυρίσουνε ζωντανοί το βράδυ. (Sotiriu, s. 126)

[Turečtí dezertéři nenechali zemědělce na pokoji. Aby se zmocnili jídla, šatů, náušnice nebo zlatého zubu, byli schopni kohokoliv zabít. Když hospodáři vycházeli z domu, křižovali se a prosili Boha i každého svatého zvlášť, aby jim umožnili vrátit se večer domů živí.]

Prostředím, ve kterém hráli Turci nejzápornější roli a ve kterém měli autoři možnost přidělit jim ty nejhorší negativní vlastnosti, byly samozřejmě pracovní prapory. Manolis popisuje nelidské podmínky, ve kterých je Turci drželi:

Όμως η πείνα είχε γίνει ο σκληρότερος βασανιστής. Οι Τούρκοι μαφαζάδες μας άρπαξαν ό,τι είχαμε μαζί μας, ρούχα, τρόφιμα, λεφτά. Μας κατακλέβανε τα δέματα που μας στέλνανε οι γονιοί μας. Δουλεύαμε δεκαπέντε ώρες τη μέρα· σπάζαμε πέτρα, ανοίγαμε τουνέλια, φτιάχναμε δρόμους. Μέρα νύχτα ήμασταν λιμασμένοι για φαΐ. Περιμέναμε σαν τρελοί την ώρα που θα μας μοιράζανε την κουραμάνα. Κόβαμε κομμάτες και τις χάφταμε σχεδόν αμάσητες. Όλο το εικοσιτετράωρο ζούσαμε μ'αυτή την απαντοχή. (Sotiriu, s. 129)

[Naším největším trýznitelem se však stal hlad. Turečtí dozorcí nás obrali o vše, co jsme u sebe měli, šaty, jídlo, peníze. Vykrádali balíky, které nám posílali rodiče. Pracovali jsme patnáct hodin denně; štípali jsme kámen, kopali tunely, stavěli cesty. Ve dne v noci jsme byli vyhladovělí. Nemohli jsme se dočkat chvíle, kdy mezi nás dělili bochník. Krájeli jsme ho na kusy, které jsme hltali skoro nepokousané. Celých čtyřiaadvacet hodin jsme žili čekáním na tuhle chvíli.]

Venezis popisuje situace, které jsou mnohdy velmi brutální. Když si opilí strážci náhodně vybírali několik zajatců, které večer popraví,¹¹³ moment, kdy vojáci znásilňovali

¹¹² SOTIRIU, D. Op. cit., s. 88.

¹¹³ VENEZIS, I. Op. cit., s. 38-39.

ženu před zraky její rodiny¹¹⁴ nebo když Turci nechali v pustině samotnou těhotnou křesťanku porodit a nikdo jí nesměl pomoci.¹¹⁵

Zajatci byli vystaveni i útokům ze strany muslimských obyvatel Malé Asie, kteří se jejich prostřednictvím toužili pomstít za útrapy, které museli během posledních let snášet od Řeků. V jedné vesnici se tak na průvod zajatců vrhli asi šedesátiletí muži s noži a křičeli na strážce, aby jim je vydali.¹¹⁶ Za oběť fanatických vesničanů padl mimo jiné i Iliasův přítel Arjyris, protože jej podle zlatého zubu označili za policistu z řecko-turecké války a umučili ho za to.¹¹⁷ I sám Ilias se stal terčem jejich nenávisti, kdy si na něm vybíla zlost starší vesničanka.¹¹⁸ Tři Iliasovi spoluzajatci byli k radosti tureckých vesničanů odsouzeni a oběšeni za to, že údajně podpálili Manisu:

Τα τρία πτώματα κουνιούνταν κρεμασμένα το καθένα επό ένα κλαδί του πλάτανου, στη μέση του Κίρκαγατς.

[...]

Οι χωριανοί μαζεύουνταν παρέες – παρέες, βλέπαν με περιέργεια τους κρεμασμένους, φτούσαν, φεύγανε ικανοποιημένοι, να ζεσταθούν.

Κι ο ντοχτόρ το είχε στρώσει εκεί στον πλάτανο. Έκανε ό,τι περνούσε απ'το χέρι του για να δώσει ποικιλία στο θέαμα. Χόρευε κάτω απ'τους κρεμασμένους. Τραγουδούσε έναν παλαβό σκοπό σαν το μουγκριχτό ενός ζού [...] (Venezis, s. 152-153)

[Ta tři těla se houपालa ve vzduchu, každé pověšené na jedné větvi platanu uprostřed vesnice Kirkagač.

[...]

Vesničané se shromažďovali ve skupinkách, zvědavě si oběšené prohlíželi, plivali a s uspokojením odcházeli do tepla.

A u toho platanu se uvelebil doktor. Dělal, co mu na mysl přišlo, aby tu podívanou nějak ozvláštnil. Pod oběšenými tančil, zpíval potřebštnou melodii a vydával při tom zvuky jako nějaké zvíře [...]

Nenávist Turků vůči Řekům se projevovala i u lidí, kteří se do styku s Řeky vůbec nedostali (respektive v tomto případě nepoznali přestrojeného zajatce Kozakoglu), což je

¹¹⁴ Ibid., s. 59-63.

¹¹⁵ Ibid., s. 76-77.

¹¹⁶ DUKAS, S. *Ιστορία ενός αιχμαλώτου*, σ. 13.

¹¹⁷ VENEZIS, I. Op. cit., s. 96.

¹¹⁸ Ibid., s. 100.

zřetelné na příkladu Chadzimemetise, který drží tříletý půst. Takový byl totiž jeho slib Bohu za to, že jeho zemi zbaví bezvěrců.¹¹⁹ Když Kozakoglu procházel okolo své rodné vesnice Kirkindze, potkal místní Turkyně s krásnými látkami a když se jich zeptal, odkud je vzaly:

- Εδώ κοντά, μου είπαν, ήταν ένα πλούσιο χωριό, το Κιρκιντζέ. Κι άμα φύγαν οι Γιαούρηδες τους τα πήραμε όλα. Όσα βλέπεις εδώ μέσα ήταν δικά τους.
- Σωθήκατε, τους είπα. Μα γιατί δεν το κάψανε;
- Άλλα χωριά έγιναν στάχτη. Εσύ δεν πήρες τίποτα;
- Όχι, εγώ πολεμούσα. Δεν έκλεψα μα σκότωσα.
- Εσύ έκανες καλύτερα από μας [...] (Dukas, s. 37)

[„Tady nedaleko,“ povídali, „byla bohatá obec Kirkindze. A když d'auři odešli, všechno jsme si vzali. Co tu vidíš, patřilo kdysi jim.“

„Vzali jste si to?“ řekl jsem jim. „Proč jste to nespálili?“

„Pravda, druhé vesnice byly vypáleny. Ty sis nic nevzal?“

„Ne, já jsem bojoval. Nekradl jsem, já jsem zabíjel.“

„Choval ses líp než my [...]“] (Dukas, český překlad, s. 36)

Turci však nechovali nenávist jen vůči Řekům, ještě několikanásobně větší ji pocítovali k Arménům. Tato skutečnost svědčí o tom, že turecká xenofobie nebyla zaměřená jen proti Řekům a její počátky nesahají pouze k balkánským válkám a tudíž ani nezmizí s vyřešením „řeckého problému“ v Malé Asii. Dokonce se z těchto ukázek dá usuzovat, že Turkům šlo především o „vyhlazení“ Arménů a zbavení se Řeků pro ně nebylo primární: «Άρχισαν νά'ρχουνται πάλι ντόπιοι, άγριοι, σκληροί σα σίδερα. Μας κοιτάζαν. Γυρεύαν φιρί-φιρί αν είχαμε κανέναν Αρμένη. Η λύσσα τους γι'αυτουνοός ήταν δέκα φορές πιο πολλή.» (Venezis, s. 95) *[Znovu začali přicházet místní, rozrušení a nelítostní. Prohlíželi si nás. Neúprosně mezi námi hledali nějaké Armény. Jejich nenávist vůči nim byla ještě desetkrát větší než k nám.]* Armén Štěpán jeden z těchto masakrů detailně popsal Manolisovi:

¹¹⁹ DUKAS, S. Op. cit., s. 40.

[...] φτάσαμε στην κρυψώνα του νεκροταφείου – φτιαγμένη για τέτοιες ώρες.

Μόλις βρεθήκαμε στη μισοσκότεινη υγρή κατακόμβη [...] είδαμε πολύν κόσμο γονατισμένο να προσεύχεται σιγανά. Κανείς δε μιλούσε, κανείς δεν ανάσαινε [...] Το μωρό μας βογκούσε πονεμένα και σε λίγο άρχισε να κλαίει δυνατά [...]

"Θα προδοθούμε για ένα μωρό!" φωνάξανε μερικοί. [...] Ύστερα ακούστηκε μια σιγανή βραχνή φωνή: "Πνίξτε το, μωρέ! Πνίξτε το ογλήγορα! Τι περιμένετε;"

[...] πολλά μαζί χέρια απλωθήκανε να τ'αρπάξουνε. Μια γερόντισσα στα γρήγορα σκέπασε το κεφάλι του μ'ένα μαξιλάρι. "Σφίχ'το, άμοιρη, είπε στη μάνα μου, σφίχ'το δυνατά να μην ακούγεται το κλάμα. Πιο δυνατά. Ακόμα! Ακόμα! Ακόμα. Να... ε... έτσι!" Άπλωσε το δικό της χέρι στο παιδί κι όταν τ' αποτράβηξε, το κλάμα του μωρού μας σταμάτησε για πάντα.

[...]

- Στο δικό μας χωριό δεν αφήσανε άντρα ζωντανό! Τους κάψανε όλους μαζί στην εκκλησιά.

(Sotiriu, s. 158-159)

[[...] dorazili jsme do skrýše na hřbitově – která byla postavena právě pro tyto případy. Sotva jsme se ocitli v polotmavé vlhké katakombě [...], spatřili jsme spoustu klečících lidí, kteří se tiše modlili. Nikdo nemluvil, nikdo nedýchal [...] Naše miminko bolestně kňouralo a po chvíli začalo hlasitě plakat [...]

„Všechny nás prozradí jedno mimino!“ vykřikl někteří. [...] Po chvíli se ozval tichý chrčivý hlas: „Uduste ho někdo! Rychle ho uduste! Na co čekáte?“

[...] spousta rukou se po něm sápara. Jedna stařena mu rychle přikryla hlavu polštářem.

„Stiskni ho, ty nešťastnice,“ řekla mé matce, „pořádně ho stiskni, ať není slyšet jeho pláč. Silněji. Ještě! Ještě! Ještě. Tak... no... tak!“ Položila svou ruku na děťátko a když ji odtáhla, pláč našeho miminka ustal napořád.

[...]

„V naší vesnici nezůstal ani jeden živý muž! Všichni shořeli spolu s kostelem!“]

Za vrchol všech těchto událostí a surovostí, které byly během nich páchány, byla právem považována samotná katastrofa ve Smyrně:

Οι τσέτες του Μπεχλιβάν και οι στρατιώτες του Νουρεντίν τρώνε ανθρώπινο κρέας. Σπάζουνε, πλιατσικολογούνε σπίτια και μαγαζιά. Όπου βρούνε ζωντανούς, τους τραβούνε όξω και τους βασανίζουνε. Σταυρώνουνε παπάδες στις εκκλησιές, ξαπλώνουνε μισοπεθαμένα κορίτσια κι αγόρια πάνω στις Άγιες Τράπεζες και τ'ατιμάζουνε. (Sotiriu, s. 313)

[Behlivanovy čtyř a Nureddinovi vojáci prahnou po lidském mase. Ničí a vykrádají domy a obchody. Když najdou někoho živého, vytahují ho ven a týrají. Ukřižovávají popy, pokládají polomrtvá děvčata a chlapce na oltáře a znásilňují je.]

6. 5. 2. Kladný obraz Turka

Jelikož každý z těchto tří autorů měl osobní zkušenost z mírového soužití s Turky před válkami, nebyl v jejich dílech pozitivní obraz druhého ničím výjimečným. Důvodem k šíření jejich „lidské“ tváře byl i tehdejší celosvětový poválečný trend antimilitaristického a humanistického postoje, který měl na čtenáře přenášet důvěru v člověka a naději v budoucnost.¹²⁰

Jelikož román *Ματωμένα χόματα* zahrnuje z těchto tří děl nejširší časové rozpětí, měla Dido Sotiriu největší prostor k zobrazení kladných i záporných postav druhého a tím i příležitost vystihnout změnu v chování muslimů vůči Řekům a naopak. Hned na začátku vystupuje Manolisův přítel z dětství Ševket, se kterým ho vázalo „nezapomenutelné přátelství“.¹²¹ Když se na vesnicích schylovalo k prvním násilným činům na Řecích, poslal Ševketa jeho otec za Manolisovou rodinou, aby je varoval: «- Πάγαινε, μού'πε, πάγαινε να του μιλήσεις. Τούτα που γίνονται δεν είναι έργα του Θεού' δε θα μας βγούνε σε καλό.» (Sotiriu, s. 97) [*„Běž, řekl mi, běž si s ním promluvit. To, co se děje, není dilem Božím; z toho nevzejde nic dobrého.“*]

I během 1. světové války existovali Turci, kteří si vážili a ctili přátelství s řeckými obchodníky, jako vesničan Ismael, jenž přišel do Smyrny, aby za každou cenu splatil svůj starý dluh.¹²² Výrazně kladnou postavou byl během války doktor Šukri, který ze tří tisíc vojáků nakažených tyfem, dokázal sedm set zachránit.¹²³ Také hospodář Ali, jenž si vážil Manolisovy pracovitosti, a dokonce ho prosil, aby u něj zůstal až do konce války.¹²⁴

- Θά'χεις καταλάβει, άρχισε, πως η καλή σου συμπεριφορά και η αξιοσύνη σου με κάνανε να σ'αγαπήσω σαν παιδί μου. [...] Μείνε το λοιπόν κοντά μας ως να τελέψει ο πόλεμος. (Sotiriu, s. 151-152)

¹²⁰ KOLITSI, F. Op. cit., s. 23.

¹²¹ SOTIRIU, D. Op. cit., s. 29.

¹²² Ibid., s. 70.

¹²³ Ibid., s. 122-123.

¹²⁴ Ibid., s. 139-163.

[„Uřčitě jsi poznal,“ začal,“ že tě mám pro tvé dobré chování a zásluhy rád jako své vlastní dítě. [...] Zůstaň tedy u nás, než skončí válka.“]

Jak již bylo zmíněno výše, pracovní prapory představovaly pro Řeky symbol nelidského utrpení, útlaku a ponížení ze strany Turků. Přesto se i zde objevili muslimové, kteří se ze své vlastní vůle rozhodli odmítnout nenávidět lidi, o nichž jim bylo řečeno, že jsou jejich nepřátelé.¹²⁵ Odmítli se podřídít tomuto obecně platnému stanovisku a dál se k zajatcům chovali jako k lidem, jimž byli ochotní i pomoci:

Ήταν μια γκριούλα μισοσκεπασμένη με το φερετζέ [...] Ύστερα πετά βιαστικά προς το μέρος μου ένα μεγάλο κομμάτι ζεστό ψωμί κ'ένα κυδώνι.

- Θέλεις τίποτα..., ογλούμ (γιέ; μου) ρωτά φοβισμένα η φωνή, τρέμοντας κάτω απ'το μαύρο πέπλο.

Στέκω χαμένος, χτυπημένος. Είναι μια φωνή τόσο ήμερη. Μα μπορεί, λοιπόν, στα τούρκικα να γίνη τέτοιος τόνος; (Venezis, s. 131)

[Byla to stařenka napřil zahalená do závoje [...] Potom ke mně v rychlosti hodila velký kus teplého chleba a kdouli.

„Chceš něco..., oğlum (synu)?“ ptá se bojácně hlas třesoucí se pod černým rouchem.

Stojím zaražený, zasažen tím tak klidným hlasem. Copak je možné, aby v turečtině zněla taková melodie?]

Ένα πρωί στάθηκε στην πόρτα της αυλής ένα γεροντάκι, χωριανός, άσπρα γένια. Κρυφά-κρυφά. Δεν ήταν κανείς άλλος. Μας γνώφει να του δώσουμε την χούφτα μας. Ανοίγει τη δική του, μας το δίνει και φεύγει βιαστικά. Ήταν μια πρέζα καπνός, ίσα-ίσα για δυο τσιγάρα. Μα ίσα-ίσα. Και δυο φύλλα τσιγαρόχαρτο.

Την άλλη μέρα πάλι τσουπ-τσουπ το γεροντάκι ο Τούρκος. Πάλι για δυο τσιγάρα. Μα τα μετρούσε με το βεζνέ (ζυγαριά); (Venezis, s. 124)

[Jednou ráno před vraty do dvora stanul stařík, vesničan s bílými vousy. Potají, nikdo jiný tam nebyl, nám naznačoval, abychom nastavili dlaň. Otevřel tu svou, něco nám do nich vložil a rychle odešel pryč. Byla to špetka tabáku, přesně na dvě cigarety. Ale naprosto přesně. A dva lístky cigaretového papíru.

Druhý den zase šup-šup, turecký stařík. Zase na dvě cigarety. Copak to odměřoval na váze?]

¹²⁵ ΙΛΙΑ, Ε. Λ. Οι Έλληνες και οι Τούρκοι στο έργο του Ηλία Βενέζη. *Νέα Εστία*, Τόμος 141^{ος}, τεύχος 1677, Αθήνα, 15. 5. 1997, σ. 774.

Další výrazně kladnou postavou byl doktor Kamil, jehož dobročinný postoj k zajatcům byl tím obdivuhodnější, když Ilias zjistil, že doktorovu matku během války zabili Řekové.

- Από πού είναι ο Καιμήλ-μπεης; τον ρωτώ [τον Ισμαήλ] για το γιατρό.
- Απ'την Προύσα, μου λέει.
- Εκεί είναι η φαμίλια του;
- Ναι. Δηλαδή ο πατέρας του. Τη μάνα του... Αυτήν τη σκοτώσαν οι δικοί σας.
(Venezis, s. 135)

*[„Odkud je Kamil bey?“ ptám se (Ismaela) na doktora.
„Z Bursy,“ odpovídá.
„Tam žije jeho rodina?“
„Ano. Tedy jeho otec. Jeho matka... Tu zabili vaši.“]*

Ilias Venezis používá ve svém díle velmi často ironii a paradoxy, a to i v podání Turků. Autor tím chtěl čtenáře přimět o roli druhého přemýšlet a jeho hodnocení nechal na něm. Takovým příkladem je situace, kdy si zajatci navzájem vybírali z vlasů vši a ihned je pálili v otevřeném ohni, dozorce se k nim sice přidal, ale vši odhazoval do dálky na zem:

Τότες τό'μαθα πως τό'χουν γι'αμαρτία να καιν τις ψείρες ή να τις σκοτώνουν – σύλλογος υπέρ των δικαιωμάτων του ανθρώπου· και για τις χείρες του.

[...]

Κ'ύστερα έρχεται ο ύπνος. Αλλιώς μπορεί να θυμηθής δύο παιδικά μάτια – τον Αργύρη – που σβήσαν. Μεσ σε τούτο τον αγαθό λαό, που σέβεται τις ψείρες, δεν μπορούσε άραγες να γεννηθή κι αυτός μια ψείρα; (Venezis, s. 126)

[Tehdy jsem se dozvěděl, že pálit nebo zabíjet vši považují za hřích – spolek na ochranu práv člověka; a jeho vší.

[...]

A potom už přichází spánek. Jinak by se možná objevily vzpomínky na ty dvě dětské oči – na Arjryse – které vyhasly. Copak se nemohl mezi tento laskavý lid, který má v úctě vší, narodit také jako veš?

Nebo když mladý lékařův pomocník Ismail obdivoval Iliasovu znalost francouzštiny a učil se napsat své jméno latinkou. Představoval si při tom, jak si jej budou všichni v jeho rodné vesnici vážit, až se po válce vrátí:

‘Ε, τι έμαθες κεί κάτου στον κόσμο, Ισμαήλ;’ Αυτός τότε θα κάθεται και θα τους λέη πόσω λογιώ τρόπους έμαθε στο στρατό να σκοτώνη ανθρώπους. Ύστερα θα λέει: ‘Και πού να δήτε ακόμα;’ Θα σαλιώνη το καλέμι του, θα παίρνη ένα χαρτί και θ’ αρχίζη να ζουγραφίζη: I s m a e l. (Venezis, s. 136)

[„Copak ses v tom světě naučil, Ismaeli?“ Pak se posadí a bude jim vyprávět, jakými hroznými způsoby se v armádě naučil zabít lidi. Potom řekne: „A co byste ještě určitě nečekali?“ Nasliní rydlo, vezme si papír a začne malovat: I s m a e l.]

Je na místě zmínit, že někteří kladní hrdinové byli inspirováni skutečně žijícími postavami, jak uvádí i sami spisovatelé. Jedná se o Dukasova Chadzimemetise, jehož pravé jméno bylo Aga Ali Bey. Doktor Kamil byl ve skutečnosti turecký důstojník Kemal, který ve válce nezištně a tajně ochránil Venezisovu sestru a otce před tureckými vojáky. A také doktor Šukri byl i v reálném životě vojenským doktorem, který během tyfové epidemie roku 1916 zachránil v pracovním praporu tisíce Řeků.¹²⁶

Dido Sotiriu použila obraz dobrého a hodného Turka také jako důkaz, že Řekové nepovažovali za příčinu katastrofy Turky, ale zájmy cizinců.¹²⁷

6. 5. 3. Obraz Řeka

Stejnou pozornost si zaslouží i analýza role Řeků během těchto událostí. V době, do které jsou tato tři díla zasazena, převládal a byl přijímán obecně platný obraz anatolských Řeků jako vzdělaných, pracovitých, dobrosrdečných obyvatel Malé Asie, jejichž pravé kořeny a domov jsou však spojeny s „mateřským Řeckem“: «[...] κι ας ήτανε τα τούρκικα η γλώσσα που μιλούσαμε. Άσβηστη καντήλα έκαιγε στην καρδιά η αγάπη για την πατρίδα μας την Ελλάδα.» (Sotiriu, s. 24) *[[...] a třebaže jsme mluvili turecky. V našich srdcích hořela láska k naší vlasti Řecku jako neuhasitelná svíce]*. Když Sotiriu ve svém díle popisovala dobu po 1. světové válce, zahrнула sem i ideje politické koncepce Velké myšlenky, které byly tehdy velmi aktuální a Řekové věřili, že jsou již opravdu blízko jejich

¹²⁶ KOLITSI, F. Op. cit., s. 24.

¹²⁷ Ibid., s. 25.

naplnění. Proto prožívali maloasijské Řekové stavy nadšené euforie, když se u jejich břehů vylodilo řecké vojsko, a proto byli také přesvědčeni, že právě oni jsou tou šťastnou generací, která bude po pěti letech osvobozená z osmanského područí:

Σαν ακούστηκαν οι πρώτες σάλπιγγες, γέροι, υιοί, γυναίκες, παιδιά, όλοι γονάτισαν, ακούμπησαν το κούτελο στο χώμα· χύνανε δάκρυα και λέγανε με πάθος:
- Ελλάδα! Ελλάδα μας! Μητέρα μας! (Sotiriu, s. 207)

*[Jakmile zazněly první polnice, staří, mladí, ženy, děti, všichni poklekli, dotkli se čelem země; prolévali slzy a procítěně říkali:
„Řecko! Řecko! Naše matko!“]*

Jak už bylo řečeno výše, Ilias Venezis a především pak Dido Sotiriu měli tolik odvahy a snahy o objektivní přístup, že dokázali znevážit současný heroizovaný obraz Řeka jako vzdělaného, váženého a za všech okolností čestného vlastence a poukázat i na tabuizované téma pomsty a násilí, kterého se řecké vojsko dopouštělo na bezmocném tureckém obyvatelstvu.¹²⁸

Příkladem může být sám Manolis, který už zapomněl, co si oni sami museli ještě nedávno vytrpět od Turků a jednoho z nich dokonce vlastnoručně ubil železnou tyčí:

- Μετάλλιο πρέπει να πάρεις, έλεγε [ο αξιωματικός], όχι τιμωρία.

[...]

Στον πόλεμο δεν είναι εύκολο να ξεχωρίσεις τη δολοφονία από την πατριωτική πράξη. Είχα πάρει μέρος σε μάχες, είχα σημαδέψει καλά τους εχθρούς της πατρίδας μου κι ήμουν περήφανος για τα κορμιά που έφαγα. (Sotiriu, s. 224)

[„Medaili bys měl dostat,“ řekl (důstojník), „a ne trest.“

[...]

Ve válce není jednoduché rozeznat vraždu od vlasteneckého činu. Byl jsem v bojích, úspěšně jsem mířil na nepřátele své vlasti a byl jsem hrdý na těla, která jsem zasáhl.]

¹²⁸ Ibid., s. 25.

6. 5. 4. Konfrontace společenského postavení Řeků a Turků

V díle *To vóμμερο 31.328* se Ilias Venezis snažil čtenáři poskytnout ještě jiný pohled na vztahy mezi Řeky a Turky, čímž mu otevřel novou dimenzi vnímání poměrů mezi těmito dvěma „znepřátelenými“ národy.¹²⁹ Jednalo se o možnost změny stereotypního postavení, které bylo příslušníkům jednotlivých skupin obecně přisouzeno.

Takovým příkladem je situace, kdy se pomalu a nevědomky začal stírat rozdíl mezi „nadřizenými“ tureckými dozorci a „podřizenými“ řeckými zajatci. Postupem času už tyto dvě skupiny nestály proti sobě, ale spolu, měly strach ze stejných věcí, válka jim přinesla stejné utrpení, jejich osudy si byly velmi podobné:

Έτσι με τον καιρό, χωρίς να το καταλαβαίνουμε, αρχίσαμε, οι μαφαζάδες κ'εμείς, να ερχόμαστε σιμά. Τα βράδια έρχονται πιο ταχτικά και κάνουν παρέα μαζί μας. Λέμε μαζί τα βάσανά μας. Και στην κουβέντα δε μας λέν πια «γεσήρ». Με τη βαριά ανατολίτικη φωνή τους το προφέρουν γεμάτο θερμότητα και καλοσύνη:

- Αρκαντάς (σύντροφε).

[...]

Άρχισαν να μη μπορούν να ξεχωρίζουν τις δυο μοίρες, τη δική τους και τη δική μας. Τρέμουν τους αξιωματικούς τους και τους τσαουσάδες τους δικούς μας. Αυτούς τους ίδιους μισούμε κ'εμείς. Ικετεύουν για το «μεμλεκέτ», ένα καλύβι κάπου. Κ'εμείς.

Λοιπόν; (Venezis, s. 213 - 214)

[A tak jsme se postupem času, aniž bychom tomu věnovali pozornost, začali s dozorci sbližovat. Večer za námi chodívali pravidelněji a povídali si s námi. Svěřovali jsme si navzájem svá trápení. A v rozhovoru už nám neříkali „otroku“. Svým hrubým anatolským hlasem vyslovovali hřejivě a dobrotivě to jejich:

„Arkandas (příteli).“

[...]

Naše dva osudy už se od sebe nedaly rozlišit. Měli strach ze svých důstojníků a našich čavušů. Ty samé jsme nenáviděli i my. Doprošovali se o kousek půdy a někde nějakou chalupu. My také. Takže?]

- Σε τι λοιπόν ξεχωρίζανε αν ήταν Χριστιανός για Τούρκοι;

Σε τι ξεχωρίζανε; Εμείς ήμαστε γεσήρ, ήμαστε δεμένοι. Εμ'αυτοί που ήταν λεύτεροι; Το αίμα αυλάκωσε και τα εννιά κορμιά – τι διαφορά είχε; (Venezis, s. 211)

¹²⁹ Ibid.

[„V čem byl tedy rozdíl mezi křesťanem a Turky?“

V čem byl rozdíl? My jsme otroci, jsme spoutaní. Kdežto ti svobodní? Krev kolovala ve všech devíti tělech – v čem byl teda rozdíl?]

Na druhé straně se však v některých případech zvětšovaly společenské rozdíly i mezi samotnými Řeky. Když byl každému tureckému veliteli jednotky přidělen turecky hovořící Řek, tito velitelem pověřeni „tlumočníci“ přirozeně začali svou téměř neomezenou moc zneužívat a v touze se svým nadřazeným zavděčit, páchali snad ještě větší zločiny než samotní Turci. Takovým vedoucím Iliasovy jednotky byl Michal:

Οι αξιωματικοί, για να κάμουν χαρτζηλήκι, πουλούσαν κρυφά σκλάβους, να δουλεύουν τη νύχτα για λογαριασμό τους. Τους φέρναν πίσω τα χαράματα, και το πρωί στο προσκλητήριο τους ξαναπουλούσε επίσημα το τάγμα.

Μα η μάγγα του Μιχάλ – τσαούς δεν ξαναφάνηκε. Τη ρούφηξε κείνη η χειμωνιάτικη νύχτα.

[...] όλη η μάγγα είχε πουληθή «κουρμπάν» (σφαχτάρι για θησία). (Venezis, s. 170-171)

[Aby si důstojníci přivydělali bokem, tajně prodávali své otroky, kteří v noci pracovali na účet svých velitelů. Za svítání je vraceli zpět a ráno na nástupu je prapor oficiálně prodával znovu.

Ale skupina Michala čavuše už se znovu neobjevila. Ta zimní noc ji pohltila.

[...] celá skupina byla prodána na „qurban“ (jateční oběť).]

6. 6. Závěr

Z této analýzy zobrazení Turka v literatuře podle několika hledisek, vyplývá, že se v těchto třech zkoumaných dílech, především pak v románu *Ματωμένα χόματα*, projevila snaha o bourání stereotypních názorů a pohledů na druhého, jenž ve společnosti převládaly zejména po 2. světové válce. Hlavním důvodem této snahy byly zážitky ze života autorů, který z části prožili právě na maloasijském pobřeží. Spisovatelé se pokusili zobrazit Turka jako člověka, jenž má stejný domov, stejné city a prožívá stejné situace, jako jejich křesťanští sousedé. Jelikož je však role druhého téměř vždy pouze epizodní, vystupuje v dílech buď kladně nebo záporně, není mu dán prostor k hlubšímu projevení jeho charakterových vlastností. Ke zmírnění nepřátelského postoje vůči Turkům přispěla významnou měrou Dido Sotiriu, když skutky, do té doby výhradně připisované jen druhému, přiřkla i Řekům.

7. Závěr

Tato diplomová práce byla věnována rozboru tří vybraných děl, která reagují na maloasijskou katastrofu z roku 1922, konkrétně povídky *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* spisovatele Stratise Dukase a románů *Το νούμερο 31.328* Iliase Venezise a *Ματωμένα χόματα* Dido Sotiriou. V práci proběhla i komparace společných a rozdílných znaků těchto děl s tím, že největší pozornost byla věnována stěžejnímu románu *Ματωμένα χόματα*. Hlavním cílem této práce však byla analýza zobrazení postav Turků, potažmo Řeků, které v těchto dílech vystupovaly.

Maloasijská katastrofa se nesmazatelně zapsala do dějin novodobého řeckého státu ať už proto, že byla definitivně ztracena možnost naplnění Velké myšlenky, která řeckou společnost ovládala téměř sto let, nebo proto, že během ní přišlo o život tak obrovské množství křesťanských Řeků. Zejména však tato událost znamenala konec nepřetržitého více než dvoutisíciletého osídlení Malé Asie řeckým obyvatelstvem. Asi milion a půl křesťanů muselo tuto oblast opustit a odejít do Řecka, mezi nimi bylo hned několik pozdějších spisovatelů.

Spisovatelé, jenž ve svých dílech reagovali na události okolo roku 1922, se řadí do tzv. maloasijské školy. Již ze skutečnosti, že se v novořecké literatuře vytvořila tato samostatná skupina autorů, ale i z výčtu významných děl, která jsou do ní řazena, nelze souhlasit s některými literárními kritiky 40. a 60. let, jenž upozorňovali na nedostatečnou reflexi maloasijské katastrofy v novořecké literatuře. Spisovatelé patřící se do této skupiny, prožili alespoň část svého života v Malé Asii, Konstantinopoli nebo na březích Černého moře, tudíž čerpali z vlastních zkušeností nejen při popisu svého domova a dopadu historických událostí na život obyčejných lidí, ale také při zobrazování druhého.

V každé národní literatuře se setkáváme s určitým stereotypním zobrazováním příslušníků jiného národa, etnické či náboženské skupiny apod. V novořecké literatuře hraje roli toho druhého nejčastěji Turek, jehož postavení se začíná vyhraňovat zejména po roce 1821. Postupem času získal ustálenou podobu zlého, krutého, nevzdělaného a nebezpečného národního nepřítele. A to nejen v literatuře, ale i obecně ve společnosti. O zmírnění či dokonce vyvrácení těchto předsudků se snažili především ti, jenž z maloasijských břehů pocházeli. Na poli literatury tedy zejména představitelé maloasijské školy.

Hlavními hrdiny děl reagujících na maloasijskou katastrofu jsou vždy Řekové, kteří ji zažili a v dílech je sledován vliv, jaký měly tyto události na jejich životy, jakým způsobem se s nimi vyrovnali. Ne jinak tomu bylo i v případě tří děl zkoumaných v této práci, které nesou mnoho autobiografických prvků svých autorů.

Dukasova povídka *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* je krátkým příběhem ceněným především ze stránky jazykové. Venezisův román *Το βούμερο 31.328* je již rozsáhlejším dílem popisujícím čtrnáct měsíců prožitých v pracovních praporech. Z hlediska tématu této práce je dílo významné proto, že v něm autor zobrazil mnohé kladné postavy Turků, ale i naznačil záporné chování Řeků. Tím vneslo toto Venezisovo dílo nový rozměr do vnímání vztahu „My“ a „Druzí“ necelých deset let poté, co se řeckému národu od Turků dostalo tak těžké rány. Ani Venezis ani Dukas ve svých dílech nepátrali po skutečné příčině těchto událostí, vnímali je jako situaci, která jednoduše nastala a se kterou se musí nějakým způsobem vyrovnat.

Na rozdíl od těchto dvou autorů už Dido Sotiriu ve svém díle *Ματωμένα χρώματα* za viníky všech neštěstí, jenž se odehrála v desetiletí mezi balkánskými válkami a maloasijskou katastrofou, otevřeně označila západní mocnosti a jejich ekonomické zájmy. Její prvotní snaha o objektivitu byla silně narušena vlivem levicové ideologie, díky níž se ve svém díle neubránila až propagaci myšlenek komunismu, jichž byla zastánkyní. Jelikož její románu zahrnul delší období, lze v něm vysledovat vývoj kvality vztahů mezi Řeky a Turky v důsledku právě probíhajících historicko-společenských změn. Její dílo lze z hlediska tématu této diplomové práce považovat za jedno z přelomových. Dido Sotiriu totiž nejen, že do svého díla zasadila velký počet kladných postav Turků, ale také uvedla ojediněle velké množství příkladů záporného chování Řeků.

Dle mého názoru hrála maloasijská katastrofa nejdůležitější roli ve formování obrazu druhého v řecké literatuře 20. století. Již sto let před ní záviselo zobrazování Turka na vlivu různých uměleckých směrů a politické propagandy. Po 1. světové válce byli lidé ze vzájemných konfliktů vyčerpaní, zvláště pak na území bývalé Osmanské říše, a proto nejen do světové literatury, ale i do široké veřejnosti pronikaly antimilitaristické myšlenky a názory, které byly po 2. světové válce ještě intenzivnější. K uměleckému vypořádání se s nepřítelem sloužila v novořecké literatuře právě postava Turka (ať už národní nepřítel byl této národnosti nebo nikoliv) a to dvěma způsoby. Buď se jej spisovatelé snažili obvinít za všechny útrapy, kterými byl řecký národ stíhán, takže jej prezentovali jako výhradně záporného hrdinu nebo chtěli jeho prostřednictvím podpořit myšlenku míru a smíření,

v těchto případech vystupovali v dílech i kladné postavy Turků. Mohli bychom konstatovat, že celá snaha o smíření mezi těmito dvěma národy vyvrcholila v 60. letech 20. století v dílech Dido Sotiriu.

Περίληψη

Στην παρούσα διπλωματική εργασία ασχολούμαι με την εικόνα του «Άλλου» στα έργα της νεοελληνικής λογοτεχνίας, ιδιαίτερα μετά τη Μικρασιατική καταστροφή. Το κύριο θέμα αυτής της εργασίας είναι η ανάλυση της απεικόνισης των Τούρκων και της ποιότητας σχέσεων μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων σε εξάρτηση με τις εξελίξεις στο ιστορικό περιβάλλον.

Τα γεγονότα της Μικρασιατικής καταστροφής του 1922 ήταν από τα σημαντικότερα της νεοελληνικής ιστορίας. Η καταστροφή της Σμύρνης τον Σεπτέμβρη του 1922, με τις ανυπολόγιστες απώλειες σε νεκρούς και τραυματίες, σήμανε το οριστικό τέλος της «Μεγάλης Ιδέας». Η ανταλλαγή των πληθυσμών που ακολούθησε αποτέλεσε μια σκληρή εμπειρία, η οποία σημάδεψε τόσο την κοινωνία της μητρικής Ελλάδας όσο και τις ζωές παραπάνω από 1.500.000 προσφύγων, μεταξύ των οποίων ήταν και πολλοί συγγραφείς.

Οι πεζογράφοι που κατάγονταν από τη Μικρά Ασία έγιναν μάρτυρες αυτών των γεγονότων και στα έργα τους εμπνεύστηκαν από τις προσωπικές τους εμπειρίες. Στη νεοελληνική λογοτεχνία υπάρχουν πολλά έργα, τα οποία περιγράφουν τη ζωή στη Μικρά Ασία πριν από την έναρξη του πολέμου, την Καταστροφή και τα επακόλουθά της. Για το θέμα της εργασίας μου επέλεξα τρία σημαντικά έργα αυτής της ομάδας, τα οποία είναι: *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* του Στρατή Δούκα, *Το νούμερο 31.328* του Ηλία Βενέζη και *Ματωμένα χόματα* της συγγραφέως Διδώς Σωτηρίου.

Και στα τρία έργα υπάρχουν αυτοβιογραφικά στοιχεία των συγγραφέων. Ο Στρατής Δούκας δεν αναφέρει κανένα από τα ιστορικά γεγονότα στο έργο του, συναισθηματικά δεν εμπλέκεται με τον ήρωά του, και την προσοχή του δίνει ειδικά στη μορφή της γλώσσας. Ο Ηλίας Βενέζης είναι ο ίδιος ο ήρωας του μυθιστορηματός του. Ούτε αυτός δίνει σημασία στο ιστορικό περιβάλλον, όμως σε σύγκριση με τον Δούκα μέσω ειρωνίας και παραδόξου δείχνει τα συναισθήματά του. Η Διδώ Σωτηρίου έγραψε το μυθιστόρημά της σαράντα χρόνια μετά την Καταστροφή και ο σκοπός της ήταν διαφορετικός από τον σκοπό των παραπάνω συγγραφέων. Η Σωτηρίου τονίζει τα ιστορικά γεγονότα, ψάχνει για τους υπαίτιους της κατάστασης του 1922 και ανοιχτά αναφέρει τις πολιτικές θέσεις της. Όλα αυτά όμως επηρεασμένα από την αριστερή ιδεολογία.

Και οι τρεις συγγραφείς παρουσιάζουν στα έργα τους τη σχέση «Εμείς» με τον «Άλλον». Σε αυτή την περίπτωση τον «Άλλον» εκπροσωπεί πάντα ο Τούρκος. Λόγω της προσωπικής εμπειρίας προσπαθούσαν οι συγγραφείς που κατάγονταν από τη Μικρά

Ασία να ελαφρώσουν το ρόλο του Τούρκου ως ‘εθνικού εχθρού’. Σε αυτά τα έργα βέβαια παρουσιάζονται οι σκληροί, κακοί, αμόρφωτοι Τούρκοι που μισούν τους Χριστιανούς, αλλά και μερικοί καλοί, καλόκαρδοι, τίμιοι που ειλικρινά θέλουν να βοηθήσουν τους συνανθρώπους τους στις κρίσιμες στιγμές και ας είναι Έλληνες.

Το μυθιστόρημα *Ματωμένα χόματα* θεωρείται επαναστατικό επειδή ήταν η πρώτη φορά που κάποιος παραδέχτηκε και μίλησε τόσο ανοιχτά για τις τρομερές πράξεις των Ελλήνων στην περίοδο της Ελληνικής Εκστρατείας. Η προσπάθεια να δημιουργηθεί η θετική εικόνα τον «Άλλον» εξυπηρέτησε και στην κοινή αντιπολεμική ιδεολογία, η οποία κυριάρχησε στην μεταπολεμική περίοδο.

Použitá literatura

Primární literatura

DUKAS, S. *Ιστορία ενός αιχμαλώτου*. Athina: Κέδρος, 2005.

DUKAS, S. *Zajatecův příběh*. Přeložil F. Štuřík. Praha: SNKLU, 1963.

SOTIRIU, D. *Ματωμένα χόματα*. Athina: Κέδρος, 1962.

VENEZIS, I. *Το νούμερο 31.328*. Athina: Νεοελληνική Λογοτεχνία 93, 1997.

Sekundární literatura

AKRIVOS, K. Στρατής Δούκας, Η ιστορία ενός οδοιπόρου. *Το Βήμα*, 12. 9. 2010.

ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. Přeložil E. Geissler. Praha: Prostor, 2004.

BALASKOS, D. *Λογοτεχνία και Παιδεία: Γνώση και ανάγνωση λογοτεχνικών κειμένων*. Athina: Επικαιρότητα, 1985

BASKOZOS, J. N. Ηλίας Βενέζης, Η ελεγεία του πόνου στο «Νούμερο 31.328». *Το Βήμα*, 12. 9. 2010.

BELLA, Z. K. – PTOLEMEU, D. *Κείμενα νεοελληνικής λογοτεχνίας*. Athina: Gutenberg, 1983.

Bible, Písmo Svaté Starého a Nového Zákona. Praha: Ekumenická rada církví, 1984.

BORECKÝ, B. a kol. *Slovník novořeckých spisovatelů*. Praha: Leda, 2006.

DIMADIS, K. A. *Δικτατορία – Πόλεμος και πεζογραφία (1936-1944)*. Athina: Γνώση, 1991.

DIMADIS, K. A. a kol. *Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση 1453-1981, Τόμος Α' (Πρακτικά του Α' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών Βερολίνο 2-4 Οκτωβρ. 1998)*. Athina: Ελληνικά Γράμματα, 1999.

HRADEČNÝ, P. a kol. *Dějiny Řecka*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1998.

- CHARIS, P. *Σαράντα χρόνια κριτικής ελληνικού πεζού λόγου (1928-1949)*. Athina: Ελληνικό λογοτεχνικό και ιστορικό αρχείο, 1981.
- ΙΛΙΑ, Ε. Λ. Οι Έλληνες και οι Τούρκοι στο έργο του Ηλία Βενέζη. *Νέα Εστία*, 141^{ος} Τόμος, τεύχος 1677. Athina: 15. 5. 1997.
- KASSOS, V. Διδώ Σωτηρίου. In: *Η μεταπολεμική πεζογραφία (Από τον πόλεμο του '40 ως την δικτατορία του '67), Τόμος Ζ'*. Athina: Σοκολής, 1992.
- KOLITSI, F. dosud nepublikovaná studie *Ποικίλες πτυχές του λογοτεχνικού έργου της Διδώς Σωτηρίου*.
- KOROVINIS, Th. *Σμύρνη, Μια πόλη στη λογοτεχνία*. Athina: Μεταίχμιο, 2005.
- KOTZIAS, A. *Μεταπολεμική πεζογράφοι` Κριτικά κείμενα*. Athina: Κέδρος, 1988.
- KURTOVIK, D. *Έλληνες μεταπολεμικοί συγγραφείς*. Athina: Πατάκη, 1995.
- LIATSOS, D. P. *Η Μικρασιατική καταστροφή στη νεοελληνική λογοτεχνία*. Athina: Το ελληνικό βιβλίο, 1972.
- LINHART, J. a kol. *Slovník cizích slov pro nové století*. Litvínov: Dialog, 2005.
- MILLAS, I. *Εικόνες Ελλήνων και Τούρκων*. Athina: Αλεξάνδρεια, 2001.
- MYRIVILIS, S. Το Νο 31.328. In: KORFIS, T. *Ματιές στη λογοτεχνία του μεσοπολέμου*. Athina: Πρόσπερος, 1991.
- NÜNNING, A. *Lexikon literární teorie*. Přeložili A. Urválek, Z. Adamová. Brno: Host, 2006.
- POLITIS, F. *Επιλογή κριτικών άρθρων*. Athina: Ίκαρος, 1985.
- RAFTOPULOS, D. Η συγγραφέας Διδώ Σωτηρίου. *Επιθεώρηση τέχνης*, τεύχος 92, Αύγουστος 1967.
- SACHINIS, A. *Η σύγχρονη πεζογραφία μας*. Athina: Εστία, 1983.

SACHINIS, A. *Πεζογράφοι του καιρού μας*. Athina: Ινστιτούτο του βιβλίου Μ. Καρδαμίτσα, 1989.

TERZAKIS, A. *Η μεσοπολεμική πεζογραφία, Τόμος Α'*. Athina: Σοκόλης, 1998.

TESAŘOVÁ, V. *Obraz Ruska v české meziválečné literatuře*. Bak. dipl. práce FFJU, České Budějovice, 2010.

TZIOVAS, D. Η «Ιστορία» του Στρατή Δούκα. *Το Βήμα*, 14. 8. 1999.

VARIKAS, V. *Συγγραφείς και κείμενα Α', 1961-1965*. Athina: Ερμής, 1975.

VARIKAS, V. Το χρονικό μιας εποχής. *Το Βήμα*, 1. 7. 1962.

VITTI, M. *Η γενιά του Τριάντα*. Athina: Ερμής, 2000.

Internetové zdroje

Εθνικό Κέντρο Βιβλίου - Αρχείο Ελλήνων Λογοτεχνών από το 18ο αιώνα μέχρι το 1935

[online]. Dostupné z:

<http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=node&cnode=461> [cit. 25. října 2012]

KOLITSI, F. *Η λογοτεχνία ως 'τόπος μνήμης' της Μικρασιατικής Καταστροφής* [online].

Dostupné z: users.sch.gr/fk-thess/MNIMI_2011_3.doc [cit. 20. října 2012]

Ματωμένα χόματα: Η Διδώ Σωτηρίου μιλά στην Ελληνική Υπηρεσία του BBC [online].

Dostupné z: <http://estamou.blogspot.cz/2009/03/m-bbc.html> [cit. 2. listopadu 2012]

ZEI, E. *Μικρασιατική Καταστροφή και Λογοτεχνία*. Mikra Asia: Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, 27.11.2002 [online]. Dostupné z:

<http://asiaminor.ehw.gr/forms/filePage.aspx?lemmaId=5352> [cit. 15. listopadu 2012]